

अभंग - ज्ञानेश्वरी

अध्याय तेरावा

सकळ विद्यांचें । जें का १ अधिष्ठान । गणेश-स्मरण । आत्मरूप ॥१॥
ते चि सद्गुरूचे । पावन चरण । तयांसी वंदन । करूं भावें ॥२॥
सद्गुरूचे पाय । आठवितां चितीं । २ जिह्वाग्रीं नाचती । सर्व विद्या ॥३॥
अंतरींचे भाव । प्रकटती पूर्ण । होवोनि स्वाधीन । शब्दसृष्टि ॥४॥
वक्तृत्वासी ऐसी । रसाळता येई । फिकें अमृत हि । तयापुढें ॥५॥
अक्षरांची आज्ञा । पाळिती निःशंक । होवोनि ३ पाईक । नव-रस ॥६॥
श्रीगुरूचे पाय । धरितां हृदयीं । ऐसें भाग्य येई । ४ उन्मेषासी ॥७॥
ते चि पाय भावें । वंदोनियां आतां । ऐका पुढें कथा । निवेदीन ॥८॥
ब्रह्मदेवाचा हि । पिता रमा-नाथ । काय बोले तेथ । पार्थालागीं ॥९॥

श्रीभगवानुवाच-

इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।

एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥१॥

म्हणे पार्था ऐक । सांगतों आघवें । देहा नांव द्यावें । *क्षेत्र ऐसें ॥१०॥
आणि क्षेत्रासी ह्या । जाणे जो स्वभावें । *क्षेत्र-ज्ञ म्हणावें । त्यासी येथ ॥११॥

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्वि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥२॥

सर्व हि क्षेत्रांचें । करी जो पालन । क्षेत्रज्ञ तो जाण । मी च येथें ॥१२॥

* परिशिष्ट पहा. १ आधार; राहण्याचे ठिकाण. २ जिभेच्या शेंड्यावर. ३ सेवक. ४ स्फूर्तीला.

जाणणें यथार्थ । क्षेत्र-क्षेत्रज्ञास । ज्ञान ऐसें त्यास । मानूं आम्ही ॥१३॥

तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्च यद्विकारि यतश्च यत् ।

स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥३॥

देहासी कां दिलें । क्षेत्र ऐसें नांव । अभिप्राय सर्व । तो चि सांगूं ॥१४॥
असे औट हात । अल्प कीं हें मोठें । तेविं कैसें कोठें । जन्म पावे ॥१५॥
वाढविती ह्यातें । कोणते विकार । कशाचें साचार । कोणाचें हें ॥१६॥
सुपीक नापीक । इत्यादिक भाव । सांगेन तें सर्व । ऐक आतां ॥१७॥
ह्या चि साठीं श्रुति । बडबडे साच । करी तर्क ही च । वाटाघाट ॥१८॥
१ दर्शनें हि हात । टेंकिती निभ्रांत । ही च वाटाघाट । चालवितां ॥१९॥
चाले चर्चा परी । अजून हि साच । मिटले नाहीं च । मतभेद ॥२०॥
आणि शास्त्रांची हि । २ तुटे २ सोयरीक । कारण तें एक । हें चि तया ॥२१॥
जगामाजीं वाद- । विवाद चालती । ह्याची च निश्चिती । करावया ॥२२॥
एकाचा निर्णय । न जुळे दुजारीं । पडे ना बोलासी । मेळ कांहीं ॥२३॥
नाना युक्तिवाद । करितां साचार । तेणें आला जोर । चर्चेसी च ॥२४॥
कोणाचें हें क्षेत्र । कळे चि ना परी । चाले घरोघरीं । काथ्याकूट ॥२५॥
अचूक निर्णय । वाटे ज्याचा त्यास । कैसा अभिलाष । थोर देखा ॥२६॥
नास्तिकासी तोंड । द्यावया साचार । ३ बद्धपरिकर । झाले वेद ॥२७॥
प्रचंड तें बंड । देखोनि पाखंड । करी बडबड । वेगळी च ॥२८॥
म्हणे अहो तुम्हीं । आहांत निर्मूळ । लटिकें वाग्जाळ । तुमचें हें ॥२९॥
जरी अप्रमाण । म्हणाल आमुतें । तरी विडा येथें । पैजेचा हा ॥३०॥
कोणी नास्तिकांच्या । पंक्तीसी बैसोन । हिंडती होवोन । दिगंबर ॥३१॥
वेदांचे निंदक । कोणी *श्रमणक । मुंडिती मस्तक । स्वहस्तें चि ॥३२॥
तयांनीं वितंड- । वाद जे योजिले । ते हि येथें भले । रंगती गा ॥३३॥
काळाचिया मुखीं । जाईल हें वायां । ऐसें देखोनियां । योगीजनें ॥३४॥
सेविला एकान्त । मृत्यूसी भिवोन । अष्टांग-साधन । पूर्ण केलें ॥३५॥

१ षड्दर्शनांची हि-सहा शास्त्रांची हि-मति चालत नाहीं. २ मित्रत्व राहात नाहीं. ३ वेदांनीं कमर कसली.

* परिशिष्ट पहा

ह्या चि साठीं सुखें । त्यजोनि कैलास । शिवें केला वास । स्मशानीं च ॥३६॥
करीन निर्णय । पैज ही मारून । मग पांघरून । दाही दिशा ॥३७॥
मोहवी म्हणोन । * जाळोनि १ अनंग । होवोनि निःसंग । राहिला तो ॥३८॥
२ सत्यलोकनाथ । चर्तुमुख होय । नेणे चि निर्णय । परी ह्याचा ॥३९॥

ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक् ।

ब्रह्मसूत्रपदेशैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः ॥४॥

कोणीएक ऐसें । बोलती हें साच । असे जीवाचें च । संपूर्णत्वे ॥४०॥
मग प्राण-रूप । कुळासी तो देत । देहाचें हें शेत । कसावया ॥४१॥
जया प्राणाचिया । घरीं बंधू चार । राबती साचार । रात्रं-दिन ॥४२॥
तेविं मनाऐसा । कारभारी भला । कष्टाळू लाभला । शेतकरी ॥४३॥
आवशीं पहाटे । न मानितां त्रास । इंद्रिय-बैलांस । जुंपोनि जो ॥४४॥
शब्दस्पर्शादिक । विषय-भूमींत । करी अविश्रांत । नांगरणी ॥४५॥
मग कर्तव्याची । वाफ चुकवून । बीज हि पेरून । अन्यायाचें ॥४६॥
जरी कुकर्माचें । देववी पोषण । तरी पीक जाण । पापाचें चि ॥४७॥
मग ३ अनन्वित । पातकांची रास । बांधोनि गांठीस । तैसी च ती ॥४८॥
कोटी कोटी जन्म । घेवोनि निभ्रांत । दुःखें असंख्यात । भोगी जीव ॥४९॥
किंवा कर्तव्याची । साधोनियां वाफ । सदाचाररूप । बीज पेरी ॥५०॥
तरी पुण्य-पीक । ४ लाहोनि उत्तम । शतावधि जन्म । सुख भोगी ॥५१॥
तंव दुजे कोणी । बोलती ऐसें च । म्हणावें ना साच । जीवाचें हें ॥५२॥
देह-क्षेत्राचें ह्या । सर्व आम्हां ठावें । विचारा आघवें । आम्हांसी च ॥५३॥
अहो जीव हा तों । वाटसरू येथें । वस्ती करी वाटे । जातां जातां ॥५४॥
आणि प्राण तो हि । * बलुत्या म्हणोन । करी संरक्षण । क्षेत्राचें ह्या ॥५५॥
अनादि म्हणोन । जिये प्रकृतीतें । सर्वथा वर्णितें । सांख्य-शास्त्र ॥५६॥
तिये प्रकृतीचें । क्षेत्र हें वतन । ती च मालकीण । जाणा येथें ॥५७॥
कसावया शेत । सर्व हि तो ५ संच । असे घरचा च । हिच्यापाशीं ॥५८॥

१ कामविकार. २ ब्रह्मदेव. ३ भलभलत्या. ४ मिळवून. ५ साधनांचा समुदाय

* परिशिष्ट पहा

म्हणोनि आपण । घरीं च ही नीट । करी वहिवाट । क्षेत्राची ह्या ॥५९॥
सृष्टीमार्जीं येथ । ^१वहाया हें शेत । मूळ खटपट । असे ज्यांची ॥६०॥
सत्त्व रज तम । तीन हि ते गुण । जाहले उत्पन्न । हिच्या पोटीं ॥६१॥
पेरी रजोगुण । तें तें संरक्षण । करी सत्त्वगुण । स्वभावें चि ॥६२॥
मग सर्व पीक । घेतसे काढून । देखा तमोगुण । एकला च ॥६३॥
महत्-तत्त्वरूपी । रचोनियां खळ । जुंपोनियां ^२पोळ । काळ-रूप ॥६४॥
पिकाची मळणी । काढितां सकळ । होय सांजवेळ । अव्यक्ताची ॥६५॥
तंव ते आणिक । कोणी बुद्धिमंत । वाटोनियां खंत । बोलाची ह्या ॥६६॥
म्हणती हें ज्ञान । असे अर्वाचीन । कैसें सनातन । म्हणूं ह्यातें ॥६७॥
अहो परब्रह्म- । स्वरूपाचे ठायीं । वार्ता चि तों नाहीं । प्रकृतीची ॥६८॥
तरी ह्या क्षेत्राचा । सर्व हि वृत्तांत । सांगूं तो निवांत । ऐका तुम्ही ॥६९॥
पूर्ण लीनावस्था । ही च कोणी शय्या । पर-ब्रह्माचिया । शेजघरीं ॥७०॥
त्या चि शय्येवरी । निवांत निद्रित । होता बळवंत । संकल्प हा ॥७१॥
तो चि एकाएकीं । जाहला जागृत । थोर भाग्यवंत । व्यवहारीं ॥७२॥
म्हणोनियां त्यासी । तत्क्षणीं च भला । ठेवा प्राप्त झाला । त्रैलोक्याचा ॥७३॥
परब्रह्माचिया । बागेमार्जीं जें का । होतें लीन देखा । त्रिभुवन ॥७४॥
ह्या चि संकल्पाच्या । योगें तें आघवें । पावलें स्वभावें । व्यक्तदशा ॥७५॥
महाभूतांचिया । ^३भाट जमिनींत । केली मशागत । * पंचकांची ॥७६॥
मग जारजादि । सहजें साचार । विभागिले चार । प्राणिवर्ग ॥७७॥
आधीं भिन्न भिन्न । बांधिले अनेक । बांधे पंचात्मक । मिश्रणाचे ॥७८॥
कर्माकर्मरूपी । जमवोनि धोंडे । बांध दोहींकडे । घालोनियां ॥७९॥
निकस नापीक । जमिनीचीं भलीं । रानें बनविलीं । कसदार ॥८०॥
मग संकल्पें ह्या । रानामार्जीं तया । सुखें करावया । येरझार ॥८१॥
जन्ममृत्युरूपी । ^४निलागी भुयार । खोदिलें साचार । शोभिवंत ॥८२॥
अहंकारासंगें । मग यावज्जीव । ऐक्य सर्वथैव । करोनियां ॥८३॥

* परिशिष्ट पहा.   १ कसायला.   २ बैल.   ३ पडीक व मोकळी.

४ कोणाचाहि लाग जेथें लागणार नाहीं असें.

बुद्धीकडोनी ही । चराचर सृष्टि । हा चि वहिवाटी । संपूर्णत्वे ॥८४॥
 ऐसी पर-ब्रह्मीं । महा-शून्यीं देखा । वाढताहे शाखा । संकल्पाची ॥८५॥
 म्हणोनि सर्वथा । संकल्प केवळ । हा चि असे मूळ । प्रपंचासी ॥८६॥
 ऐसीं ^१ मुक्ताफळें । पडतां बाहेर । त्या हि वरी जोर । करोनियां ॥८७॥
 म्हणती आणिक । दुजे कोणी तेथ । दिसतां पंडित । तुम्ही मोठे ! ॥८८॥
 जरी का देखावी । संकल्पाची शय्या । परब्रह्माचिया । शेजघरीं ॥८९॥
 तरी सांख्यांची जी । अनादि प्रकृति । नये मानूं कां ती । परब्रह्मीं ॥९०॥
 परी नव्हे तैसें । म्हणोनि ह्या कामीं । नका बोलूं तुम्ही । कांहींएक ॥९१॥
 अहो क्षेत्राचा ह्या । निर्णय जो साच । सांगूं तो आम्ही च । ऐका आतां ॥९२॥
 तरी आकाशांत । ढगामार्जीं पाणी । ठेविलें भरोनि । कोणीं सांगा ॥९३॥
 सांगा अंतराळीं । दिव्य ^२ तारा-गण । अधांतरीं कोण । धरी कैसा ? ॥९४॥
 किंवा आकाशाचें । छत हें विस्तीर्ण । धरिलें ताणून । केव्हां कोणीं ? ॥९५॥
 नातरी पवन । कोणाच्या आज्ञेंत । राहोनि संतत । वाहतसे ? ॥९६॥
 अहो अंगभरी । रोम कोण पेरी ? । सांगा कोण भरी । सागरातें ? ॥९७॥
 सांगा कोण पाडी । पर्जन्याच्या धारा ? । खेळ हा तों सारा । स्वाभाविक ॥९८॥
 तैसें क्षेत्र झालें । स्वभावे निर्माण । नव्हे हें वतन । कोणाचें हि ॥९९॥
 वाहेल जो ह्यातें । तयातें सफळ । होतसे निष्फळ । आणिकांसी ॥१००॥
 तंव दुजे कोणी । बोलती ^३ क्षोभून । मानावें प्रमाण । जरी तुम्हां ॥१०१॥
 तरी एकला च । काळ कैसा मग । घेई उपभोग । क्षेत्राचा ह्या ॥१०२॥
 काळाचा तडाखा । ऐसा ^४ दुर्निवार । महा-भयंकर । देखोनि हि ॥१०३॥
 स्वमताभिमानी । आपुलाल्या मतीं । कैसा भर देती । आवेशानें ॥१०४॥
 सिंहाचिया दरी- । सारिखा अघोर । काळ हा साचार । जाणोनि हि ॥१०५॥
 स्व-मते च केली । बडबड ^५ फोल । तरी का पडेल । पुरी तेथें ॥१०६॥
 राहे एकाएकीं । मिठी देवोनियां । महाकल्पाचिया । पलीकडे ॥१०७॥
 सत्यलोकरूपी । हत्तीस हि धाक । दावी चपराक । मारोनि तो ॥१०८॥

१ मोत्यें; शब्द (लक्षणें). २ तारकांचा समुदाय. ३ चिडून. ४ निवारण करावयास कठीण. ५ व्यर्थ.

काळरूपी सिंह । स्वर्गरूप रानी । संचार करोनि । एकाएकीं ॥१०९॥
*अष्ट दिग्जातें । आणि लोक-पाळां । संहारी सकळां । वारंवार ॥११०॥
अहो काळाचिया । वाच्यासरिसे च । होवोनियां साच । शक्तिहीन ॥१११॥
जन्म-मृत्यूचिया । पडोनि खाचेंत । राहती भोंवत । जीव-पशु ॥११२॥
विश्वाकाररूपी । ^१कुंजरालागोन । ठेविलें धरोन । जयामाजीं ॥११३॥
तो हा काळरूप । सिंहाचा ^२चवडा । विस्तीर्ण केवढा । ^३न्याहाळा पां ! ॥११४॥
म्हणोनि काळाची । क्षेत्रावरी सत्ता । प्रमाण सर्वथा । हा चि बोल ॥११५॥
नाना मतभेद । ऐसें धनंजया । देह-क्षेत्राचिया । निर्णयार्थीं ॥११६॥
एकान्तीं बैसोन । * नैमिषारण्यांत । शिष्यांसमवेत । ऋषिजनें ॥११७॥
क्षेत्र-^४निर्णयार्थ । चर्चा केली किती । ह्याची साक्ष देती । पुराणें हि ॥११८॥
*अनुष्टुभादिक । छंदामाजीं साची । असे चर्चा ह्याची । ज्या ज्या ग्रंथीं ॥११९॥
अभिमानें त्या त्या । ग्रंथांचा आधार । घेती थोर थोर । अजूनी हि ॥१२०॥
ऋग्वेदामधील । बृहत्सामसूत्र । असे जें पवित्र । ज्ञानदृष्ट्या ॥१२१॥
तयासी हि क्षेत्र । देहरूपी भलें । नाहीं आकळलें । सर्वथा हें ॥१२२॥
नाना युक्ति-युक्त । प्रकांड-पंडितीं । खर्च केली मति । ह्या चि साठीं ॥१२३॥
परी एवढें हें । अमुक्याचें साच । नाहीं कळलें च । ऐसें कोणा ॥१२४॥
आतां ह्यावरी हें । क्षेत्र असे जैसें । साद्यन्त गा तैसें । सांगूं तुज ॥१२५॥

महाभूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ।

इन्द्रियाणि दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः ॥५॥

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः ।

एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥६॥

पंचमहाभूतें । आणि अहंकार । दशक साचार । इंद्रियांचा ॥१२६॥
मन बुद्धि तेविं । अव्यक्त आणिक । दशक हि एक । विषयांचा ॥१२७॥
इच्छा द्वेष तैसें । सुख दुःख येथ । चेतना ^५संघात । आणि धृति ॥१२८॥
ऐसीं दाखवोनि । छत्तीस हि तत्त्वे । क्षेत्र हें आघवें । स्पष्ट केलें ॥१२९॥

१ हत्तीला. २ पंजा. ३ बघा बरें!. ४ निकालाबाबत. ५ समुदाय; सामुदायिक परिणाम.

* परिशिष्ट पहा.

आतां महाभूतें । इंद्रियें विषय । इत्यादिक काय । कैसीं कोण? ॥१३०॥
वेगळालेपणें । सर्व ही एकैक । सांगेन तें ऐक । धनंजया ॥१३१॥
पृथ्वी आप तेज । वायु १ व्योम हीं च । महा-भूतें पांच । जाण येथें ॥१३२॥
अमावास्या-दिनीं । चंद्र जैसा गुप्त । किंवा जागृतींत । स्वप्न जैसें ॥१३३॥
ना तरी लहान । बालकाचे ठायीं । लपोनियां राही । २ यौवनत्व ॥१३४॥
किंवा ३अप्रफुल्ल । कळीमार्जीं भला । सुगंध राहिला । दडोनियां ॥१३५॥
काय सांगूं फार । अग्नि जैसा काष्ठीं । तैसा जो का पोटीं । प्रकृतीच्या ॥१३६॥
किंवा हाडीज्वर । व्हावया प्रकट । ४ कुपथ्याची वाट । पाहे जैसा ॥१३७॥
मग तें होतां च । देहा एकाएकीं । व्यापोनि तो टाकी । अंतर्बाह्य ॥१३८॥
तैसी पांचाची हि । पडोनियां गांठ । होतां चि प्रकट । देहाकार ॥१३९॥
तया देहासी जो । नाचवी चौफेर । तो चि अहंकार । ऐसें जाण ॥१४०॥
बुद्धीचीं लक्षणें । सांगूं आतां तुज । म्हणे यदु-राज । ऐक पार्था ॥१४१॥
कामाचिया बळें । इंद्रियांच्या वृत्ति । भिडोनियां येती । विषयांशीं ॥१४२॥
तेव्हां जीवासी जें । लाभे सुख-दुःख । तयाचा विवेक । करी जी का ॥१४३॥
पुण्य आणि पाप । सुख आणि दुःख । शुद्धाशुद्ध देख । निवडी जी ॥१४४॥
अधम-उत्तम । तेविं सान-थोर । कळे हें साचार । जिच्या योगें ॥१४५॥
जिच्या योगें पार्था । जिवालागीं देख । होतसे पारख । विषयांची ॥१४६॥
तेजतत्त्वाचिया । उत्पत्तीचें स्थान । आणि सत्त्व-गुण । वाढवी जी ॥१४७॥
आत्मया-जीवाचा । संबंध जी दावी । पार्था ती ५आघवी । बुद्धि जाण ॥१४८॥
'अव्यक्ता' ची खूण । सांगतसें आतां । ऐक बुद्धिमंता । धनंजया ॥१४९॥
प्रकृति म्हणोनि । वर्णा सांख्य-मत । ती च गा अव्यक्त । जाण येथें ॥१५०॥
सांगितली पूर्वीं । तुज द्विविध जी । त्यांतील जी दुजी । जीवभूता ॥१५१॥
धनंजया त्या च । परा प्रकृतीतें । नांव दिलें येथें । अव्यक्त हें ॥१५२॥
संपोनियां रात्र । उजाडतां दिन । लोपे तारा-गण । आकाशांत ॥१५३॥
किंवा जैसे सर्व । लोकांचे व्यापार । थांबती साचार । ६अस्तमानीं ॥१५४॥

१ आकाश. २ तरुणपण. ३ न फुललेली. ४ न मानवणाच्या खाण्यापिण्याची.

५ सगळी. ६ सायंकाळी.

देहादि उपाधि । किंवा देहापाठीं । कृतकर्मापोटीं । लपे जैसी ॥१५५॥
किंवा बीजीं जैसा । वृक्ष ^१अंतर्भूत । राहे कीं तंतूंत । वस्त्रपण ॥१५६॥
तैसीं स्थूलधर्म । सांडोनियां जेथें । पंच-महाभूतें । धनुर्धरा ॥१५७॥
सर्व प्राणिगणा- । सहवर्तमान । सूक्ष्मत्व पावोन । लीन होती ॥१५८॥
तयातें अव्यक्त । ऐसें जाण पार्था । ऐक भेद आतां । इंद्रियांचे ॥१५९॥
नाक डोळे जिव्हा । त्वचा आणि कान । पांच ऐसी जाण । 'ज्ञानेंद्रियें' ॥१६०॥
करी बुद्धि सुख- । दुःखाचा निर्णय । घेवोनि साहाय्य । पांचांचें ह्या ॥१६१॥
वाचा हात पाय । शिश्न आणि गुद । जाण ऐसे भेद । आणिक हे ॥१६२॥
ह्यांसी 'कर्मेंद्रियें' । ऐसें देती नांव । म्हणे कृष्णदेव । ऐक पार्था ॥१६३॥
सर्व शरीरीं ह्या । वसे धनंजया । प्राणाची जी प्रिया । क्रियाशक्ति ॥१६४॥
तिचें ह्या च पांच । इंद्रियांच्या द्वारा । होत असे वीरा । येणेंजाणें ॥१६५॥
सांगितलीं ऐसीं । इंद्रियें दहा हि । आतां 'मन' तें हि । स्पष्ट सांगूं ॥१६६॥
इंद्रियां-बुद्धीच्या । संधींत जें फिरे । रजोगुणाधारे । चंचलत्वे ॥१६७॥
मृगजळावरी । भासती लहरी । नातरी अंबरीं । नील-वर्ण ॥१६८॥
तैसा देहीं भासे । जयाचा आभास । नाही च जयास । ^२वास्तवता ॥१६९॥
रज आणि रेत । होवोनियां एक । पंचभूतात्मक । देह घडे ॥१७०॥
मग वायु तत्त्व । एक चि तें देहीं । ^३दशविध होई । स्थान-भेदें ॥१७१॥
देह-धर्म बळें । मग ते दहा हि । आपुलाल्या ठायीं । ^४निवसतां ॥१७२॥
तेथ चांचल्य तें । एकलें चि राही । म्हणोनियां घेई । ^५रजोबळ ॥१७३॥
बुद्धीच्या बाहेरी । अहंकारावरी । थोर बळ धरी । माझारीं च ॥१७४॥
वायां तयालागीं । मन ऐसें नांव । तें तों ^६सावयव । कल्पना च ॥१७५॥
जयाचिया संगें । ब्रह्मालागीं साच । आली नसती च । जीवदशा ॥१७६॥
सर्व प्रकृतीचें । असे जें का मूळ । वासनेसी बळ । मिळे जेणें ॥१७७॥
अहंकारालागीं । द्यावयासी भर । राहे निरंतर । तत्पर जें ॥१७८॥
वाढवी इच्छेतें । चढवी आशेतें । आधार जें देतें । भयालागीं ॥१७९॥

१ आतं राहिलेला. २ सत्यता; खरेपणा. ३ दहा प्रकारचें. ४ राहिले असतां.

५ रजोगुणांचे बळ. ६ मूर्तिमंत.

जेणें चढे बळ। अविद्येलागोन। होय जन्म-स्थान। द्वैताचें जें ॥१८०॥
 जें का इंद्रियांसी। लोटी विषयांत। रची मनोरथ। सर्वें मोडी ॥१८१॥
 संकल्प-विकल्पें। अखंड १ उदंड। करी घडामोड। सृष्टीची जें ॥१८२॥
 जेणें बंद केलें। बुद्धीचें हि द्वार। भ्रांतीचें कोठार। होय जें का ॥१८३॥
 वायु-तत्त्वाचिया। आंतील जें सार। तें चि गा साचार। मन जाण ॥१८४॥
 नको मानूं बोल। २ अन्यथा हे पार्था। ऐक भेद आतां। 'विषयांचे' ॥१८५॥
 शब्द स्पर्श रूप। रस आणि गंध। जाण पंचविध। विषय हे ॥१८६॥
 गुरेंढोरे जैसीं। जाती भांबावोनि। कुरणीं देखोनि। हिरवळ ॥१८७॥
 तैसें ह्या च पांच। द्वारांनीं साचार। धांवतें बाहेर। ज्ञान येंथें ॥१८८॥
 मुखें ३ स्वर ३ वर्ण। ३ विसर्ग उच्चार। हाताचा व्यापार। देवघेव ॥१८९॥
 गुद-शिश्न-द्वारा। मलमूत्र-त्याग। चालणें हा भाग। चरणांचा ॥१९०॥
 कर्मेंद्रियांचे हे। पांच हि विषय। क्रियेसी आश्रय। ते चि होती ॥१९१॥
 दहा हि विषय। ऐसे देख देहीं। आतां इच्छा ती हि। सांगूं तुज ॥१९२॥
 तरी जे जे भोग। भोगिले आपण। होतां आठवण। गोष्टींची त्या ॥१९३॥
 किंवा पडतां चि। श्रवणीं वृत्तांत। होतसे जागृत। वृत्ति जी का ॥१९४॥
 आणि इंद्रियांचा। विषयांशीं योग। घडतां ४ सवेग। उठावोनि ॥१९५॥
 कामाचा आश्रय। घेवोनि जी राहे। जेणें धांवताहे। मन सदा ॥१९६॥
 करूं नये तेथें। करिती प्रवेश। इंद्रियें ५ अशेष। जेणें योगें ॥१९७॥
 असे ज्या वृत्तीतें। विषयांची गोडी। जिच्यामुळें वेडी। बुद्धि होय ॥१९८॥
 जाण त्या वृत्तीस। इच्छा ऐसें नांव। सांगतसे देव। अर्जुनातें ॥१९९॥
 इच्छिल्यासारिखा। विषय अर्जुना। सर्वथा लाभे ना। इंद्रियांसी ॥२००॥
 ऐसी स्थिति होतां। उपजे जी वृत्ति। तिज नांव देती। द्वेष ऐसें ॥२०१॥
 आतां जें का 'सुख'। तें चि ऐसें जाण। त्याचें लक्षण। सांगूं तुज ॥२०२॥
 लाभतां जें एक। जीव सर्व कांहीं। विसरोनि जाई। एकाएकीं ॥२०३॥
 काया वाचा मन। ६ निष्क्रिय होवोन। देहाचें स्मरण। लोपूं लागे ॥२०४॥

१ पुष्कळ. २ खोटे; अप्रमाण. ३ मूळ उच्चाराचे प्रकार. ४ जोरानें. ५ सगळी. ६ क्रियाहीन.

१ पांगुळतो प्राण । लाभतां जें एक । दुणावे सात्त्विक । वृत्ति जेणें ॥२०५॥
 जेणें योगें सर्व । इंद्रियांच्या वृत्ति । झोंपती एकांतीं । हृदयाच्या ॥२०६॥
 काय सांगूं फार । जेथें जीवाप्रति । होय आत्मप्राप्ति । धनंजया ॥२०७॥
 तथा स्थितीलागीं । सुख ऐसें जाण । दुःखाचें लक्षण । ऐक आतां ॥२०८॥
 तरी सर्वथैव । आत्मप्राप्तिविण । व्यर्थ जें जीवन । तें चि दुःख ॥२०९॥
 कल्पनेच्या संगें । नव्हे प्राप्त सुख । एहवीं तें देख । स्वयंसिद्ध ॥२१०॥
 मनाचें २ सुस्थैर्य । आणि चंचलता । ह्या चि दोन वाटा । सुख-दुःखां ॥२११॥
 आतां धनंजया । चैतन्य अलिप्त । असे साक्षीभूत । शरीरीं जें ॥२१२॥
 पायापासोनियां । मस्तकापर्यंत । नित्य जें जागृत । देहामार्जी ॥२१३॥
 मन-बुध्यादिकां । करी टवटवीत । तिन्ही अवस्थांत । पालटे ना ॥२१४॥
 मायारूप वना । वसंत जें साच । वागे सारखें च । जडाजडीं ॥२१५॥
 तथा चैतन्यातें । चेतना तूं जाण । नव्हे अप्रमाण । बोलणें हें ॥२१६॥
 जैसें राजालागीं । निज-दळभार । ठाऊका साचार । नसतां हि ॥२१७॥
 तथाची आज्ञा च । सर्वथा तूं जाण । करी निवारण । परचक्र ॥२१८॥
 किंवा पौर्णिमेचा । उगवतां चंद्र । सहजें समुद्र । उचंबळे ॥२१९॥
 ना तरी लोहातें । चाळवितें साचें । लोहचुंबकाचें । ३ सन्निधान ॥२२०॥
 लोक-व्यवहार । चालाया सकळ । निमित्त केवळ । भानु जैसा ॥२२१॥
 किंवा कासवीच्या । पिलांचें पोषण । होय स्तनाविण । दृष्टीनें च ॥२२२॥
 तैसी पार्था देहीं । आत्म्याची संगति । देई जडाप्रति । सजीवत्व ॥२२३॥
 आत्मसत्तेसी च । बोलती चेतना । ४ धृति-विवंचना । ऐक आतां ॥२२४॥
 तरी महाभूतां- । मार्जी परस्पर । स्वभावतां वैर । दिसे स्पष्ट ॥२२५॥
 काय पृथ्वीलागीं । जिरवी ना पाणी । पाण्याची आटणी । तेज करी ॥२२६॥
 त्या चि तेजासवें । वायु घेई झुंज । वायूसी सहज । भक्षी व्योम ॥२२७॥
 सर्वदा सर्वत्र । असे ओतप्रोत । परी जें अलिप्त । सर्वाहूनि ॥२२८॥
 पंचमहाभूतें । ऐसीं धनुर्धरा । जरी परस्परां । ५ साहती ना ॥२२९॥

१ हालचाल करीनासा होतो. २ चांगला स्थिरपणा. ३ जवळ असणे. ४ धृतीचें विवेचन.

५ सहन करीत नाहीत.

तरी तीं हि देहीं। विसरोनि वैर। नांदती साचार। ऐक्यभावे ॥२३०॥
नव्हे एवढें च। ^१ निज-गुणें एक। होतसे पोषक। ^२ दुजेयातें ॥२३१॥
ऐसी एकमेकां। पटे ना तयांची। होय मैत्री साची। जेणें धैर्यें ॥२३२॥
तया धैर्यासी च। धृति ऐसें जाण। 'संघाताची' खूण। सांगूं आतां ॥२३३॥
तो चि पार्था येथ। संघात केवळ। जीवासह मेळ। छत्तीसांचा ॥२३४॥
तुजलागीं ऐसे। छत्तीस हि भेद। करोनि ^३ विशद। सांगितले ॥२३५॥
क्षेत्र ऐसें नांव। ह्यासी च सर्वथा। असे पंडु-सुता। प्रसिद्ध जें ॥२३६॥
धनंजया चाक-। ^४ धुरा इत्यादिक। रथाचीं अनेक। अंगें जीं का ॥२३७॥
त्यांच्या समूहास। रथ ऐसें नांव। सर्व अवयव। तो चि देह ॥२३८॥
गज-तुंगांचा। जो का समुदाय। तया नांव होय। सेना ऐसें ॥२३९॥
किंवा अक्षरांच्या। समुदायासी च। वाक्य ऐसें साच। बोलती गा ॥२४०॥
ना तरी सकळ। मेघांचा जो मेळ। तयासी आभाळ। नांव देती ॥२४१॥
किंवा नानालोक-। समूहास जैसें। पार्था जग ऐसें। संबोधिती ॥२४२॥
मिळतां एकत्र। तेल वात अग्नि। तया नाम जनीं। दीप ऐसें ॥२४३॥
तैसीं छत्तीस हि। मिळतां एकत्र। तयासी च 'क्षेत्र'। बोलती गा ॥२४४॥
'राबतां च येथें। पाप-पुण्य पिके। म्हणोनि कौतुकें। क्षेत्र म्हणूं ॥२४५॥
कोणी ह्यासी 'देह'। ऐसें नाम देती। नामांसी तों मिति। नाही ह्याच्या ॥२४६॥
परी परब्रह्मा-। अलीकडे येथें। होतें आणि जातें। जें जें कांहीं ॥२४७॥
चराचरादिक। अर्जुना समस्त। जाण तें निभ्रांत। क्षेत्र चि हें ॥२४८॥
परी सुर-नर-। सर्प ऐशा भिन्न। योनि होती गुण-। कर्म-संगें ॥२४९॥
तो चि गुण-त्रय-। विभाग साचार। तुज सविस्तर। पुढें सांगूं ॥२५०॥
विकारांसहित। क्षेत्राचें वर्णन। विस्तारेंकरोन। केलें येथें ॥२५१॥
तरी पार्था ऐक। उदार जें ज्ञान। तयाचें वर्णन। करूं आतां ॥२५२॥
अगा योगी-जन। गिलिती गगन। लाभावे जें ज्ञान। म्हणोनियां ॥२५३॥
जया ज्ञानासाठीं। स्वर्गाची बिकट। जाती आडवाट। ओलांडून ॥२५४॥

१ स्वतःच्या गुणानें. २ दुसऱ्याला. ३ स्पष्ट. ४ जूं; रथाचा पुढील भाग. ५ मेहनत केल्यावर.

नाहीं तयांलागीं । सिद्धीची हि चाड । धरिती ना भीड । ऋद्धीची ते ॥२५५॥
आणि योगाऐसी । साधना दुर्घट । परी ते हि कष्ट । ^१लेखिती ना ॥२५६॥
जया ज्ञानासाठीं । तपोनिधि कोणी । जाती ओलांडोनि । तपोदुर्ग ॥२५७॥
तेविं ह्या चि साठीं । कोणी कोटी कोटी । ^२साड्ग ^३अनुष्ठिती । यज्ञयाग ॥२५८॥
कर्मफलत्याग । करोनियां कोणी । काढिती खणोनि । कर्म-वल्ली ॥२५९॥
कोणी सुषुम्नेच्या । गुप्त पंथें जाती । कोणी आचरिती । भक्तिमार्ग ॥२६०॥
वेद-वृक्षाचिया । कोणी पानोपानीं । हिंडताती ज्ञानी । मुनीश्वर ॥२६१॥
जया ज्ञानासाठीं । ऐसे उत्कंठित । गुरुसेवा-व्रत । स्वीकारोनि ॥२६२॥
कोणी श्रद्धावंत । आपुलें जीवन । सुखें ओवाळून । टाकिती गा ॥२६३॥
लाभतां जें ज्ञान । अविद्या नासोन । जीव होय लीन । पर-ब्रह्मीं ॥२६४॥
प्रवृत्तीचे पाय । मोडोनि जें टाकी । तेविं दारें झांकी । इंद्रियांचीं ॥२६५॥
मनाचें दारिद्र्य । नाहीसें करोन । टाकी जें गिळोन । द्वैतालागीं ॥२६६॥
लाभतां जें ज्ञान । सर्वत्र सुकाळ । होय सर्वकाळ । अद्वैताचा ॥२६७॥
महा-मोहातें जें । टाकितें ग्रासून । मदाचा मोडून । मागमोस ॥२६८॥
संकल्पाचा पंक । स्वभावे धुवून । करी ^४उन्मूलन । संसाराचें ॥२६९॥
उरूं देई ना जें । भाव आपपर । ज्ञेय अनावर । वेंटाळोनि ॥२७०॥
जया ज्ञानाचिया । प्रकाशेंकरोन । बुद्धीचे लोचन । उघडती ॥२७१॥
तेविं लाभतां जें । जीव निरंतर । लोळे दोंदावर । आनंदाच्या ॥२७२॥
ऐसें पावित्र्याचें । एक जें निधान । विटाळलें मन । शुध्द करी ॥२७३॥
^५जीवोपाधिरूप । क्षयरोगांतून । सोडवी जें ज्ञान । आत्म्यालागीं ॥२७४॥
नव्हे निरूपण । करावयाजोगें । परी तें प्रसंगें । निरूपीन ॥२७५॥
ऐकतां बुद्धीसी । मग आकळेल । एन्हवीं दिसेल । ऐसें नाहीं ॥२७६॥
मग तें चि ज्ञान । जेधवां किरीटी । देहीं निज-शक्ति । प्रकटवी ॥२७७॥
होय दृष्टीसी हि । तेधवां दर्शन । व्यापारावरोन । इंद्रियांच्या ॥२७८॥
वृक्षवल्लीरीचें । टवटवीतपण । दावी आगमन । वसंताचें ॥२७९॥

१ जुमानीत नाहीत. २ संपूर्ण. ३ आचरतात. ४ मुळासकट उपटून टाकणें. ५ जीव हीच उपाधि.

तैसे ज्ञानियाचे । इंद्रिय-व्यापार । दाविती साचार । ज्ञान लोकां ॥२८०॥
वृक्ष-मूळालागीं । खालीं मिळे ^१ नीर । कळे तें बाहेर । पानोपानीं ॥२८१॥
ना तरी भूमीचें । आकळे ^२ मार्दव । पाहोनि लवलव । अंकुरांची ॥२८२॥
श्रेष्ठ कुलीनांचें । किंवा थोरपण । आचारावरोन । कळे जैसें ॥२८३॥
ना तरी सत्कार- । सामुग्री पाहोन । स्नेहाचें लक्षण । जाणूं येई ॥२८४॥
किंवा दर्शनें च । होय समाधान । तेणें पुण्य-जन । ओळखूं ये ॥२८५॥
ना तरी केळींत । कापूर जो झाला । जेविं जाणवला । ^३ परिमळें ॥२८६॥
किंवा भिंगांतील । दीपाचा प्रकाश । सर्व हि बाजूंस । फांके जैसा ॥२८७॥
तैसी अंतरांत । होतां ज्ञान-प्राप्ति । देहीं उमटती । लक्षणें जीं ॥२८८॥
सांगेन तीं आतां । ऐक धनंजया । भलें देवोनियां । अवधान ॥२८९॥

अमानित्वमदम्भित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवम् ।

आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥७॥

व्हावी कोणासंगें । आपुली तुलना । जयाचिया मना । रुचे ना हें ॥२९०॥
सज्जन म्हणोनि । वाखाणिला कोणी । तरी तें ऐकोनि । ^४ भार वाटे ॥२९१॥
मान्यपणें ज्यासी । दिला कोणी मान । अंगींचे सद्गुण । वर्णोनियां ॥२९२॥
आणि लोकांमाजीं । महंत म्हणोनि । झाली ^५ नावाजणी योग्यतेची ॥२९३॥
तरी तेणें चित्तीं । ^६ गजबजे कैसा । ^७ व्याधें ^८ मृग जैसा । आडविला ॥२९४॥
किंवा बाहु-बळें । तरूं जातां कोणी । जावें आडकोनि । भोंवऱ्यांत ॥२९५॥
तैसा सन्मानें जो । पडे संकटांत । अंगीं नाहीं घेत । थोरपण ॥२९६॥
आपुला लौकिक । ऐकूं नये कानीं । पूज्यता नयनीं । पांहु नये ॥२९७॥
अमुका हा थोर । महंत म्हणोन । लोकां आठवण । होऊं नये ॥२९८॥
ऐसें जेथें वाटे । तेथें सत्काराचा । आणि आदराचा । काय पाड ! ॥२९९॥
पूज्यभावें कोणी । करितां वंदन । मरणासमान । वाटे जया ॥३००॥
बृहस्पती ऐसी । सर्वज्ञता थोर । तयासी साचार । लाभतां हि ॥३०१॥
आपुला लौकिक । न व्हावा म्हणोन । वेड पांघरून । जगीं राहे ॥३०२॥

१ पाणी. २ मऊपणा. ३ वासानें. ४ ओझें. ५ वाखाणणी. ६ घाबरा होतो. ७ पारध्यानें. ८ हरिण.

चातुर्य लपवी । ^१ महत्त्व हारवी । वेडीव मिरवी । आवडीनें ॥३०३॥
लौकिकाचा खेद । शास्त्रांचा कंटाळा । जया वाटे भला । स्वस्थपणा ॥३०४॥
जगें ^२ अवज्ञावें । ऐसी इच्छा जीवीं । सोय ना धरावी । ^३ आप्तवर्गे ॥३०५॥
अंगीं हीनतेचें । भूषण होईल । लीनता बाणेल । तें चि करी ॥३०६॥
जगीं हा जिवंत । आहे कीं नाहीं च । लोकांसीं हें साच । कळावें ना ॥३०७॥
ऐसें जिणें व्हावें । ही च आशा भारी । स्वभावे अंतरीं । जयाचिया ॥३०८॥
हिंडे फिरे कीं हा । वाऱ्यासवें जाय । ऐसी भ्रांति होय । लोकांलागीं ॥३०९॥
आपुलें अस्तित्व । कळूं नये लोकां । नामरूप जें का । तें हि लोपो ॥३१०॥
भिऊं नये कोणी । जगीं आपणास । ऐसे चि नवस । करी जो का ॥३११॥
जनहीन स्थान । वाटे जणूं प्राण । नित्य रममाण । एकांतीं जो ॥३१२॥
जयाचें सख्यत्व । जुळे वायूपाशीं । बैसे गगनाशीं । बोलत जो ॥३१३॥
जीवंप्राणें झाडें । आवडती जया । फार धनंजया । काय सांगूं ॥३१४॥
देखसी हीं चिन्हें । जयाचिया ठायीं । तथा झाली पाहीं । ज्ञान-प्राप्ति ॥३१५॥
ज्ञानियाच्या ठायीं । अमानित्व कैसें । तुज ^४ येणें मिषें । दाखविलें ॥३१६॥
आतां पंडु-सुता । अ-दंभाची खूण । देऊं दाखवून । तुजलागीं ॥३१७॥
तरी अवधारीं । अदंभित्व ऐसें । चित्त मन जैसें । लोभियाचें ॥३१८॥
जीव जावो परी । ठेविलें पुरोन । आपुलें तें धन । प्रकटी ना ॥३१९॥
तैसें निज-पुण्य । मुखें उच्चारोनि । मिरवी ना जनीं । प्राणान्तीं हि ॥३२०॥
जैसी पान्हा चोरी । खोडकर गाय । किंवा झांकी वय । प्रौढ वेश्या ॥३२१॥
नातरी धनाढ्य । वेढिला चोरांनीं । दाखवी ना रानीं । धनिकत्व ॥३२२॥
किंवा कुंति-सुता । कुलस्त्री साचार । आपुलें शरीर । झांकी जैसें ॥३२३॥
किंवा शेतकरी । झांकी जैशा परी । मृत्तिकेमाझारीं । पेरिलें जें ॥३२४॥
तैसें दान-पुण्य । घडे जें हातून । ठेवी तें झांकून । नम्रपणें ॥३२५॥
बाह्य शरिराचा । न हो उपासक । रंजवी ना लोक । ^५ लौकिकार्थ ॥३२६॥
स्वधर्मानुसार । आचरे तो जें का । जगीं त्याचा डंका । वाजवी ना ॥३२७॥

१ मोठेपणा विसरतो. २ तिरस्कार करावा. ३ नातेवाईकांनी संबंध धरुं नये. ४ ह्या निमीत्ताने.

५ कीर्तीसाठीं.

करो कोणावरी। किती उपकार। करी ना उच्चार। परी त्याचा ॥३२८॥
विकोनियां विद्या। मिरवी ना कीर्ति। नाहीं गर्व पोटीं। अभ्यासाचा ॥३२९॥
देव-धर्म-कार्यीं। उदार संपूर्ण। परी तो कृपण। देह-भोगीं ॥३३०॥
पाहूं जातां घरीं। सर्वथा ^१टंचाई। आणि देह तो हि। रोडका च ॥३३१॥
परी ^२दातृत्वांत। कल्पवृक्षासी हि। हार जात नाहीं। स्वभावे तो ॥३३२॥
काय सांगूं फार। स्व-धर्मी तो थोर। प्रसंगीं उदार। परिपूर्ण ॥३३३॥
आत्मचर्चेमाजीं। अत्यंत प्रवीण। एन्हवीं अज्ञान। वेडा जैसा ॥३३४॥
केळीचीं तीं जैसीं ॥ सोपटें पोकळ। परी ^३सुरसाळ। फळें दाट ॥३३५॥
नातरी विरळ। दिसे मेघ-जाळ। वाऱ्यानें जाईल। ऐसें वाटे ॥३३६॥
परी जल-धारा। वर्षोनि नवल। करी भूमि-तल। जळ-पूर्ण ॥३३७॥
तैसें संपूर्णत्व। त्याचें पाहोन। होय समाधान। कोणासी हि ॥३३८॥
परी सांसारिक। दृष्ट्या सर्वथैव। उणीवेसी ठाव। तो चि असे ॥३३९॥
असो ऐसीं चिन्हें। जयाचिया ठायीं। त्या झाली पाहीं। ज्ञान-प्राप्ति ॥३४०॥
पार्था अदंभित्व। सांगितलें जाण। आतां ऐक खूण। अहिंसेची ॥३४१॥
जो तो अहिंसेचें। करी निरूपण। परी मतें भिन्न। ज्याचीं त्याचीं ॥३४२॥
वृक्षाचिया शाखा। खांडोनियां जाण। करावें कुंपण। बुंधालागीं ॥३४३॥
किंवा तोडोनियां। आपुला च हात। तेणें ^४क्षुधा शांत। करावी गा ॥३४४॥
ना तरी देऊळ। मोडोनि साचार। बांधावें आवार। देवालागीं ॥३४५॥
तैसी हिंसेनें च। साधावी अहिंसा। निर्णय हा ऐसा। कर्मकांडीं ॥३४६॥
^५अवर्षणें त्रस्त। झालें सारें जग। मग केले ^६याग। ^६पर्जन्येष्टि ॥३४७॥
तंव त्या यज्ञ-। यागारंभीं साच। दिसे रोकडी च। पशु-हिंसा ॥३४८॥
ऐशा स्थिति-माजीं। कैसें पैल तीर। पाहतां येणार। अहिंसेचें ॥३४९॥
सांग पार्था हिंसा। पेरोनि केवळ। काय उगवेल। अहिंसा ती ॥३५०॥
परी याज्ञिकांचें। पाहोनि हें धैर्य। वाटतें आश्चर्य। महाबाहो ॥३५१॥
आयुर्वेद तो हि। हा चि मार्ग धरी। जीवासाठीं करी। जीवघात ॥३५२॥

१ तुटवडा. २ उदारपणांत. ३ मधुर. ४ भूक. ५ पाऊस न पडल्याने. ६ पाऊस पडण्यासाठीं यज्ञ.

देखोनियां ^१ नाना-। रोग-व्याधि-ग्रस्त । लोळती बहुत । जीव येथें ॥३५३॥
तया जीवांचें तें । हरावया दुःख । औषधें अनेक । योजिलीं जीं ॥३५४॥
तेथें प्रारंभीं च । नाना कंद भले । काढावे लागले । खणवोनि ॥३५५॥
पानांसमवेत । नाना वनस्पती । काढविल्या किती । उपटोनि ॥३५६॥
मोडोनियां भाग । घेतला मधील । काढविली साल । कित्येकांची ॥३५७॥
सगर्भ कित्येक । वनस्पती भल्या । पुटीं काढविल्या । उकडोनि ॥३५८॥
जयांचें कोणी हि । करिती ना वैर । ऐशा थोर थोर । वृक्षांलागीं ॥३५९॥
खांचोनि सर्वांगीं । काढविला चीक । मग केलें शुष्क । सत्त्वहीन ॥३६०॥
कोणा ^२ सचेतना । घालोनियां हात । काढोनियां पित्त । तयांचें हि ॥३६१॥
तेणें दुजे जीव । केले रोग-मुक्त । होते जे शिणत । महा-दुःखें ॥३६२॥
राहतीं नांदतीं । मोडोनियां घरें । जैसे का देव्हारे । उभारावे ॥३६३॥
किंवा व्यवहारीं । लुबाडोनि धन । सहस्र-भोजन । घालावें कीं ॥३६४॥
मस्तकावरून । घ्यावें पांघरून । तंव ते चरण । उघडे च ॥३६५॥
किंवा घराचे च । काढोनियां वांसे । उभारावे जैसे । मंडप ते ॥३६६॥
किंवा घ्यावा शेक । जाळोनि ^३ वाकळ । ना तरी आंघोळ । ^४ कुंजराची ॥३६७॥
जैसा आधीं राघू । द्यावा घालवून । पिंजरा करून । घ्यावा मग ॥३६८॥
विकोनियां बैल । बांधावा कीं गोठा । पाहोनि या चेष्टा । हंसूं काय ! ॥३६९॥
धर्मसंप्रदाय । म्हणोनियां कोणी । घेऊं जाती पाणी । गाळोनियां ॥३७०॥
तंव तें गाळोनि । पिळोनि घेतां च । होय तेथें साच । जीव हत्या ॥३७१॥
हिंसा-भयें कोणी । रांधिती ना अन्न । राहती खावोन । धान्य-कण ॥३७२॥
परी तेथें प्राण । जाहले व्याकुळ । हिंसा चि केवळ । नव्हे का ती ? ॥३७३॥
ह्यापरी तूं जाण । हिंसा चि अहिंसा । कर्मकांडीं ऐसा । सिद्धान्त हा ॥३७४॥
धनंजया आम्हीं । अहिंसेचें नांव । उच्चारिलें जंव । प्रारंभीं च ॥३७५॥
तंव ऐसी आम्हां । झाली स्फूर्ति येथें । निरूपावीं मतें । भिन्न भिन्न ॥३७६॥
^५ डावलोनि ह्यांतें । पुढें कैसें जावें । म्हणोनि बोलावें । लागलें हें ॥३७७॥

१ नानाप्रकारच्या रोगांनीं पीडलेले. २ जिवंत प्राण्याला. ३ गोधडी. ४ हत्तीची. ५ बाजूला टाकून.

तेविं तूं हि घ्यावें। जाणोनि हें सर्व। ऐसा होता भाव। अंतरींचा ॥३७८॥
पार्था ^१हिंसात्मक। अहिंसेचें ऐसें। निरूपण दिसे। जेथें तेथें ॥३७९॥
एन्हवीं जावोनि। आडमार्गे वायां। मते हीं सांगाया। नको होतीं ॥३८०॥
अन्य मत घ्यावें। लागे विचारांत। अर्जुना स्व-मत-। निर्णयार्थ ॥३८१॥
निरूपणाची ही। ऐसी असे रीत। मुख्य तें स्व-मत। ऐक आतां ॥३८२॥
दाविली जाईल। अहिंसेची खूण। दिसूं लागे ज्ञान। ^२बाणतां जी ॥३८३॥
लावितां सुवर्ण। जैसें कसोटीस। तयाचा तो कस। कळूं येई ॥३८४॥
तैसें ज्ञानियाच्या। आचारावरून। जाणूं येई खूण। अहिंसेची ॥३८५॥
ज्ञाना-मनाचिया। भेटीसरिसा च। ठसा उठे साच। अहिंसेचा ॥३८६॥
तयाचें लक्षण। सांगूं तूज आतां। ऐक पंडु-सुता। एकचित्तें ॥३८७॥
^३नोलांडितां पायें। न फोडितां लाटा। न मोडितां सांठा। पाणियाचा ॥३८८॥
रोखोनि क्षणैक। आपुली नजर। राहोनि तत्पर। ^४बक वेगें ॥३८९॥
आमिषासी लागूं। न देतां चाहूल। घालितो पाऊल। जळीं जैसा ॥३९०॥
किंवा ^५पद्मीं बैसे। हळू च भ्रमर। चुरेल केसर। म्हणोनियां ॥३९१॥
तैसें परमाणु-। माजीं हि सानुले। असंख्य भरले। सूक्ष्म जीव ॥३९२॥
जाणोनि हें जो का। आपुलीं पाउलें। लपवोनि चाले। दयेमाजीं ॥३९३॥
जिये वाटेनें तो। चालतसे ज्ञानी। टाकी ती भरोनि। कृपेनें च ॥३९४॥
आणिक तो ज्या ज्या। दिशेकडे पाही। दिशा च ती होई। प्रेम-पूर्ण ॥३९५॥
जो का आपुलिया। प्राणाचें चि जाण। घाली अंथरूण। जीवा-तळीं ॥३९६॥
अर्जुना जें ऐसें। चालणें जपून। तयाचें वर्णन। होय कैसें ॥३९७॥
आणि तयालागीं। मापावया पूर्ण। आणावें कोटून। ^६परिमाण ॥३९८॥
मांजरी ती मोहें। न लावितां दांत। पिलासी तोंडांत। धरी जैसी ॥३९९॥
ना तरी स्नेहाळ। माउली ती साची। वाट तान्हुल्याची। पाहे जेव्हां ॥४००॥
तेव्हां तिचेचिया। दृष्टीमाजीं जाण। हळुवारपण। असे जैसें ॥४०१॥
ना तरी धरोनि। डोळियांजवळ। कोमल कमळ। डोलवितां ॥४०२॥

१ हिंसेने भरलेले. २ ठसल्यावर. ३ ओलांडल्याशिवाय. ४ बगळा. ५ कमळावर. ६ माप.

मंद सुगंधित । वायु बुबुळांस । ^१ सुकुमार स्पर्श । करी जैसा ॥४०३॥
 तैसें भूमीवरी । हळुवारपणें । पाऊल ठेवणें । तयाचें गा ॥४०४॥
 पाउलें तयांचीं । जेथें लागतील । होतसे तेथील । जीवां सुख ॥४०५॥
 ऐशा ^२ मृदुपणें । चालतां चि तेथें । कृमि-कीटकातें । देखे जरी ॥४०६॥
 तरी तयावरी । न ठेवितां पाय । हळू मार्गें जाय । निघोनियां ॥४०७॥
 म्हणे झोंपमोड । प्रभूची होईल । लागोनि चाहूल । पाउलांची ॥४०८॥
 तयाचिया सुखीं । न हो अडथळा । ऐसा कळवळा । अंतरांत ॥४०९॥
 म्हणोनि कोणा हि । प्राण्यावरी पाय । न ठेवितां जाय । माघारा तो ॥४१०॥
 अगा तृणातें हि । मानोनि जिवंत । नाहीं तुडवीत । पायांतळीं ॥४११॥
 मग तो प्राण्यातें । ^३ न लेखतां जाय । ऐसें कैसें होय । धनंजया ॥४१२॥
 नोलांडवे मेरु । मुंगीसी साचार । ^४ मशका सागर । तरवेना ॥४१३॥
 तैसा तयालागीं । प्राणी भेटो कोणी । त्यासी उल्लंघोनि । जाववेना ॥४१४॥
 ऐशापरी पार्था । ज्याची चाल भली । कृपारूप फळीं । फळा आली ॥४१५॥
 आणि दया-वृत्ति । जयाच्या वाणींत । राहिली जिवंत । देखसील ॥४१६॥
 ज्याचे श्वासोच्छ्वास । ते हि सुकुमार । मुख हि माहेर । मोहाचें गा ॥४१७॥
 जणूं माधुरीसी । फुटले अंकुर । तैसी मनोहर । दंत-पंक्ति ॥४१८॥
 पुढां स्नेहभाव । पाझरे संपूर्ण । अक्षरें मागून । धांव घेती ॥४१९॥
 कृपा तरी आधीं । होतसे प्रकट । मग पाठोपाठ । शब्द येती ॥४२०॥
 होतां होईल तों । बोलणें चि नाहीं । आणि जरी कांहीं । बोलूं म्हणे ॥४२१॥
 तरी कोणासी हि । खुपूं नये बोल । म्हणोनि जपेल । जीवेंभावे ॥४२२॥
 बोलतां अधिक- । उणा निघे शब्द । तरी ^५ मर्म-भेद । होऊं नये ॥४२३॥
 आपुलें भाषण । ऐकोनियां कार्नीं । पडूं नये कोणी । घोटाळ्यांत ॥४२४॥
 असेल जी कोणी । केली मांडामांड । तयांत बिघाड । होऊं नये ॥४२५॥
 ऐकोनियां शब्द । भिऊं नये कोणी । किंवा दचकोनि । उठूं नये ॥४२६॥
 किंवा मुखांतून । होतां शब्दोच्चार । कोणा तिरस्कार । वाटूं नये ॥४२७॥

१ अत्यंत हळुवार. २ कोमलपणाने; दयाळूपणाने. ३ न मानून. ४ चिलटाला. ५ वर्मी लागणे.

आणि कोणासी हि । येऊं नये क्रोध । एकोनियां शब्द । आपुले गा ॥४२८॥
त्रासूं नये कोणी । जीवीं भाव ऐसा । म्हणोनि सहसा । बोले ना जो ॥४२९॥
एखादिये वेळे । मग बोलावया । मनोभावे तया । विनवितां ॥४३०॥
तरी ^१ ऐकत्यासी । मायबाप होय । कांहीं बोलूं जाय । जरी लोभें ॥४३१॥
मग शब्द बोले । सु-मधुर भले । जणूं प्रकटलें । नादब्रह्म ॥४३२॥
पतिव्रतेलागीं । वृद्धपण आलें । किंवा उसळलें । गंगोदक ॥४३३॥
तैसे सत्य मृदु । मोजके रसाळ । शब्द ते कल्लोळ । अमृताचे ॥४३४॥
उठे ना विरोध । ऐसें चि भाषण । होय ना कारण । वादासी जें ॥४३५॥
एकोनि जे शब्द । कोणा हि जीवासी । दुःखें ^२ कासाविसी । वाटूं नये ॥४३६॥
नाहीं निंदा नाहीं । टाकोनि बोलणें । वर्मासी झोंबणें । नाहीं जेथें ॥४३७॥
नाहीं हट्ट नाहीं । आवेश कपट । जयाच्या वाणींत । धनंजया ॥४३८॥
नाहीं ठकविणें । संशयीं घालणें । आशेसी लावणें । नाहीं जेथें ॥४३९॥
आणि दृष्टि ती हि । तैसी च किरीटी । नाहीं कधीं आठी । कपाळासी ॥४४०॥
प्राणिमात्रीं ब्रह्म । असे जें सखोल । ^३ न ^३ जाणों खुपेल । तयालागीं ॥४४१॥
म्हणोनि बहुत- । करोनि किरीटी । उघडी ना दृष्टि । आपुली जो ॥४४२॥
ऐसें असोनी हि । कोणे एके वेळे । जरी कृपा-बळें । अंतरींच्या ॥४४३॥
उघडोनि डोळे । कोणाकडे पाही । तरी तया देई । समाधान ॥४४४॥
जरी चंद्रामृत । होय ना ^४ गोचर । तरी ते चकोर । तेणें पुष्ट ॥४४५॥
^५ कृपावलोकनीं । तयाच्या जी प्रीति । नेणे सर्वथा ती । कांसवी हि ॥४४६॥
काय सांगूं ऐसी । प्रेमळ ती दृष्टि । हात हि किरीटी । तैसे चि ते ॥४४७॥
सिद्धपुरुषांचे । जैसे मनोरथ । राहिले कृतार्थ । होवोनियां ॥४४८॥
तैसे ज्याचे हात । व्यापार-रहित । जणूं मौन-व्रत । मुकेयाचें ॥४४९॥
ना तरी जन्मांधें । मिटावे नयन । अग्नि काष्ठाविण । विझावा कीं ॥४५०॥
तैसे ज्याचे हात । एके ठायीं स्वस्थ । अकर्ता निवांत । राहे जैसा ॥४५१॥
पार्था ^६ अंबरासी । नख तें बोंचेल । आघात पोंचेल । वायूलागीं ॥४५२॥

१ ऐकणाराला. २ कळवळून जाणें. ३ कदाचित्. ४ दिसणारें. ५ कृपेनें पाहण्यांत. ६ आकाशाला.

मनीं ऐसा भाव । म्हणोनि साचार । हालवी ना कर । आपुले जो ॥४५३॥
तेथ अंगावरी । बैसली जी माशी । झाडावें तियेसी ॥ कोठोनि हें ॥४५४॥
किंवा ^१ घुंगुरटीं । सारावीं बाजूस । भिडोनि डोळ्यांस । राहती जीं ॥४५५॥
पशुपक्ष्यांलागीं । दाखवावी भीति । कोठोनि ह्या गोष्टी । घडतील ॥४५६॥
हातीं दंड काठी । नावडे तयासी । शस्त्राची कायसी । भाषा तेथें ॥४५७॥
लीलेनें हि हातीं । धरोनि कमळ । फिरवोनि खेळ । करी ना जो ॥४५८॥
सूक्ष्म जीवां जणूं । वाटेल गोफण । न झेली म्हणोन । पुष्प-माला ॥४५९॥
फिरवी ना हात । शरीरावरोन । हालेल म्हणोनि । रोमावळी ॥४६०॥
आणि जयाचिया । बोटांवरी भलीं । नखांचीं गुंडाळीं । वाढलीं गा ॥४६१॥
असो हातांसी तों । कर्तव्य चि नाहीं । परी पार्था पाहीं । प्रसंगें ते ॥४६२॥
जोडले जावेत । मनोभावें साच । ^२ सराव ऐसा च । झाला तयां ॥४६३॥
ना तरी अभय । द्यावया त्वरित । वर करी हात । आपुले तो ॥४६४॥
त्या चि परी कोणी । पडला पाहोन । तया उचलोन । धरी करीं ॥४६५॥
किंवा दुःखितांचे । हरावया क्लेश । हळुवार स्पर्श । करी त्यांसी ॥४६६॥
तो हि त्याचा स्पर्श । जरी वरीवरी । तरी भय ^३ हरी । पीडिताचें ॥४६७॥
चंद्र-किरणें हि । अर्जुना साचार । नेणती पाझर । कृपेचा त्या ॥४६८॥
मलय पर्वता- । वरोन जो वात । मंद सुगंधित । वाहतसे ॥४६९॥
तोहि तयापुढें । वाटेल ^४ प्रखर । ऐसा सुखकर । स्पर्श त्याचा ॥४७०॥
करोनियां ऐसा । मृदु-सुख-स्पर्श । पशु-पक्षियांस । कुरवाळी ॥४७१॥
चंदनाचा वृक्ष । सर्वांगीं शीतळ । सर्वदा सफळ । फळांविण ॥४७२॥
तैसे त्याचे हात । निष्क्रिय मोकळे । तरी होती भले । कृतार्थ ते ॥४७३॥
असो हें ^५ वाग्जाल । सज्जनांचें शील । तैसे कर-तल । स्वभावें तें ॥४७४॥
आतां मन त्याचें । सांगूं जरी साचें । वर्णिले कोणाचे । विलास हे ॥४७५॥
शाखारूपें वृक्ष । नव्हे का साचार । असे का सागर । जळाविण ॥४७६॥
वेगळीं का होती । ^६ गात्रें आणि ^७ तनु । तेज आणि भानु । भिन्न काय ॥४७७॥

१ चिलटें. २ संवय. ३ नाहीसे करतो. ४ कडक. ५ शब्दपांडित्य. ६ अवयव. ७ शरीर.

किंवा सांग बरें। रसाहूनि ^१ तोय। वेगळें का होय। धनंजया ॥४७८॥
म्हणोनि वर्णिले। जे हे बाह्य भाव। जाण सावयव। मन चि तें ॥४७९॥
भुईमाजीं बीज। खोंविलें जें असे। तें चि वर दिसे। वृक्षरूपें ॥४८०॥
तैसा जाण सर्व। इंद्रियांच्या ^२ द्वारा। फांकला पसारा। मनाचा चि ॥४८१॥
जरी मानसीं च। अहिंसा नसेल। बाहेरी येईल। तरी कैसी ? ॥४८२॥
कोणती हि वृत्ति। धनंजया साच। आधीं मानसीं च। उठतसे ॥४८३॥
मग तियेचा चि। होय ^३ आविष्कार। दृष्टि-वाचा-कर-। द्वारा येथें ॥४८४॥
येन्हवीं जें पार्था। मानसीं च नाहीं। उमटेल काई। वाचेसी तें ॥४८५॥
भूमीमाजीं बीज। पेरिल्यावांचोन। अंकुर कोठून। उगवेल ॥४८६॥
नदी उगमीं च। आटोनियां जाय। तरीओधीं तोय। मग कोठें ॥४८७॥
जातां देहांतून। निघोनियां प्राण। चलन वलन। उरे कैसें ॥४८८॥
म्हणोनि मनाचें। मनपण नाहीं। तरी वायां दाही। इंद्रियें तीं ॥४८९॥
बाहुलीं तीं जैसीं। सूत्रधाराविण। असोन नसोन। सारखीं च ॥४९०॥
तैसें सर्वेन्द्रिय-। भावांसी केवळ। मन चि तें मूळ। जाण पार्था ॥४९१॥
सर्वेन्द्रिय-द्वारा। सर्व हि व्यापार। मन चि साचार। करीतसे ॥४९२॥
वासनेच्या रूपें। असे आंत जैसें। बाहेरी तें तैसें। दृश्य होय ॥४९३॥
होतां चि सुगंध। परिपक्व भला। जैसा तो निघाला। घमघमत ॥४९४॥
तैसी अहिंसा ती। बाणतां अंतरीं। प्रकटे व्यापारीं। इंद्रियांच्या ॥४९५॥
म्हणोनि इंद्रियें। अहिंसेलागीं च। मानोनियां साच। ^४ निज-धन ॥४९६॥
करिती तयाचा। अखंडित ^५ वेंच। तरी संपेना च। भांडवल ॥४९७॥
अपार भरती। दाटतां सागरीं। सागर चि भरी। खाड्या जैशा ॥४९८॥
तैसें अहिंसेनें। पूर्ण होतां मन। अहिंसा-संपन्न। इंद्रियें हि ॥४९९॥
जैसा धरोनियां। बाळकाचा हात। ^६ पंतोजी लिहीत। आपण चि ॥५००॥
तैसें दयालुत्व। मनें चि आपुलें। सर्वथा आणिलें। हातां-पायां ॥५०१॥
मग तयां हातां-। पायांचिया ठायीं। तें चि जन्म देई। अहिंसेतें ॥५०२॥

१ पाणी. २ मार्फत; कडून. ३ स्पष्ट होणे; प्रकटीकरण. ४ स्वतःचा ठेवा. ५ खर्च. ६ शिक्षक.

म्हणोनियां येथें । तुज ^१ गुडाकेशा । सांगोनि अहिंसा । इंद्रियांची ॥५०३॥
 तथा ज्ञात्याचिया । मनाचें चि जाण । उघड दर्शन । घडविलें ॥५०४॥
 ज्याच्या ठायीं ऐसा । मनें देहें वाचा । ^२ संन्यास हिंसेचा । देखशील ॥५०५॥
 ज्ञानाचें विस्तीर्ण । मंदिर तो जाण । तो चि पार्था ज्ञान । मूर्तिमंत ॥५०६॥
 अहिंसा म्हणोनि । एकावी जी कानीं । सांगावी वर्णोनि । ग्रंथाधारे ॥५०७॥
 पहावी ती ऐसें । जरी वाटे साच । तरी त्यासी च । पहावें गा ॥५०८॥
 ऐसें पार्थालागीं । सांगितलें देवें । तें मीं निरूपावें । एकें बोलें ॥५०९॥
 परी येथें फार । जाहला विस्तार । क्षमावें साचार । मज तुम्हीं ॥५१०॥
 हिरव्या कुरणीं । नादावलें गुरूं । जैसें मागें फिरूं । विसरतें ॥५११॥
 नातरी पांखरूं । जैसें का अंबरीं । मारितें भरारी । वायुवेगें ॥५१२॥
 प्रेमभरें तैसें । येवोनि स्फुरण । चाखोनियां भिन्न- । भिन्न रस ॥५१३॥
 गेली वहावत । मति माझी येथें । वाटेल तुम्हांतें । अनावर ॥५१४॥
 परी तैसें नोहे । एका श्रोतेजन । असे चि कारण । विस्तारासी ॥५१५॥
 एहवीं तीन चि । अक्षरांवरोन । पाहूं जातां सान । दिसे कोणा ॥५१६॥
 परी नाना मते । काढावीं खोडोन । तेव्हां चि दिसोन । येई स्पष्ट ॥५१७॥
 एहवीं तीं मते । तैसीं च ठेवोन । त्यांचें खंडन । न करितां ॥५१८॥
 आपुल्या चि बळें । बोलेन हे बोल । तरी तें मानेल । कैसें तुम्हां ? ॥५१९॥
 रत्नपारख्यांच्या । गांवीं ^३ गंडकीतें । दुर्मिळ ^४ पुसतें । निघे जेथें ॥५२०॥
 तेथें स्फटिकासी । विचारितो कोण । काय मोठेपण । तेथें त्याचें ? ॥५२१॥
 कापुराचा गंध । मंद वाटे जेथें । कोण पुसे तेथें । पिठालागीं ? ॥५२२॥
 म्हणोनि केवळ । आवेशाच्या भरें । बोलेन हें सारें । जरी येथ ॥५२३॥
 तरी काय तथा । तुम्ही संतजन । वक्तृत्वासी मान । डोलवाल ? ॥५२४॥
 सामान्य-विशेष । कालविलें जरी । नावडेल तरी । तुम्हांसी तें ॥५२५॥
 शुद्ध सिद्धांतांत । शंकेचें ^५ गदळ । जरी ^६ अळुमाळ । मिसळेल ॥५२६॥
 तरी तें जाईल । येथें अवधान । मागें परतोन । एकाएकीं ॥५२७॥

१ अर्जुना. २ त्याग. ३ कसोटीच्या दगडाला. ४ मान देणारें. ५ केरकचरा, घाण. ६ थोडें.

सांचलें शेवाळ। जळीं ^१ जिये ठायीं। तेथें हंस काई। रहातील ? ॥५२८॥
नातरी चकोर। उघडी ना तोंड। चंद्र ढगाआड। देखोनियां ॥५२९॥
तैसें गीता-तत्त्व-। निरूपणीं येथें। उरेल शंकेतें। जरी जागा ॥५३०॥
तरी ग्रंथाचा ह्या। करोनि अव्हेर। वरी मजवर। रागेजाल ॥५३१॥
जरी ना करीन। शंका-निरसन। ऐसीं ^२ विचारोन। नाना मतें ॥५३२॥
तरी तेणें तुम्हां। सज्जनांची प्राप्ति। न होय निश्चितीं। मजलागीं ॥५३३॥
तुम्हीं मज नित्य। असावें प्रसन्न। सर्व हें व्याख्यान। ह्या चि साठीं ॥५३४॥
तुम्ही गीतार्थाचे। ^३ सोयरे जाणोन। गीतेचें व्याख्यान। आरंभिलें ॥५३५॥
आतां कृपारूप। सर्वस्व देवोन। न्याल सोडवोन। गीतार्थातें ॥५३६॥
नव्हे ग्रंथ हा तों। कृपेचा जामीन। ऐसें समजोन। बोलतों मी ॥५३७॥
सर्वस्वाचा लोभ। धरोनि साचार। कराल अव्हेर। जरी ह्याचा ॥५३८॥
तरी जी गीतेची। ती च माझी गति। ऐसें मजप्रति। वाटे साच ॥५३९॥
काय सांगूं फार। कृपा व्हावी प्राप्त। म्हणोन निमित्त। ग्रंथाचें हें ॥५४०॥
तुम्हीं रसिकांनीं। डोलवावी मान। शोधावें व्याख्यान। ऐसें लागे ॥५४१॥
म्हणोनियां येथें। मत-मतांतरें। जाणोन विस्तारें। बोलूं गेलों ॥५४२॥
तंव तें व्याख्यान। वाढलें बहुत। राहिला श्लोकार्थ। एकीकडे ॥५४३॥
तरी बाळकातें। क्षमा करा मातें। थोर तुम्ही श्रोते। संतजन ॥५४४॥
कालवितां घांस। सांपडे ^४ हरळ। काढाया तो वेळ। लागे जरी ॥५४५॥
तरी काय तेथें। कोणा द्यावा दोष। खावें सावकाश। हें चि योग्य ॥५४६॥
दिसावया बरा। ऐशा ^५ सावचोरा। चुकवोनि घरा। यावयासी ॥५४७॥
लागला विलंब। पुत्रालागीं जरी। कोपेल का तरी। माता त्यासी ॥५४८॥
आला सुखरूप। घरासी म्हणोन। ती तों ^{*} निंबलोण। उतरील ॥५४९॥
असो जरी नोहे। तैसी माझी बोली। तरी क्षमा केली। भली तुम्हीं ॥५५०॥
तरी आतां एका। बोलिले जें देव। तें चि तुम्हां सर्व। निरूपीन ॥५५१॥
म्हणे ज्ञानदृष्टि-। संपन्न तूं पार्था। तरी देई आतां। अवधान ॥५५२॥

१ ज्या ठिकाणीं. २ विचारांत घेऊन. प्रेम असलेले; स्नेही. ४ दगड; खडा. ५ सभ्य भासणारा चोर.

* परिशिष्ट पहा.

करूं तुज साच । ज्ञानाची ओळख । ज्ञान तें गा देख । ऐसें असे ॥५५३॥
 तरी नांदे जेथ । *क्षमा अनाक्रोश । जाण तूं अशेष । ज्ञान तेथें ॥५५४॥
 वाढे लक्ष्मी जैसी । भाग्यवंता-घरीं । किंवा सरोवरीं । कमळिणी ॥५५५॥
 तैसी क्षमा-वृत्ति । जयाचिया ठायीं । †दिसंदिस होई । वृद्धिंगत ॥५५६॥
 त्याचें लक्षण । तुज आकळेल । ऐसे स्पष्ट बोल । बोलेन मी ॥५५७॥
 जैसा आवडता । अलंकार देहीं । तैसें सर्व कांहीं । ‡साहे जो का ॥५५८॥
 त्रिविध हि ताप । आदळतां शिरीं । हाले ना अंतरीं । अणुमात्र ॥५५९॥
 जेवढा संतोष । होतां इष्ट-प्राप्ति । संतोष अनिष्टीं । तेवढा च ॥५६०॥
 मान अपमान । समान मानोन । करी जो सहन । समाधानें ॥५६१॥
 निंदा आणि स्तुति । सुख आणि दुःख । सारखीं च देख । जयालागीं ॥५६२॥
 जयालागीं नाहीं । उष्ण किंवा शीत । नाहीं च जो भीत । कोणातें हि ॥५६३॥
 काय शिखरांचा । आपुल्या साचार । वाटतसे भार । मेरूलागीं ॥५६४॥
 वराहावतारा । काय जड वाटे । दंताग्रीं पृथ्वीतें । धरावया ॥५६५॥
 चराचर भूतें । वाहोनियां काय । दडपली जाय । †वसुंधरा ॥५६६॥
 तैसीं नाना द्वंद्वें । जरी झालीं प्राप्त । तरी नाहीं होत । कष्टी कदा ॥५६७॥
 जळें घोघावत । नदी नद आले । सागरें घेतले । सामावोनि ॥५६८॥
 तैसें धनंजया । जयाचिया ठायीं । न साहणें नाहीं । कांहींएक ॥५६९॥
 आणि सर्व कांहीं । साहतों आपण । ऐसें हि स्मरण । †नुरे जया ॥५७०॥
 सुख-दुःखादिक । जें जें होय प्राप्त । रूप तें समस्त । आपुलें चि ॥५७१॥
 मानोनियां ऐसें । आत्मतुष्ट राही । साहतों हा नाहीं । अभिमान ॥५७२॥
 ऐसी क्षमावृत्ति । जयाचिया ठायीं । दिसोनियां येई । प्रिय पार्था ॥५७३॥
 त्याचिया योगें । ज्ञानासी हि जाण । आलें थोरपण । आगळें चि ॥५७४॥
 अर्जुना तो जाण । ज्ञानाचें जीवन । आतां ऐक खूण । †आर्जवाची ॥५७५॥
 प्राणाचें †सौजन्य । धनंजया साच । असे सारखें च । सर्वां ठायीं ॥५७६॥
 किंवा प्राण्यांचें का । पाहोनियां तोंड । देतसे उजेड । †चण्डरश्मि ॥५७७॥

१ दिवसेंदिवस. २ सोसतो. ३ पृथ्वी. ४ उरत नाही. ५ सरळपणाची. ६ प्रेम. ७ सूर्य.

* परिशिष्ट पहा.

ना तरी आकाश । देई सर्व जगा । सारखी च जागा । स्वभावतां ॥५७८॥
 तैसें ज्याचें मन । सर्वांशीं समान । आणिक वर्तन । तें हि ऐसें ॥५७९॥
 जयाची जगाशीं । जुनी सोयरीक । स्वभावे ओळख । सर्वांशीं च ॥५८०॥
 १ आपपर-भाव । नेणे चि जो कांहीं । स्वभावे जो स्नेही । सर्वांचा च ॥५८१॥
 उदकासारिखें । जयाचें वर्तन । राहे मिसळून । सर्वांशीं जो ॥५८२॥
 धांवे वारा तैसा । सरळ स्वभाव । शंका आणि हांव । नाहीं जया ॥५८३॥
 ना तरी बाळक । निःशंक तें जैसें । मांडीवरी बैसे । मातेचिया ॥५८४॥
 तैसें २ निजान्तर । कराया उघडें । लोकीं मार्गेंपुढें । पाहे ना जो ॥५८५॥
 फुलतां कमळ । फांके परिमळ । सर्वत्र सरळ । तैसा जो का ॥५८६॥
 पुढें सुनिर्मळ । फांकती किरण । मार्गें दिसे रत्न । जैसें चोख ॥५८७॥
 तैसें चि सरळ । पुढें धांवे मन । शुद्ध आचरण । दिसे पाठीं ॥५८८॥
 बैसे ना रचीत । नाना मनोरथ । अखंड जो तृप्त । स्वानुभवे ॥५८९॥
 कर्म हें करीन । किंवा हें सोडीन । नाहीं अभिमान । मनीं ऐसा ॥५९०॥
 बोलणें जयाचें । नाहीं संशयित । नाहीं च कपट । दृष्टींत हि ॥५९१॥
 कधीं कोणाशीं जो । करी ना वर्तन । अंतरीं धरोन । ३ हीन-बुद्धि ॥५९२॥
 सर्वदा जयाचीं । इंद्रियें सकळ । ४ प्रांजळ निर्मळ । ५ निष्प्रपंच ॥५९३॥
 अमृताची धार । तैसें उजू मन । आणि पंच-प्राण । ६ बंध-हीन ॥५९४॥
 ऐशा लक्षणांचें । असे जो माहेर । काय सांगूं फार । धनंजया ॥५९५॥
 पुरुष तो जाण । आर्जवाची मूर्ति । ज्ञानें केली वस्ती । ठायीं च त्या ॥५९६॥
 चतुरांच्या राजा । ऐक पंडु-सुता । तुज सांगूं आतां । गुरुभक्ति ॥५९७॥
 पार्था सर्व भाग्यें । जेथें घेती जन्म । पाववी जी ब्रह्म । दुःखी जीवा ॥५९८॥
 गुरुभक्तीचें त्या । करीन वर्णन । देई अवधान । परिपूर्ण ॥५९९॥
 घेवोनि सकळ । सर्वें जळ-राशि । मिळे गंगा जैसी । सागरातें ॥६००॥
 ना तरी घेवोनि । सर्व अभिप्राय । ६ श्रुति स्थिर होय । ब्रह्म-पदीं ॥६०१॥
 किंवा सकळ हि । गुण-अवगुण । सांगातीं घेवोन । आपुलिया ॥६०२॥

१ आपला व परका असा भेद. २ आपलें अंतःकरण. ३ दुष्ट विचार. ४ शुद्ध; निष्कपट. ५ मोकळे. ६ वेद.

पतिव्रता जैसी । आपुलें जीवन । करी समर्पण । प्राणनाथा ॥६०३॥
तैसें अंतर्बाह्य । सर्व समर्पण । जयें केलें जाण । गुरु-कुळीं ॥६०४॥
मग स्वयें जो का । राहिला साचार । भक्तीचें मंदिर । होवोनियां ॥६०५॥
श्रीगुरुचें घर । चिंती जो मानसीं । ^१ विरहिणी जैसी । वल्लभातें ॥६०६॥
दिशेकडोनि त्या । येतसे जो वारा । धांवोनि सामोरा । जाय तया ॥६०७॥
मग लोटांगण । घालोनियां भावें । म्हणे घरा यावें । आमुचिया ॥६०८॥
बोले आवडीनें । दिशेसवें त्या च । भुलोनियां साच । प्रेमभरें ॥६०९॥
ऐशापरी गुरु- । गृहींची ^२ मिरास । देतसे जीवास । भोगावया ॥६१०॥
जैसें वांसरासी । लावोनियां दावें । बांधोनि ठेवावें । वाडेयांत ॥६११॥
तैसी गुरु आज्ञा । म्हणोनियां देहें ॥ एकला चि राहे । दूर गांवीं ॥६१२॥
परी म्हणे केव्हां । सुटेल बंधन । भेटेल ^३ चिद्घन । गुरुराय ॥६१३॥
ऐशा स्थितीमाजीं । तया एक क्षण । युगायुगाहून । वाटे भारी ॥६१४॥
गुरु-ग्रामाहून । तों चि कोणी आलें । किंवा पाठविलें । गुरूंनीं च ॥६१५॥
तरी मरत्यासी । लाभावें जीवन । तैसें समाधान । होय तया ॥६१६॥
ना तरी पडाव्या । अमृताच्या धारा । सुकत्या अंकुरा- । वरी जैशा ॥६१७॥
^४ अल्पोदकांतून । निघोनियां मासा । भेटावा कीं जैसा । सागरासी ॥६१८॥
नातरी निधान । लाधावें रंकासी । किंवा आंधळ्यासी । यावी दृष्टि ॥६१९॥
किंवा ^५ भणंगासी । दैवें अवचित । जैसें व्हावें प्राप्त । इंद्र-पद ॥६२०॥
तैसें श्रीगुरुचें । नांव ऐकतां च । थोरावे जो साच । महा-सुखें ॥६२१॥
महा-सुखाची त्या । व्यापकता ऐसी । कौतुकें नभासी । पोटाळील ॥६२२॥
गुरु-कुळीं ऐसी । आवडी जयासी । ज्ञान तयापाशीं । सेवा करी ॥६२३॥
करी भक्ति-भावें । अंतरीं चिंतन । मूर्ति आठवोन । श्रीगुरुची ॥६२४॥
निर्मळ हृदय- । रूपी आवारांत । श्रीगुरु दैवत । पूजनीय ॥६२५॥
करोनि स्थापन । दृढ-भावें जाण । होय जो आपण । परिवार ॥६२६॥
शुद्ध चैतन्याची । निर्मोनि पोवळी । पूजोनि राउळीं । आनंदाच्या ॥६२७॥

१ प्रियकराचा वियोग झालेली स्त्री. २ वतनदारी. ३ चैतन्यपूर्ण; ज्ञानमय. ४ डबक्यांतून. ५ भिकाऱ्याला.

करी ध्यानरूप । अमृताभिषेक । गुरुरूप ^१ एक-। लिंगावरी ॥६२८॥
 बोध-सूर्योदयीं । बुद्धि-परडींत । ^२ पद्म-राशी अष्ट-। सात्त्विकांच्या ॥६२९॥
 भरोनि तयांची । लाखोली जो अर्पी । श्रीगुरुस्वरूपी । त्र्यंबकासी ॥६३०॥
 जीवदशा-धूप । जाळी शुद्धकाळीं । अखंड ओंवाळी । ज्ञान-दीपें ॥६३१॥
 ऐक्यभावरूपी । नैवेद्य सुग्रास । नित्य श्रीगुरूस । समर्पी जो ॥६३२॥
 श्रीगुरूसी भावें । मानी शिव-पिंडी । आपण ^३ भराडी । होय साचा ॥६३३॥
 किंवा जीवाचिया । शेजेवरी जाण । वल्लभ मानोन । श्रीगुरूसी ॥६३४॥
 घेई निरंतर । एकान्ताचा भोग । ऐसें प्रेम चांग । बुद्धीलागीं ॥६३५॥
 नातरी स्वभावें । कोणे अवसरीं । दाटतां अंतरीं । गुरु-प्रेम ॥६३६॥
 तया प्रेमासी च । क्षीराब्धि मानोन । शेष समजोन । ध्यान-सुखा ॥६३७॥
 त्या चि सुनिर्मळ । शेष-शय्येवरी । सद्गुरुश्रीहरी । झोंपवी जो ॥६३८॥
 मग सेविते जी । श्रीहरीचे पाय । ^४ इंदिरा ती होय । आपण चि ॥६३९॥
 जोडोनियां हात । नातरी आपण । गरुड होवोन । उभा राहे ॥६४०॥
 किंवा जन्मोनियां । ^५ नाभि-कमलांत । आपण चि होत । ब्रह्मदेव ॥६४१॥
 गुरुमूर्ति-प्रेमें । ऐसें ध्यान-सुख । भोगीतसे देख । अंतरीं जो ॥६४२॥
 किंवा श्रीगुरूसी । एखादिये वेळे । मानी भाव-बळें । माता ऐसें ॥६४३॥
 मग आवडीनें । स्तनपान करी । सुखें मांडीवरी । लोळोनियां ॥६४४॥
 नातरी चैतन्य-। वृक्षाचिया तळीं । श्रीगुरु सांवळी । गाय उभी ॥६४५॥
 ऐसें भावोनियां । तियेचिया मार्गें । आपण ^६ निजांगें । वत्स होय ॥६४६॥
 किंवा एके वेळीं । गुरुकृपा-जळीं । होवोनि मासोळी । खेळतसे ॥६४७॥
 गुरुकृपारूप । अमृत-वर्षाव । स्वयें सेवाभाव-। रोप होय ॥६४८॥
 ह्यापरी संकल्प । नानाविध जाण । जयाचें गा मन । करी नित्य ॥६४९॥
 फुटले ना पंख । दृष्टि आली नाहीं । ऐसें पिलूं होई । आपण चि ॥६५०॥
 श्रीगुरूसी मग । पक्षिणी कल्पून । कैसा चोंचींतून । चारा घेई ॥६५१॥
 श्रीगुरूच्या ठायीं । अर्जुना निःसीम । पाहें कैसें प्रेम । तयाचें हें ॥६५२॥

१ शंकरावर; शिवस्थानावर. २ कमळांच्या राशी. ३ गोंधळी; पुजारी. ४ लक्ष्मी. ५ बेंबीत. ६ स्वतः.

ना तरी गुरूसी । कल्पोनि ^१ तारक । आपण निःशंक । धरी कांस ॥६५३॥
अपार भरती । सागरासी येतां । लाटांवरी लाटा । उसळती ॥६५४॥
तैसें प्रेमबळ । अंतरीं वाढोन । ध्यानावरी ध्यान । होऊं लागे ॥६५५॥
ह्यापरी अंतरीं । भोगी गुरु-मूर्ति । तुज सांगूं किती । धनंजया ॥६५६॥
श्रीगुरूची कैसी । करी बाह्य-सेवा । सांगेन पांडवा । ऐक आतां ॥६५७॥
तरी ^२अवसान । धरी ऐसें जीवीं । करीन बरवी । गुरु-सेवा ॥६५८॥
जेणें ते सद्गुरु । संतोषून मग । कांहीं तरी माग । म्हणतील ॥६५९॥
जाणोनियां माझा । साच भक्तिभाव । होतां गुरुदेव । सुप्रसन्न ॥६६०॥
जोडोनियां हात । त्यां विनवीन । आदरें म्हणेन । अहो देवा ॥६६१॥
तुमचा अपार । सर्व ^३परिवार । बनावें साचार । मी च एक ॥६६२॥
आपुल्या पूजेचें । साहित्य बरवें । आघवें तें व्हावें । मी च देवा ॥६६३॥
ऐसा श्रीगुरूसी । मागतां चि वर । देतील होकार । मजलागीं ॥६६४॥
मग त्यांचा तो । सर्व परिवार । होईन साचार । स्वयें मी च ॥६६५॥
वस्तू उपयोगी । ज्या ज्या सकळिक । त्यांतील प्रत्येक । होईन मी ॥६६६॥
तेंव्हा चि कौतुक । ^४गुरूपासनेचें । येईल कीं साचें । देखावया ॥६६७॥
गुरु तरी होय । बहुतांची माता । परी एकुलता । लाडका मी ॥६६८॥
होवोनि राहीन । निश्चयेंकरोन । पूर्ण ^५संपादीन । कृपा त्यांची ॥६६९॥
एकपत्नीव्रत । मग घेववीन । गुरूसी लावून । प्रेम-वेड ॥६७०॥
क्षेत्र-संन्यासी कीं । राहे एके ठायीं । तैसा लोभ पाहीं । श्रीगुरूचा ॥६७१॥
मज एकावरी । जडेल संपूर्ण । ऐसें चि वर्तन । ठेवीन मी ॥६७२॥
कांहीं होवो परी । निघेना बाहेरी । वारा जैसा चारी । दिशांचिया ॥६७३॥
तैसा गुरूचिया । कृपेसी कोंडून । ठेवीन होऊन । पिंजरा मी ॥६७४॥
गुरुसेवारूपी । स्वामिनीस साचीं । लेणीं स्व-गुणाचीं । लेववीन ॥६७५॥
असो भक्तीलागीं । मी च ^६गवसणी । राहीन होवोनि । एकमात्र ॥६७६॥
गुरुस्नेहाचिया । वृष्टीलागीं भली । होईन मी खालीं । वसुंधरा ॥६७७॥

१ (पुरांतून) तारून नेणारा. २ उमेद;बळ. ३ लवाजमा. ४ गुरु-भक्तीचें. ५ मिळवीन. ६ खोळ; वेष्टण.

मनोरथांचिया । ऐशा अगणित । सृष्टी तो रचीत । बैसे नित्य ॥६७८॥
म्हणे होईन मी । ^१ नितांत सुंदर । पावन मंदिर । श्रीगुरूचें ॥६७९॥
होवोनि सेवक । तयांचिया दारीं । करीन चाकरी । मी च सर्व ॥६८०॥
श्रीगुरु दयाळ । ओलांडिती तेथें । जे जे उंबरठे । येतां जातां ॥६८१॥
ते ते आवडीनें । होईन सकळ । दारें द्वारपाळ । मी च एक ॥६८२॥
मी च एकभावे । पादुका होवोन । पायीं लेववीन । तयांचिया ॥६८३॥
तेविं मी च छत्र । होवोनि स्व-करीं । धरीन तें शिरीं । स्वामींचिया ॥६८४॥
येथें हा खळगा । येथें उंचवठा । ऐसें जाणविता । ^२ चोपदार ॥६८५॥
होईन मी धीट । धरोनियां हात । दाखवीन वाट । श्रीगुरूसी ॥६८६॥
मी च गुरूवरी । ^३ ढाळीन चवरी । मी च करीं झारी । धरोनियां ॥६८७॥
नीट ओंजळींत । ओतीन तें जळ । भरावया चूळ । श्रीगुरूसी ॥६८८॥
आणिक ती चूळ । टाकितील ज्यांत । होईन तें तस्त । मी च मग ॥६८९॥
देवोनियां विडा । थुंका मी झेलीन । स्नान हि घालीन । मी च तयां ॥६९०॥
मी च श्रीगुरूचें । होईन आसन । वस्त्र-परिधान । तें हि मी च ॥६९१॥
मी च अलंकार । होईन साचार । नाना उपचार । चंदनादि ॥६९२॥
वाढीन फराळ । श्रीगुरूसी मी च । होवोनियां साच । स्वयंपाकी ॥६९३॥
पूर्ण परब्रह्म । गुरूसी मानोन । मी च ओवाळीन । जीवेंभावे ॥६९४॥
करितील जेव्हां । श्रीगुरु भोजन । पंक्तीस बैसेन । तेव्हां मी च ॥६९५॥
होतां चि भोजन । पुढें मी होवोन । तयांसी देईन । पानविडा ॥६९६॥
ताट मी काढीन । शेज मी झाडीन । पाय हि चेपीन । मी च त्यांचे ॥६९७॥
मी च सिंहासन । होवोनि आपण । वरी बैसवीन । श्रीगुरूसी ॥६९८॥
सर्व हि प्रकारें । सेवा व्हावी पूर्ण । म्हणोनि झटेन । आवडीनें ॥६९९॥
ज्या ज्या वस्तूवरी । श्रीगुरूचें मन । होईन आपण । ती ती वस्तु ॥७००॥
आणि तयांचिया । ^४ श्रवणांगणांत । शब्द अगणित । होईन मी ॥७०१॥
करितील स्पर्श । गुरु जेथ जेथ । होईन पदार्थ । तो तो मी च ॥७०२॥

१ अतिशय. २ राजाच्या पुढें चालणारा शिपाई. ३ चवरीनें वारा घालीन. ४ श्रवणरूपीअंगणात.

पाहतील जेथें । श्रीगुरू प्रेमळ । धरीन सकळ । तीं तीं रूपें ॥७०३॥
 आवडेल जो जो । तयांच्या ^१ जिव्हेस । तो तो सर्व रस । होईन मी ॥७०४॥
 आणि नानाविध । सुगंध होवोन । तयांची करीन । ^२ घ्राण-सेवा ॥७०५॥
 ऐसी बाह्य-सेवा । व्यापीन समस्त । सर्व वस्तुजात । होवोनियां ॥७०६॥
 जोंवरी हा देह । तोंवरी ऐसी च । उपासना साच । करीन मी ॥७०७॥
 मग देहान्तीं हि । कैसी विलक्षण । आवडी धरीन । सेवाकार्यीं ॥७०८॥
 भूमीवरी जेथें । नित्य पूजनीय । राहतील पाय । श्रीगुरूचे ॥७०९॥
 देह ठेवतां च । देहाची ती माती । मेळवीन ^३ क्षिती- । मार्जीं तेथें ॥७१०॥
 मेळवीन तेथें । देहांतील जळ । गुरु स्पर्शतील । जळातें ज्या ॥७११॥
 श्रीगुरूसी ज्या ज्या । दीपीं ओवाळिती । ना तरी लाविती । मंदिरीं जे ॥७१२॥
 तया दीप-तेजीं । देहांतील तेज । आनंदें सहज । मेळवीन ॥७१३॥
^४ चवरींत किंवा । ^५ विंजण्यांत प्राण । करीन विलीन । श्रीगुरूच्या ॥७१४॥
 मग तयाचिया । सेवीन शरीरा । ऐशापरी वारा । होवोनियां ॥७१५॥
 जिये अवकाशीं । श्रीगुरू दातार । सहपरिवार । राहतील ॥७१६॥
 त्या चि आकाशांत । मेळवीन साचें । माझिया देहींचें । आकाश मी ॥७१७॥
 ऐशा परी देहीं । किंवा देहान्तीं हि । सोडणार नाहीं । गुरु-सेवा ॥७१८॥
 नाहीं पळभरी । देणार निश्चितीं । लोकांचिया हातीं । सेवा-कार्य ॥७१९॥
 कोटी कल्प गेले । तरी मोजी कोण । करीत राहीन । ही च सेवा ॥७२०॥
 जयाचिया मनीं । ऐसा चि निर्धार । उत्कंठा अपार । सेवेलागीं ॥७२१॥
 थोडें बहु ऐसें । म्हणे ना सेवेंत । नाहीं दिनरात- । भान जया ॥७२२॥
 गुरु-सेवा-कार्य । अपार देखोन । प्रफुल्लित मन । होय ज्याचें ॥७२३॥
 गुरु-सेवेचिया । नांवें चि साचार । नभाहूनि थोर । होय जो का ॥७२४॥
 गुरु-सेवा-कार्य । स्वयें एकटा च । करी जो एका च । वेळीं सर्व ॥७२५॥
 पुढें धांवे देह । मार्गे मनोवृत्ति । पैज मारी कृति । मानसाशीं ॥७२६॥
 गुरूचिया अल्प । लीलेसाठीं जाण । टाकी ओवाळून । जीवित हि ॥७२७॥

१ जिभेला. २ सुगंधाने करावयाची पूजा. ३ जमिनींत. ४ चवरी, पंखा वगैरे वारा घालण्याच्या साधनांत.

गुरुदास्यें रोड । गुरु-प्रेमें पुष्ट । गुर्वाज्ञेसी ^१मठ । आपण जो ॥७२८॥
 गुरु-बंधूंसर्वें । सौजन्यें वागून । सुजन बनोन । राहिला जो ॥७२९॥
 ज्यातें गुरु-सेवा । जडलें व्यसन । होय जो कुलीन । गुरु-कुळें ॥७३०॥
 गुरु-संप्रदायें । प्राप्त जे जे धर्म । ते चि वर्णाश्रम । जयाचे गा ॥७३१॥
 गुरुसेवेविण । जया दुजें कांहीं । राहिलें चि नाहीं । नित्य-कर्म ॥७३२॥
 गुरु ही च एक । आपुली देवता । गुरु माता पिता । ऐसें मानी । ७३३॥
 गुरुसेवेहून । दुजा मार्ग नेणे । श्रीगुरूसी म्हणे । पुण्य-क्षेत्र ॥७३४॥
 श्रीगुरूचें द्वार । जयातें साचार । सर्व-धर्म-सार । ऐसें वाटे ॥७३५॥
 गुरुसेवकांसी । आपुले मानोन । भावंडांसमान । प्रेमें भजे ॥७३६॥
 शुद्ध भक्तिभावे । गुरु-नाम-मंत्र । मुखें अहोरात्र । उच्चारी जो ॥७३७॥
 गुरुवाक्य हें चि । शास्त्र जया एक । शिवे ना आणिक । शास्त्रांतें जो ॥७३८॥
 असो ^२अमंगळ । कसलें हि जळ । तथा स्पर्शतील । गुरुपाय ॥७३९॥
 तरी सर्व तीर्थें । तेथें रहायास । आलीं ऐसें ज्यास । वाटतसे ॥७४०॥
 लाभे अवचित । गुरूचें उच्छिष्ट । तरी ^३घेई ^३वीट । ^३समाधीचा ॥७४१॥
 वाटे जातां येतां । श्रीगुरु दयाळ । उडे पायधूळ । पाठीमागें ॥७४२॥
 तेथील पावन । जे का धूलिकण । मस्तकीं धारण । करोनि ते ॥७४३॥
 तेणें चि तो भोगी । कैवल्याचें सुख । गुरुभक्ति देख । ऐसी थोर ॥७४४॥
 असो आतां किती । करावें वर्णन । अपार ती जाण । गुरु-भक्ति ॥७४५॥
 परी बुद्धीलागीं । चढोनि स्फुरण । विस्तारें वर्णन । झालें येथें ॥७४६॥
 जयालागीं ऐशा । भक्तीचें कौतुक । उत्कटेच्छा एक । भक्तीची च ॥७४७॥
 ह्या चि भक्तीची गा । जयासी आवड । दुजें कांहीं गोड । मानीना जो ॥७४८॥
 पुरुष तो जाण । ज्ञानाचें ठिकाण । तेणें ^४आलें ज्ञान । ^४प्रतिष्ठेसी ॥७४९॥
 असो हें, तो देव । ज्ञान त्याचा भक्त । ऐसें चि निभ्रांत । जाण पार्था ॥७५०॥
 तथाचिया ठायीं । जगा पुरे ऐसें । ज्ञान नांदतसे । स्पष्टपणें ॥७५१॥
 अहो संतजन । माझिया हातोन । घडावी संपूर्ण । गुरुसेवा ॥७५२॥

१ स्थान; राहण्याचे ठिकाण. २ अस्वच्छ. ३ कमी प्रतीची मानील. ४ ज्ञानाला मान्यता मिळाली.

ऐसी उत्कटेच्छा । मानसीं म्हणोन । मर्यादा सांडोन । बोलिलों हें ॥७५३॥
एन्हवीं मी थोटा । असोनी हि हात । नाहीं च घडत । गुरु-सेवा ॥७५४॥
अंध मी संपूर्ण । असोनि नयन । गुरूचें भजन ॥ नाहीं होत ॥७५५॥
गुरुसेवेलागीं । पंगूहूनि मंद । होय मी १ द्विपाद । असोनि हि ॥७५६॥
मुका नव्हे मी का । असोनि वदन । करीं ना वर्णन । श्रीगुरूचें ॥७५७॥
आणि लागे व्यर्थ । पोसावें देहासी । ऐसा मी आळसी । असें जरी ॥७५८॥
परी गुरुभक्ति- । प्रेमभाव भला । अंतरीं दाटला । म्हणोनियां ॥७५९॥
लागलें वर्णावें । विस्तारें हें सर्व । म्हणे ज्ञानदेव । निवृत्तीचा ॥७६०॥
अहो संतजन । वाढलें व्याख्यान । करोनि सहन । थोरपणें ॥७६१॥
द्यावा २ अवसर । करावया सेवा । ग्रंथार्थ बरवा । निरूपीन ॥७६२॥
एका संतजन । प्रभु नारायण । करी जो सहन । भूत-भार ॥७६३॥
तो चि वक्ता येंथें । कृष्ण भगवंत । श्रोता पंडु-सुत । भक्तराज ॥७६४॥
देव म्हणे आतां । ३ शुचित्व सांगेन । देई अवधान । धनुर्धरा ॥७६५॥
देह आणि मन । ज्याचीं मल-हीन । कापुरासमान । अंतर्बाह्य ॥७६६॥
किंवा रत्न-दळ । ४ सबाह्य निर्मळ । नातरी तेजाळ । सूर्यबिंब ॥७६७॥
तैसा बाहेरी जो । कर्में शुद्ध झाला । ज्ञानें उजळला । अंतरांत ॥७६८॥
दोहों परी ऐसी । जयालागीं साची । पूर्ण शुद्धत्वाची । प्राप्ति झाली ॥७६९॥
वेद-मंत्रोच्चारें । माती आणि तोय । लावितां चि होय । बाह्यशुद्धि ॥७७०॥
बुद्धीचिया बळें । * रजःकर्णें जैसा । करूं ये आरसा । सुनिर्मळ ॥७७१॥
किंवा घाण वस्त्रें । घालितां भट्टींत । ५ मल-विरहित । होती जैसीं ॥७७२॥
तैसें चि शरीर । बाहेरी चोखाळ । अंतरीं निर्मळ । ज्ञान-दीप ॥७७३॥
एन्हवीं अज्ञान । अंतरांत जरी । आणिक बाहेरी । कर्मभाग ॥७७४॥
तरी ती केवळ । विटंबना जाण । जैसें ६ विभूषण । प्रेतालागीं । ७७५॥
किंवा गर्दभासी । जैसें गंगास्नान । बांधिलें तोरण । ७ ओस गृहीं ॥७७६॥
चोपडिला गूळ । कडू भोपळ्यासी । अन्नें उपवासी । लिंपिला गा ॥७७७॥

१ दोन पायांचा. २ संधि. ३ पवित्रता. ४ आंत व बाहेर. ५ स्वच्छ. ६ दागिना. ७ ओसाड.

* परिशिष्ट पहा.

किंवा विधवेनें। कुंकुमाचा टिळा। लाविला कपाळा। आपुलिया ॥७७८॥
किंवा मुलाम्याचा। कळस पोकळ। झळाळे केवळ। बाहेरून ॥७७९॥
किंवा चित्रांतील। फळ रंगदार। बाहेर सुंदर। आंत शेण ॥७८०॥
तैसें बाह्यकर्म। जाणावें निष्फळ। अंतर निर्मळ। नसे जरी ॥७८१॥
हीण बहु-मोलें। खपेल कीं काय। गंगे ऐसा होय। ^१ मद्य-घट ? ॥७८२॥
म्हणोनि अंतरीं। होतां ज्ञान-प्राप्ति। शुद्ध बाह्य-कृति। स्वभावे चि ॥७८३॥
ऐसें ज्ञान-कर्मे। जें का प्राप्त झालें। दुर्मिळ तें भलें। निर्मळत्व ॥७८४॥
तरी कर्मे शुद्ध। झाला बाह्य भाग। ज्ञानें गेला डाग। अंतरींचा ॥७८५॥
तेव्हां अंतर्बाह्य। एकरूप झालें। उरलें एकलें। शुचित्व चि ॥७८६॥
स्फटिक-गृहांत। लाविला जो दिवा। डोलत दिसावा। बाहेरी तो ॥७८७॥
तैशा अंतर्र्यामीं। उद्भवती वृत्ती। त्या चि प्रकटती। बाहेर हि ॥७८८॥
संशय-विकृति। जेणें उद्भवती। ^२ कुकर्मिं ^३ प्रवृत्ति। घडे जेणें ॥७८९॥
ऐशा पदार्थासी। भेटे, एके, पाहे। तरी मन राहे। निर्विकार ॥७९०॥
नर्भीं नाना रंगी। उद्भवती मेघ। परी नाहीं डाग। नभासी त्या ॥७९१॥
तैसा विकारांच्या। विटाळें लिंपेना। जरी भोग नाना। उपभोगी ॥७९२॥
वाटेवरोनियां। निर्मल ब्राह्मणी। जावो किंवा कोणी। महारीण ॥७९३॥
परी वाटेचिया। मनीं सर्वथैव। ^४ स्पृश्यास्पृश्यभाव। नसे जैसा ॥७९४॥
तैसा जो साचार। सर्व व्यवहार। करी निरंतर। अलिप्तत्वे ॥७९५॥
नातरी एक चि। ^५ तरुणांगी जैसी। पतीसी पुत्रासी। मिठी देई ॥७९६॥
परी पुत्रालागीं। मिठी देतां तेथें। शिवे ना मनातें। काम-भाव ॥७९७॥
संकल्प-विकल्पां। तैसें जाणे नीट। ^६ कृत्याकृत्य स्पष्ट। ओळखे जो ॥७९८॥
ना तरी शिजेना। खडा आधणांत। भिजेना पाण्यांत। हिरा जैसा ॥७९९॥
तैसी मनोवृत्ति। जयाची अलिप्त। नाना विकल्पांत। सांपडे ना ॥८००॥
पार्था जेथें ऐसें। शुचित्व संपूर्ण। जाण तेथें ज्ञान। मूर्तिमंत ॥८०१॥
आणि तो चि देख। ज्ञानाचें जीवन। ज्याचें चित्त मन। स्थिरावलें ॥८०२॥

१ दारुचा घडा. २ वाईट कर्माकडे ओढ. ३ शिवाशिव. ४ तरुण स्त्री. ५ करण्यास योग्य व अयोग्य.

वरिवरी हिंडे । देह तरी देख । मोडे ना बैठक । मानसींची ॥८०३॥
गाय जरी जाय । चरावया रानीं । तरी ओढ मनीं । वासराची ॥८०४॥
सतीचिया मनीं । पती च तो एक । भोग ते आणिक । प्रेमशून्य ॥८०५॥
ना तरी कृपण । जाय दूर देशीं । परी ठेव्यापाशीं । जीव त्याचा ॥८०६॥
तैसें वरिवरी । हिंडतें शरीर । परी चित्त स्थिर । ज्ञानियाचें ॥८०७॥
ग्रहांसवें *ध्रुव । करी ना भ्रमण । धांवे ना गगन । अभ्रासवें ॥८०८॥
वाटसरूसंगें । वाट चाले काई । येत जात नाहीं । वृक्ष जैसे ॥८०९॥
तैसा विकारें तो । ढळे ना अंतरीं । पार्था देह जरी । चळे त्याचा ॥८१०॥
आपुलिया बळें । वाहे १ वाहुटळ । परी ती अढळ । पृथ्वी जैसी ॥८११॥
तैसे उपद्रव । उसळले नाना । तरी तो ढळे ना । २ लेशमात्र ॥८१२॥
३ दैन्य-दुःखीं तया । होत नाहीं ताप । भय-शोकीं कंप । पावे ना तो ॥८१३॥
जरी महा-मृत्यु । पातला शरीरा । न होय घाबरा । अंतरीं तो ॥८१४॥
आशेचिया भरें । पीडा अनिवार । पातली ४ दुर्धर । ५ जरा ६ व्याधि ॥८१५॥
तरी तयां पाठ । दाखवी ना चित्त । ऐसें अखंडित ॥ स्थैर्य त्याचें ॥८१६॥
निंदा अपमान । करोत आघात । येवोनि ठाकोत । काम-लोभ ॥८१७॥
तरी मनाचिया । केंसास हि पाहीं । कदा ढका नाहीं । अणुमात्र ॥८१८॥
जावो भूमितळ । विरोनि केवळ । होवो अंतराळ । नष्टप्राय ॥८१९॥
तरी चित्त-वृत्ति । फिरे ना माघारीं । राहिली अंतरीं । जडोनि जी ॥८२०॥
जैसा सुकुमार । कुसुमांचा मारा । लोटी ना माघारा । कुंजरातें ॥८२१॥
तैसा ७ कुशब्दांचा । झाला भडिमार । तरि तो अस्थिर । नोहे कदा ॥८२२॥
क्षीर-सागरांत । उसळोत लाटा । मंदर पर्वता । कंप नोहे ॥८२३॥
किंवा वणव्याच्या । भडकल्या ज्वाळा । तरी अंतराळा । जाळिती ना ॥८२४॥
तैशा विकारांच्या । आल्या गेल्या ऊर्मी । तरी मनोधर्मी । सारिखा च ॥८२५॥
असो कल्पांताचा । पातला समय । तरी क्षमा धैर्य । सोडी ना तो ॥८२६॥
पार्था बुद्धिमंता । वर्णिलें हें जाण । स्थैर्याचें लक्षण । विशेषत्वं ॥८२७॥

१ जोराचा वारा. २ किंचित् हि. ३ दारिद्र्यांत; दुःखांत. ४ असह्य. ५ म्हातारपण. ६ रोग.
७ शिव्यांचा.

स्थैर्यं ह्ये अदृढं । लाधले ज्यो जीवा । मूर्तिमंतं ठेवा । ज्ञानाचा तो ॥८२८॥
 आतां सांगूं तुज । १आत्मसंयमन । देई अवधान । धनंजया ॥८२९॥
 द्रव्यराशीवरी । वेंटाळें करोन । राहतो बैसोन । सर्प जैसा ॥८३०॥
 नातरी कृपण । विसंबेना धन । किंवा शस्त्र रण- । शूर जैसा ॥८३१॥
 एकुलत्या एक । बाळकालागोन । करी जीवप्राण । माता जैसी ॥८३२॥
 किंवा आवडीनें । जैसी मधमाशी । राहे मधापाशीं । गुंतोनियां ॥८३३॥
 तैसें रात्रंदिन । ठेवितो जपोन । इंद्रियांपासोन । अंतरंग ॥८३४॥
 म्हणे कामरूप । बागूल ऐकेल । २ डाकीण देखेल । आशारूप ॥८३५॥
 तरी जीवावरी । बेतेल म्हणोन । सावध भिवोन । वागे नित्य ॥८३६॥
 दांडगा ३ दादुला । ठेवितो कोंडोनी । ४ ढालगज पत्नी । जैशा रीती ॥८३७॥
 तैसी मनोवृत्ति । न जावो बाहेर । म्हणोनि नजर । ठेवी नित्य ॥८३८॥
 देहें मनें प्राणें । झिजे निरंतर । चित्त व्हावें स्थिर । म्हणोनियां ॥८३९॥
 सर्व इंद्रियांचें । करी नियमन । समज घालोन । नाना परी ॥८४०॥
 अंतर्मुख वृत्ति- । रूपी चौकीवरी । देहीं महा-द्वारीं । मनाचिया ॥८४१॥
 यम-नियमांचा । पहारा ठेवोन । राहे रात्रंदिन । सावध जो ॥८४२॥
 मूलाधारीं तेवीं । नाभि-स्थानीं कंठीं । करोनि घरटीं । त्रिबंधाचीं ॥८४३॥
 इडा-पिंगलांच्या । मध्यभागीं चित्त । ठेवी सुषुम्नेत । रोवोनियां ॥८४४॥
 मग समाधीच्या । शेजेपाशीं जाण । ठेवितो बांधोन । ध्यानालागीं ॥८४५॥
 चित्त-चैतन्याचें । ऐक्य होतां ऐसें । अखंड ५ विलसे । स्व-रूपीं तो ॥८४६॥
 अंतःकरणाचा । निग्रह तो ऐसा । जाण गुडाकेशा । सांगितला ॥८४७॥
 आत्मविनिग्रह । ऐसा जेथें होय । तेथें चि विजय । ज्ञानाचा गा ॥८४८॥
 जयाचें वचन । शिरीं वाहे मन । ज्ञान चि तो जाण । मूर्तिमंत ॥८४९॥

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।

जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥८॥

विषयांच्या ठायीं । जागती विरक्ति । जयाचिया चित्तीं । दिसे भली ॥८५०॥

१ मन ताब्यांत ठेवणे. २ जखीण; पिशाच्च. ३ नवरा. ४ ताळतंत्र सोडलेली; द्वाड. ५ असतो; राहतो.

ओकिलें तें जैसें । खाववे ना अन्न । प्रेता आलिंगन । देववे ना ॥८५१॥
जळत्या घरांत । जैसें शिरवे ना । किंवा ^१घोटवे ^१ना । विष जैसें ॥८५२॥
किंवा व्याघ्राचिया । दरीमाजीं कोणा । जैसें जाववे ना । रहावया ॥८५३॥
घालवे ना उडी । ^२तप्त-लोह-रसीं । करवे ना उशी । अजगराची ॥८५४॥
तैशापरी पार्था । विषयांची वार्ता । नावडे सर्वथा । जयालागीं ॥८५५॥
इंद्रियांच्या द्वारा । जाऊं चि देई ना । मनाकडे कोणा । विषयासी ॥८५६॥
विषय-सेवन । करावया मन । कंटाळलें पूर्ण । जयाचें गा ॥८५७॥
जयाचें शरीर । झालें अति रोड । शम दम गोड । जयालागीं ॥८५८॥
आवडे एकान्त । जयाचिया मना । तपोव्रतें नाना । आचरे जो ॥८५९॥
पातला युगान्त । ऐसें जया होय । ^३जन-पदीं पाय । ठेवितां च ॥८६०॥
योगाभ्यासीं हांव । रानाकडे धांव । साहे ना जो नांव । मंडळीचें ॥८६१॥
बाणशय्येवरी । जैसें झोंप घेणें । ना तरी लोळणें । ^४पूय-पंकीं ॥८६२॥
तैसें लेखी भोग । भोगणें ह्या लोकीं । तेविं तुच्छ लेखी । स्वर्गातें हि ॥८६३॥
कुजलेलें जैसें । घाण श्वान-मांस । स्वर्गींच्या भोगांस । तैसें मानी ॥८६४॥
पार्था जें का आत्म-। लाभाचें सद्भाग्य । विषय-वैराग्य । तें हें ऐसें ॥८६५॥
येणें योगें जीव । पात्र होती देख । ब्रह्मानंद-सुख । भोगावया ॥८६६॥
इह-पर-भोगीं । ऐसा कंटाळला । तो चि ज्ञानी झाला । ओळख तूं ॥८६७॥
सकामाचे परी । यज्ञयागादिक । कर्में करी देख । आवडीनें ॥८६८॥
परी कर्तृत्वाचा । नाहीं अहंकार । लेश हि साचार । जयालागीं ॥८६९॥
जीं का वर्णाश्रम-। धर्मासी पोषक । नित्य-नैमित्तिक । सर्व कर्में ॥८७०॥
तयांमाजीं कांहीं । राहूं नेदी न्यून । सर्वांगें संपूर्ण । आचरे तीं ॥८७१॥
परी हें मीं केलें । मीं च सिद्धी नेलें । ऐसें ना ठेविलें । वासनंत ॥८७२॥
जैसा वायु वाहे । सर्वत्र सहज । सूर्य देई तेज । स्वभावे चि ॥८७३॥
किंवा ^५श्रुति जैसी । स्वभावतां बोले । काजेंविण चाले । गंगा जैसी ॥८७४॥
तैसा स्वभावे जो । करी सदाचार । नाहीं अहंकार । लेशमात्र ॥८७५॥

१ गिळवत नाहीं. २ लोखंडाच्या उकळत्या रसांत. ३ लोकसमुदायांत. ४ पुवांत; घाणींत. ५ वेद.

ऋतुकाळीं जैसे। वृक्ष फळा येती। परी ते नेणती। फळा आलों ॥८७६॥
तया वृक्षांचिया। ऐसी वृत्ति साची। सर्व कर्मीं ज्याची। निरंतर ॥८७७॥
पाहें धनंजया ॥ १ एकावळींतून। काढिली ओढून। दोरी जैसी ॥८७८॥
तैसा मनीं कर्मीं। बोलीं अहंकारा। उरों नेदी थारा। अल्पमात्र ॥८७९॥
संबंधावाचोन। नभीं अभ्रें जैसीं। देहीं कर्में तैसीं। जयालागीं ॥८८०॥
२ मद्यपी जो त्यासी। असे का हें भान। नेसलें ३ वसन। किंवा नाहीं ? ॥८८१॥
नातरी साचार। चित्रांतील स्वार। नेणे तलवार। दिली हातीं ॥८८२॥
पाठीवरी ग्रंथ। ठेविले रचोन। बैलासी का ज्ञान। असे त्याचें ? ॥८८३॥
तैशापरी देहीं। राहतों आपण। ऐसें हि स्मरण। नाहीं ज्यासी ॥८८४॥
निरहंकारपण। ऐसें पार्था जाण। बाणलें संपूर्ण। जयाठायीं ॥८८५॥
तयाठायीं ज्ञान। नांदे मूर्तिमंत। बोल हे यथार्थ। मानावे गा ॥८८६॥
जन्म जरा मृत्यु। दोष व्याधि दुःखें। आधीं च जो देखे। दक्षपणें ॥८८७॥
मांत्रिक तो जैसा। राहोनि सावध। करी प्रतिबंध। पिशाच्चासी ॥८८८॥
किंवा साधनांत। येऊं नये विघ्न। म्हणोनि जपून। राहे योगी ॥८८९॥
ना तरी गवंडी। *ओळंबा लावोन। साडेतिडेपण। दूर करी ॥८९०॥
विसरे ना वैर। जन्मांतरींचें हि। धनंजया पाहीं। सर्प जैसा ॥८९१॥
तैसे नाना दोष। पूर्वजन्मांतील। आठवी सखोल। मानसीं जो ॥८९२॥
आणि खडा जैसा। विरे ना डोळ्यांत। जिरे ना ४ व्रणांत। ५ शल्य जैसें ॥८९३॥
तैसें जन्मकाळीं। भोगिलें जें दुःख। कदापि तें देखे। ६ विस्मरेना ॥८९४॥
म्हणें हाय ! हाय !। पूय-पंकीं गेलों। बाहेरी निघालों। योनिमार्गे ॥८९५॥
मातेचिया अंकीं। केलें पयःपान। घाम हि चाटोन। स्तनाग्रींचा ॥८९६॥
ध्यावयासी लागे। जेणें पुनर्जन्म। आतां तैसें कर्म। नाचरेन ॥८९७॥
ह्यापरी जन्माचा। करी तिरस्कार। दुःख वारंवार। आठवोनि ॥८९८॥
हार येतां पुन्हां। जिंकावया डाव। जुगारी सदैव। जपे जैसा ॥८९९॥
वडिलांचें वैर। उगवायासाठीं। करी आटापिटी। पुत्र जैसा ॥९००॥

१ एकपदरी माळेंतून. २ दारुडा. ३ वस्त्र. ४ जखमेंत. ५ सलणारा पदार्थ; कांटा. ६ विसरत नाहीं.

* परिशिष्ट पहा.

मारिलें कोणास । तरी मग रागें । जैसा सूड मागे । पाठीराखा ॥१०१॥
तैसें जन्म-दुःख । न व्हावें मागुतीं । म्हणोनि जागृति । ठेवी नित्य ॥१०२॥
पाहें धनंजया । संभावित जना । जैसा साहवेना । अपमान ॥१०३॥
जन्म-दुःखाची तों । जाण लाज तैसी । धरी जो मानसीं । सर्वकाळ ॥१०४॥
कल्पांतापर्यन्त । जरी मृत्यु दूर । तरी तो समोर । उभा आहे ॥१०५॥
ऐसें निरंतर । मानोनि तत्पर । राहे सारासार- । विचारीं जो ॥१०६॥
खोल असे फार । मध्यभागीं पाणी । पडतां चि कानीं । ऐसे बोल ॥१०७॥
नदीकांठीं नीट । कांस बळकट । घाली जैसा धीट । पोहणारा ॥१०८॥
किंवा अवसान । आधीं सांभाळावें । मग जैसें जावें । रणांगणीं ॥१०९॥
शस्त्राचा आघात । पोंचण्यापूर्वीं च । घालावें ^१कवच । अंगावरी ॥११०॥
किंवा पुढें आहे । वाटमारेपण । रहावें जपून । तरी आधीं ॥१११॥
तोंवरी करावी । कांहीं धांवाधांवा । गेला नाही जीव । जोंवरी गा ॥११२॥
पेटत्या घरांत । कोंडला जो जाय । खणूं शके काय । कूपासी तो ? ॥११३॥
खोल डोहातळीं । बुडाला जो जळीं । त्याची आरोळी । कोण ऐके ॥११४॥
करोनियां काय । मग धडपड । बुडावा दगड । तैसें होय ॥११५॥
म्हणोनि जयाचें । अर्जुना साचार । पडे हाडवैर । बलिष्ठांशीं ॥११६॥
आठ हि प्रहर । असे तो तत्पर । आपुलें हत्यार । परजोनि ॥११७॥
किंवा ^२केळवण । होतां चि नोवरी । जावया सासरीं । सज होय ॥११८॥
नातरी संन्यासी । जैसा का आधीं च । भोगीं राहे साच । उदासीन ॥११९॥
तैसा पुढें मृत्यु । येईल म्हणोन । राहे सावधान । आधीं च तो ॥१२०॥
पुनर्जन्माचें जो । करी निवारण । ह्यापरी वर्तोन । ह्या चि जन्मीं ॥१२१॥
तेविं मृत्यूनें चि । मृत्यूतें मारून । स्व-रूपें आपण । उरे नित्य ॥१२२॥
ऐशापरी जन्म- । मरणाचें दुःख । शिवे चि ना देख । जयालागीं ॥१२३॥
त्याचिया घरीं । धनंजया साच । ^३सांकडें नाही च । ज्ञानाचें गा ॥१२४॥
वार्धक्याची चिंता । आधीं च जो करी । तारुण्याच्या भरीं । असोनि हि ॥१२५॥

१ चिलखत. २ वधूला (किंवा वराला) लग्न ठरल्यानंतर दिलेली मेजवानी; गडगनेर. ३ संकट.

म्हणे आज ऐसा । जरी धष्टपुष्ट । दिसे बळकट । देह माझा ॥१२६॥
 तरी वाळलेल्या । ^१ काचरीसमान । जाईल सुकोन । वृद्धपणीं ॥१२७॥
^२ दैवहीनाचे तों । जैसे ^२ व्यवसाय । तैसे हातपाय । थकतील ॥१२८॥
 शरीराचें बळ । होईल तें क्षीण । प्रधानावांचोन । राज्य जैसें ॥१२९॥
 घ्यावा मंद मंद । फुलांचा सुगंध । ऐसा साचा वेध । नाकासी ज्या ॥१३०॥
 होईल तें नाक । सौंदर्या ^३ पारखें । गुडघ्यासारिखें । उंटाचिया ॥१३१॥
 गुरें जी ओढाळ । तयांचिया ^४ खुरीं । जागेलानीं बुरी । येई जैसी ॥१३२॥
 तैसी मस्तकाची । होईल अवस्था । वृद्धपण येतां । शरीरासी ॥१३३॥
 पद्म दळासर्वें । ज्यांची स्पर्धा चाले । ऐसे रम्य डोळे । जरी माझे ॥१३४॥
 तरी ते वार्धक्यां । होतील दुबळे । जैसीं पडवळें । पिकलेलीं ॥१३५॥
 भुवयांचीं पातीं । लोंबतील खालीं । जैशा जीर्ण साली । वृक्षांचिया ॥१३६॥
 डोळियांमधून । थेंबुटे गळोन । जाईल कुजोन । उरोभाग ॥१३७॥
 जैसे बुळबुळित । बाभळिचें खोड । टाकित्ती सरड । गिरवडोनि ॥१३८॥
 तैसीं मुखामार्जीं । सांठोनियां लाळ । तेणें तें जाईल । बरबटोनि ॥१३९॥
 सांडपाण्यावरी । जैसे बुडबुडे । येती चुलीपुढें । मोरीमार्जीं ॥१४०॥
 तैशा त्या येतील । जणूं बिडबिडोनि । नाकपुड्या दोन्ही । शेंबुडानें ॥१४१॥
 खावोनि तांबूल । रंगवितों ओंठ । दाखवितों दांत । हांसतांना ॥१४२॥
 जया तोंडावाटे । बरवे रसाळ । काढोनियां बोल । मिरवितों ॥१४३॥
 येईल त्या तोंडा । खांकन्याचा लोंढा । दातांसर्वें दाढा । उपळोनि ॥१४४॥
 बहु कर्ज होतां । शेतवाडी जैसी । ^५ ऊर्जितावस्थेसी । नाहीं येत ॥१४५॥
 नातरी झडीचा । लागतां पाऊस । बैसल्या गुरांस । उठवे ना ॥१४६॥
 तैसी मुखीं जीभ । होवोनियां लुळी । नुठेल बैसली । कांहीं केल्या ॥१४७॥
 वाळलीं कुसळें । मग जैशा रीती । उडोनियां जाती । वाऱ्यावरी ॥१४८॥
 माझिया दाढीची । दुरवस्था साच । होईल तैसी च । वृद्धपणीं ॥१४९॥
 जैसी आषाढांत । पर्जन्याच्या भरें । पर्वत-शिखरें । पाझरती ॥१५०॥

१ भाजीची फोड; उसरी. २ दुर्दैवी माणसाचे धंदे. ३ दुरावलेले. ४ पायांना. ५ भरभराटीला.

तैसे दाढांचिया । खिंडींतूनि साचे । ओघळ लाळेचे । लोटतील ॥१५१॥
मुखांतूनि बोल । येतील बोबडे । कानाचीं कवाडें । मिटतील ॥१५२॥
ऐसा ^१ यौवनाचा । झडोनि ^२ उन्माद । दिसेन मी वृद्ध । ^३ कपि जैसा ॥१५३॥
तृणाचें बाहुलें । वारेयानें हाले । कांपेल सगळें । अंग तैसें ॥१५४॥
मग चालूं जातां । पाय तिडतील । हात हि जातील । आंखडोनि ॥१५५॥
देह-सौंदर्याचें । ^४ नोहेल का हांसें । नाचवावें जैसें । सोंग लोकीं ॥१५६॥
गळूं लागतील । मळमूत्र द्वारें । मज जन सारे । त्रासतील ॥१५७॥
मरो हा लौकर । नको ह्याचा त्रास । म्हणोनि नवस । करितील ॥१५८॥
देखोनियां मज । धिःकारील जग । येईल ^५ उबग । सोयऱ्यांसी ॥१५९॥
ऐशा स्थितीमार्जीं । न येतां मरण । राहेन खिळोन । अंथरूणीं ॥१६०॥
म्हणतील नारी । बैसलें हें भूत । होतील मूर्च्छित । मुलेंबाळें ॥१६१॥
काय सांगूं फार । ह्या परी सर्वास । येईल किळस । मग माझा ॥१६२॥
झोंपले शेजारी । होवोनि ते जागे । म्हणतील रागें । चिडोनियां ॥१६३॥
खोकून खोकून । म्हातारा हा देखा । शिणवील लोकां । बहुतांसी ॥१६४॥
ऐसा वार्धक्याचा । करी जो विचार । आधीं च साचार । तारुण्यांत ॥१६५॥
मग भोगांची जो । मनीं वाहे ^६ खंत । राहे अनासक्त । प्रपंचांत ॥१६६॥
म्हणे हें तारुण्य । निघोनि जाईल । वार्धक्य येईल । पुढें जेव्हां ॥१६७॥
तेव्हां हितालागीं । उरेल तें काय । अति ^७ क्षीणकाय । होईन मी ॥१६८॥
म्हणोनि बधिर । नाहीं झाले कान । तोंवरी ऐकोन । घेईं सर्व ॥१६९॥
जोंवरी दुर्बळ । नाहीं झाले पाय । जावें तेथें जाय । तोंवरी तो ॥१७०॥
तोंवरी तो सर्व । पहावें तें पाहे । जंव शक्ति आहे । दृष्टीमार्जीं ॥१७१॥
बोलोनियां घेईं । सुभाषितें सर्व । जोंवरी मूकत्व । नाहीं आलें ॥१७२॥
हात ते हि पुढें । पडतील लुले । ऐसें जंव कळे । थोडें थोडें ॥१७३॥
तंव तो आधीं च । सावध होवोन । करी सर्व दान- । धर्मादिक ॥१७४॥
पुढें दशा ऐसी । वार्धक्यां येईल । होवोनि राहील । मन वेडें ॥१७५॥

१ तारुण्याची. २ मस्ती. ३ माकड. ४ होणार नाहीं का! ५ कंटाळा. ६ लाज. ७ खंगलेला.

म्हणोनि जो आधीं। शुद्ध आत्मज्ञान। ठेवितो चिंतून। तारुण्यीं च ॥१७६॥
लुटितील चोर। उदईक धन। आधीं च जाणोन। पुढील हें ॥१७७॥
तयाचा सर्वथा। सोडावा संबंध। रहावें सावध। जैसें आज ॥१७८॥
नातरी करावी। जैसी झांकापाक। नाहीं जो ^१ दीपक। मालवला ॥१७९॥
तैसें ^२ डुबावें ना। ^३ वृद्धत्वीं म्हणोन। राहे ^४ उदासीन। आधीं च जो ॥१८०॥
गेले ढांसळोन। जेथें किल्ले गड। निर्जन ओसाड। स्थान ऐसें ॥१८१॥
किंवा जेथें पक्षी। येती परतोन। ऐसें दाट रान। डावलून ॥१८२॥
सावध सरळ। वाटेनें जो जाय। लुटतील काय। चोर तया ॥१८३॥
तेवीं वृद्धपणीं। होऊं नये हानि। म्हणोनि यौवनीं। सावध जो ॥१८४॥
प्रपंचीं अलिप्त। राहे निरंतर। वृद्धाहूनि थोर। नव्हे का तो ? ॥१८५॥
तिळांचीं जीं बोंडें। टाकिलीं झाडोन। काय परतोन। झाडावीं तीं ? ॥१८६॥
पाहें जरी अग्नि। धडाडोनि पेटे। तरी राखोंडीतें। जाळील का ? ॥१८७॥
जरा-दुःख ऐसें। जाणोनि आधीं च। होय जो का साच। जरा-मुक्त ॥१८८॥
तयाचिया ठायीं। धनंजया जाण। ज्ञान परिपूर्ण। वास करी ॥१८९॥
जडले जों नाहीं। देहा नाना रोग। करी उपयोग। आरोग्याचा ॥१९०॥
सापाचिया तोंडीं। पडली जी ^५ उंडी। सर्वथा ती सांडी। सुज्ञ जैसा ॥१९१॥
तैसा जेणें स्नेहें। वियोग विपत्ति। आणिक ^६ पोसती। दुःखशोक ॥१९२॥
स्वभावें तो स्नेह। सर्वथा सांडोन। सुखें उदासीन। राहे येथें ॥१९३॥
ज्या ज्या इंद्रियांच्या-। द्वारा नाना दोष। शरीरीं प्रवेश। करितील ॥१९४॥
त्या त्या इंद्रियांचीं। दारें करी बंद। ठोकोनि दगड। निग्रहाचे ॥१९५॥
ज्ञान-संपत्तीचा। तो चि स्वामी पाहें। जो का वर्तताहे। ऐशा रीती ॥१९६॥
आतां अलौकिक। लक्षण आणिक। सांगेन तें ऐक। धनंजया ॥१९७॥

असक्तिरनभिष्वंगः पुत्रदासगृहादिषु।

नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥९॥

धर्मशाळेमार्जीं। वाटसरू राही। तैशापरी देहीं। उदास जो ॥१९८॥

१ दिवा. २ बुडावें. ३ म्हातारपणीं. ४ तटस्थ; अलिप्त. ५ घांस. ६ वाढतात; पुष्ट होतात.

चालूं जातां वाटे । भेटे वृक्ष-च्छाया । घरावरी माया । तेवढी च ॥१९९॥
आपुली साउली । ^१सन्निधीं असोन । तियेचें तों भान । नसे जैसें ॥१०००॥
तैसी ^२कामिनीची । ^३लोलुपता नाहीं । तथाचिया ठायीं । लेशमात्र ॥१००१॥
आणि वाटसरू । वस्तीलागीं आले । मार्गी धर्मशाळे- । मार्जीं जैसे ॥१००२॥
बैसलीं का ढोरें । वृक्षातळीं जैशीं । मानी मुलें तैसीं । आपुलीं जो ॥१००३॥
वाटे वाटसरू । जैसा साक्षीभूत । तैसा अनासक्त । ऐश्वर्यीं जो ॥१००४॥
वागे वेदाज्ञेसी । भिवोनि तो तैसा । राहे राघू जैसा । पिंजऱ्यांत ॥१००५॥
^४दारा-सुत-गेहीं । जाई ना गुंतोन । जाण ^५अधिष्ठान । ज्ञानासी तो ॥१००६॥
वर्षाकाळीं सिंधु । जाय ना भरोन । नातरी आटोन । ग्रीष्मकाळीं ॥१००७॥
तैसी लाभ-हानि । सारखी च मानी । सुस्थिर ठेवोनि । चित्तवृत्ति ॥१००८॥
तिन्ही काळीं जैसा । दिन-मणि एक । तैसें सुख-दुःख । जयालागीं ॥१००९॥
नभासारिखा जो । सर्वत्र समान । जाण तेथें ज्ञान । मूर्तिमंत ॥१०१०॥

मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ।

विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥१०॥

पार्था जयालागीं । मजविण साच । गोमटें नाहीं च । दुजें कांहीं ॥१०११॥
काया-वाचा-मनें । शपथ ही एक । वाट जे आणिक । देखती ना ॥१०१२॥
काय सांगूं फार । जयाचें गा मन । राहिलें जडोन । माझ्या ठायीं ॥१०१३॥
आपुलें आमुचें । एक अंथरूण । तयें केलें जाण । धनंजया ॥१०१४॥
कांतापार्शीं जातां । पतिव्रता नारी । अल्प हि अंतरीं । संकोचे ना ॥१०१५॥
तैसा एकरूप । काया-वाचा-मनें । एकनिष्ठपणें । माझ्या ठायीं ॥१०१६॥
मिळोनि हि जैसें । मिळत चि राहे । गंगा-जळ पाहें । सागरातें ॥१०१७॥
माझिया स्वरूपीं । तैसा मिसळून । सर्वस्वें भजन । करी माझें ॥१०१८॥
सूर्यासवें यावें । सूर्यासवें जावें । साजे हें आघवें । प्रभेलागीं ॥१०१९॥
जळावरी जळ । कौतुकें लोळतां । तथा नांव लाटा । ऐसें देती ॥१०२०॥
परी जळाहून । काय लाटा भिन्न । तैसा जो अनन्य । माझ्या ठायीं ॥१०२१॥

१ जवळ, २ स्त्रीची. ३ आसक्ति; हांव. ४ स्त्री, पुत्र घर ह्यांचे ठिकाणीं. ५ राहण्याचें ठिकाण.

होवोनि मद्रूप । करी माझी सेवा । जाण तो पांडवा । ज्ञान-मूर्ति ॥१०२२॥
 पुण्यतीर्थी किंवा । तपोवनीं वास । आवडे जयास । गुहेमार्जी ॥१०२३॥
 गिरिकंदराचा । आश्रय जो करी । किंवा राहे १ तीरीं । १ तडागाच्या ॥१०२४॥
 जयासी एकांत । आवडे बहुत । पाय नगरांत । ठेवी ना जो ॥१०२५॥
 लोकवस्तीचा तों । जयासी कंटाळा । जाण तो पुतळा । ज्ञानाचा गा ॥१०२६॥
 ज्ञान-निश्चयार्थ । लक्षणें आणिक । आतां सांगूं ऐक । बुद्धिमंता ॥१०२७॥

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।

एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥११॥

तरी जेणें ज्ञानें । येई प्रत्ययासी । परमात्मा ऐसी । वस्तु एक ॥१०२८॥
 तथा शुद्ध-ज्ञाना- । वांचोनि आणिक । भव-स्वर्गादिक । लाभे जेणें ॥१०२९॥
 तें तरी अज्ञान । बाणली ही खूण । अंतरीं संपूर्ण । जयाचिया ॥१०३०॥
 म्हणोनियां तुच्छ । लेखी जो स्वर्गास । प्रपंचाची भाष । नावडे ज्या ॥१०३१॥
 सद्भावें तो पार्था । नित्य परिपूर्ण । राहिला रंगून । आत्म-ज्ञानीं ॥१०३२॥
 जेथें वाटेलागीं । फुटतील फांटे । थांबोनियां तेथें । क्षणभरी ॥१०३३॥
 आडवाटा सर्व । शोधोनियां मग । नीट राजमार्ग । स्वीकारावा ॥१०३४॥
 तैसीं सर्व ज्ञानें । शोधोनि बरवीं । ठेवी जो २ आघवीं । एकीकडे ॥१०३५॥
 मग मन-बुद्धी । लावी धनंजया ॥ आत्मज्ञानाचिया । मार्गासी जो ॥१०३६॥
 म्हणे जें अध्यात्म । तें चि एक सार । ज्ञानें तीं इतर । भ्रांतिमूल ॥१०३७॥
 हा चि जयाचिया । बुद्धीचा ३ निर्धार । अढळ साचार । मेरुऐसा ॥१०३८॥
 जयाचा निश्चय । अध्यात्माच्या द्वारीं । स्थिरावे अंबरीं । ध्रुव जैसा ॥१०३९॥
 तथाचिया ठायीं । शुद्ध ज्ञान पाहीं । पार्था बोल नाहीं । ४ अन्यथा हा ॥१०४०॥
 स्थिरावलें ज्ञानीं । तथाचें गा मन । तेव्हां चि तो जाण । ज्ञानरूप ॥१०४१॥
 स्थिरावतां मन । कैसी स्थिति होय । तथाचा ५ प्रत्यय । ज्याचा त्यासी ॥१०४२॥
 स्थिरावलें मन । तरी च ती कळे । एन्हवीं ६ आकळे । बोलासी का ॥१०४३॥
 ज्ञानी आणि ज्ञान । मानी तूं समान । नाहीं ज्ञानाहून । ज्ञानी भिन्न ॥१०४४॥

१ तलावाच्या काठांवर. २ सगळीं. ३ निश्चय. ४ खोटा. ५ अनुभव. ६ जाणतां येईल.

शुद्ध तत्त्वज्ञानें। लाभतें जें फळ। अर्जना केवळ। ज्ञेयरूप ॥१०४५॥
तया ज्ञेयाकडे। जावोनियां थेट। सुखें घेई भेट। दृष्टि ज्याची ॥१०४६॥
एहवीं ज्या ज्ञानें। आकळे ना १ ज्ञेय। घेवोनी तें काय। करावें गा ॥१०४७॥
ज्ञानाचा निश्चय। आघवा तो वायां। जैसा अंधाचिया। हातीं दीप ॥१०४८॥
ज्ञानें जरी नोहे। ब्रह्माचें दर्शन। तरी ते स्फुरण। आंधळें च ॥१०४९॥
म्हणोनियां ज्ञान। दाखवी जें कांहीं। तें सर्व होई। परब्रह्म ॥१०५०॥
परी जरी बुद्धि। असेल निर्मल। तरीच देखेल। ज्ञेयासी त्या ॥१०५१॥
असो शुद्ध ज्ञानें। दाविलें जें ज्ञेय। समर्थ जी होय। देखाया तें ॥१०५२॥
ऐसी नित्य शुद्ध। झाली बुद्धि ज्याची। तो चि तो ज्ञानाची। मूर्ति जाण ॥१०५३॥
ज्ञानाचा विस्तार। जेवढा साचार। तेवढी च थोर। बुद्धि ज्याची ॥१०५४॥
तो चि पार्था जाण। मूर्तिमंत ज्ञान। दावावें बोलोन। कासया हें ॥१०५५॥
शुद्ध ज्ञानाचिया। २ प्रभेसवें साची। ज्ञेयीं पावे ज्याची। शुद्ध बुद्धि ॥१०५६॥
तयालागीं भेटी। ब्रह्मस्वरूपाची। होय ३ सव्यसाची। हातोहात ॥१०५७॥
होय तो तत्काळ। शुद्ध ज्ञानमय। विस्मय तो काय। असे यथें ॥१०५८॥
सूर्यालागीं सूर्य। म्हणावें का लागे। तैसा तो निजांगें। ब्रह्मरूप ॥१०५९॥
तंव श्रोतेजन। बोलती साचार। आवरीं विस्तार। ज्ञानाचा हा ॥१०६०॥
ज्ञानदेवा आतां। लाविसी कां वेळ। वर्णाया पुढील। कथाभाग ॥१०६१॥
येथवरी ऐसें। विस्तारेंकरोन। ज्ञानाचें लक्षण। वर्णोनियां ॥१०६२॥
तुवां रसपूर्ण। वक्तृत्वाची भली। मेजवानी दिली। आम्हांलागीं ॥१०६३॥
व्हावा रसोत्कर्ष। हा जो कवि-मंत्र। तो चि एकमात्र। स्वीकारोनि ॥१०६४॥
ज्ञानाची उपेक्षा। ४ करितासी तरी। आम्हालागीं वैरी। ५ आमंत्रुनि ॥१०६५॥
काय तरी पाट-। रांगोळीचा थाट। अन्नाशीं तों गांठ। नाहीं जरी ॥१०६६॥
काय तरी गाय। असोनि गोजिरी। न दे धार जरी। काढावया ॥१०६७॥
तरी तिथेलागीं। कोण बाळगील। ऐसी जी लाथाळ। अवगुणी ॥१०६८॥
तैसी मति ज्ञानीं। पावे ना विस्तार। तरी जें इतर। पाल्हाळ तो ॥१०६९॥

१ जाणून घेण्याची वस्तु; ब्रह्म. २ प्रकाशाबरोबर. ३ हे अर्जुना. ४ (आम्हाला) बोलावून शत्रु केलें असतेंस.

काय रसोत्कर्ष । घेवोनि केवळ । जरी सुनिर्मळ । ज्ञान नाहीं ॥१०७०॥
परी असो तुवां । तैसें नाहीं केलें । भलें निरूपिलें । शुद्ध ज्ञान ॥१०७१॥
जया ^१ ज्ञानलेशा- । साठीं योगीजनें । अष्टांग साधनें । शिणावें गा ॥१०७२॥
तया ज्ञानाचें त्वां । करोनि व्याख्यान । आकंठ भोजन । दिलें आम्हां ॥१०७३॥
अमृताची वृष्टि । संतत होईल । नको म्हणवेल । तरी कोणा ॥१०७४॥
सुखाचे लोटोत । कोट्यवधि दिन । मोजीत ते कोण । बैसेल गा ॥१०७५॥
असो युग एक । पौर्णिमेची ^२ राती । तरी नव्हे तृप्ति । चकोरांसी ॥१०७६॥
ज्ञानाचें हें भलें । तैसें निरूपण । वरी रसपूर्ण । ऐसें जरी ॥१०७७॥
तरी प्रेमभरें । ऐकतां तें सारें । म्हणवेल पुरे । कैसें कोणा ॥१०७८॥
भला भाग्यशाली । पाहुणा ये घरीं । वाढी तया नारी । भाग्यवती ॥१०७९॥
तरी स्वयंपाका । येईल का तूट । चाखितां अवीट । गोडी मग ॥१०८०॥
तैसी आम्हांलागीं । ज्ञानाची आवडी । तुजसी हि गोडी । असे तेथें ॥१०८१॥
म्हणोनियां तुज । ज्ञान-निरूपणीं । स्वभावे ^३ चौगुणीं । बळ आलें ॥१०८२॥
ऐसें बोलावया । वाटे ना संकोच । डोळस तूं साच । होसी ज्ञानीं ॥१०८३॥
आतां ^४ बुद्धीचिया । ^४ उत्कर्षे यथार्थ । स्पष्ट करीं येथ । श्लोक-पदें ॥१०८४॥
संतांचें भाषण । ऐकोनि हें सर्व । म्हणे ज्ञानदेव । निवृत्तीचा ॥१०८५॥
होतें मनोगत । माझें हि तैसें च । आज्ञा केली तोंच । तुम्हीं मातें ॥१०८६॥
तरी वायां वाढूं । न देतां भाषण । गीतार्थ सांगेन । ऐका आतां ॥१०८७॥
अठरा हीं ऐसीं । ज्ञानाचीं लक्षणें । बोलिलीं श्रीकृष्णें । पार्थालागीं ॥१०८८॥
मग म्हणे देव । धनंजया जाण । ह्यासी म्हणूं ज्ञान । ऐसें आम्हीं ॥१०८९॥
आणि आत्मज्ञानी । पंडित जे साच । बोलती ऐसें च । ते हि सर्व ॥१०९०॥
तळहातावरी । जैसा का आवळा । दिसावा वाटोळा । डोलतांना ॥१०९१॥
तैसें तुज आम्हीं । सर्वांगीं संपूर्ण । दाखविलें ज्ञान । स्पष्टपणें ॥१०९२॥
आतां महाबुद्धे । ऐक तें अज्ञान । उघड करोन । सांगूं तुज ॥१०९३॥
तरी धनुर्धरा । नव्हे जें का ज्ञान । जाण तें अज्ञान । स्वभावे चि ॥१०९४॥

१ सत्य वस्तूच्या किंचित् ज्ञानाकरिता हि. २ रात्र. ३ चौपटीनें. ४ बुद्धीच्या वैभवानें.

आकळितां पूर्ण । ज्ञानाचें लक्षण । सहजें अज्ञान । कळों घेई ॥१०९५॥
 संपतां दिवस । मग रात्र उरे । त्याहुनी तिसरें । नाहीं जैसें ॥१०९६॥
 तैसें धनंजया । नाहीं जेथें ज्ञान । तें चि तें अज्ञान । ओळख तूं ॥१०९७॥
 तरी तुज सांगूं । आतां ^१ लवलाहीं । चिन्हें कांहीं कांहीं । अज्ञानाचीं ॥१०९८॥
 करोनि सत्कार । दावितां आदर । जयासी अपार । तोष होय ॥१०९९॥
 प्रतिष्ठेसाठीं च । जयाचें जीवन । सर्वदा सन्मान । अपेक्षी जो ॥११००॥
 गर्वें पर्वतांच्या । शिखरांसमान । धरी अभिमान । थोरवीचा ॥११०१॥
 तयाचिया ठायीं । धनंजया जाण । सर्वथा अज्ञान । वास करी ॥११०२॥
 पिंपळाची मुंज । झाली ऐसें जगा । दाखविती धागा । गुंडाळोनि ॥११०३॥
 दान-धर्मादिक । तैसें तो जें करी । जर्गीं तें ^२ पुकारी । आपण चि ॥११०४॥
 ठेविती राउळीं । जैसें ^३ मोरचेल । सर्वासी दिसेल । ऐशा जागीं ॥११०५॥
 तैसें करी जें जें । यज्ञ तप दान । स्वयें प्रदर्शन । करी त्याचें ॥११०६॥
 विद्येचा पसारा । घालोनि जो राही । करी सर्व कांहीं । कीर्तीसाठीं ॥११०७॥
 टिळे टोपी माळा । करोनि धारण । जर्गीं थोरपण । मिरवी जो ॥११०८॥
 पुण्यकर्मीं ऐसा । ^४ दांभिक जो पूर्ण । जाण पां तो खाण । अज्ञानाची ॥११०९॥
 आणि जैसा अग्नि । संचरतां रानीं । टाकितो जाळोनि । स्थिरचर ॥१११०॥
 तैसी सर्वासी च । पीडा अनिवार । देतसे आचार । जयाचा गा ॥११११॥
 बोंचती ते बोल । बोले जे कौतुकें । तीक्ष्ण जैसीं टोकें । पहारीचीं ॥१११२॥
 आणि करी जो जो । संकल्प तो देख । होतसे घातक । विषाहून ॥१११३॥
 ऐसें हिंसेलागीं । वाहिलें जीवन । जाण तो निधान । अज्ञानाचें ॥१११४॥
 आणि फुंकितां च । फुगे जैसा भाता । मग होय रिता । सोडितां च ॥१११५॥
 तैसा होतां लाभ । चढोनि जो जाय । घेई मागें पाय । हानि होतां ॥१११६॥
 वारेवावटळी- । माजीं सांपडली । धूळ अंतराळीं । चढे जैसी ॥१११७॥
 स्तुति होतां तैसा । जाय जो चढोन । आनंदें बेभान । होवोनियां ॥१११८॥
 निंदा अल्पमात्र । ऐकतां चि कानीं । कपाळ धरोनि । राहे मग ॥१११९॥

१ सत्वर. २ ओरडून सांगतो. ३ वारा घालण्यासाठीं केलेला मोरपिसांचा जुडगा. ४ ढोंगी.

लागतां झुळूक । चिखल तो वाळे । परी विरघळे । थेंबानें हि ॥११२०॥
तैसा अपमानें । होतसे जो खिन्न । लाभतां सन्मान । तोष पावे ॥११२१॥
विकाराची ^१ ऊर्मी । साहवे ना ज्यासी । पूर्ण अज्ञानासी । तो चि ठाव ॥११२२॥
दर्शन भाषण । वरी दिसे नीट । परी असे ^२ गांठ । मनामार्जीं ॥११२३॥
करी आणिकाचें । पाठीराखेपण । एकासी वचन । देवोनियां ॥११२४॥
जैसा मृगालागीं । चारा घाली व्याध । तयाची पारध करावया ॥११२५॥
तैसें दुष्टपण । अंतरीं ठेवून । प्रांजळ वर्तन । ^३ वरपांगीं ॥११२६॥
शेवाळें वेढिली । गारगोटी भली । नातरी निंबोळी । पक्व जैसी ॥११२७॥
तैसें आचरण । भलें बाह्यात्कारीं । परी जो अंतरीं । वांकडा च ॥११२८॥
तयाचिया ठायीं । राहिलें अज्ञान । बोल हे प्रमाण । मानीं सत्य ॥११२९॥
गुरु-कुळीं लाज । वाटे जया नरा । करी तिटकारा । सेवेचा जो ॥११३०॥
घेवोनियां विद्या । होवोनि उन्मत्त । गुरूवरी मात । करूं पाहे ॥११३१॥
तया अभक्ताचें । नको नांव घेणें । शूद्रान्न भक्षणें । द्विजें जैसें ॥११३२॥
परी अज्ञानाचीं । लक्षणें साचार । सांगतां उच्चार । झाला त्याचा ॥११३३॥
आतां वाचेलागीं । देऊं प्रायश्चित्त । करोनियां भक्त- । नामोच्चार ॥११३४॥
^४ गुरुतल्पगाचें । नांव घेतां पाप । घडलें अमाप । वाचेसी जें ॥११३५॥
हरेल तें सारें । भक्त-नामोच्चारें । जैसें का ^५ अंधारें । सूर्योदयीं ॥११३६॥
एवढें सामर्थ्य । भक्त-नामोच्चारिं । जें का दूर सारी । ऐसे दोष ॥११३७॥
मग म्हणे देव । धनंजया ऐक । लक्षणें आणिक । अज्ञानाचीं ॥११३८॥
शरीरीं आळस । अंतरीं विकल्प । जैसा घाण कूप । रानांतील ॥११३९॥
तळीं हाडें वरी । कांटेकुटे गाळ । तैसा अमंगळ । अंतर्बाह्य ॥११४०॥
न म्हणे उघडें । न म्हणे झांकलें । अन्नार्थी भुकेलें । श्वान जैसें ॥११४१॥
तैसें विचारी ना । मेळवितां लोकीं । द्रव्य आपुलें कीं । पराचें हें ॥११४२॥
न पाहे चव्हाटा । न पाहे एकान्त । श्वान होय रत । शुनीं जैसें ॥११४३॥
तैसा स्त्रियेठायीं । होय जो आसक्त । विचारी ना ^६ उक्त । काळवेळ ॥११४४॥

१ आवेग. २ अढी. ३ देखाव्यापुरतें. ४ गुरुपत्नीशीं गमन करणाराचें. ५ काळोख. ६ योग्य.

नाहीं धर्मकर्म । झालें वेळेवरी । टोंचणी अंतरीं । नसे ऐसी ॥११४५॥
नित्य-नैमित्तिक । राहिलें म्हणोनि । बाळगी ना मनीं । खेद त्याचा ॥११४६॥
पापकर्मीं जो का । निलाजरा झाला । नावडे जयाला । पुण्य-मार्ग ॥११४७॥
जयाचिया मनीं । विकल्पाचें ^१ वारें । कदापि न सरे । धनलोभ ॥११४८॥
ऐसा जो केवळ । ^२ द्रव्य-दारासक्त । जाण मूर्तिमंत । अज्ञान तो ॥११४९॥
मुंगीचा हि ढका । लागतां चि पाहें । जैसें हालताहे । ^३ तृण-बीज ॥११५०॥
तैसा अल्पस्वल्प । साधे जरी स्वार्थ । होय विचलित । धैर्य ज्याचें ॥११५१॥
किंवा जैसें जळ । होतसे गढूळ । ^४ थिल्लीं पाऊल । ठेवितां च ॥११५२॥
तैसें भयाचें तों । नांवचि ऐकोन । चित्त गोंधळून । जाय ज्याचें ॥११५३॥
मनोरथांसंगें । वाहे ज्याचें मन । महापूरीं जाण । दुध्या जैसा ॥११५४॥
नातरी वायूचें । लाभतां साहाय्य । जैसा धूर जाय । दिगंतरा ॥११५५॥
तैसी ^५ गजबज । तयाचिया मनीं । पडतां चि कानीं । दुःखवार्ता ॥११५६॥
पाहें धनंजया । जैसी वावटळ । राहे ना निश्चळ । पळभरी ॥११५७॥
ऐसी एकेठायीं । नाहीं जया वस्ती । क्षेत्रीं किंवा तीर्थीं । पुण्य-पुरीं ॥११५८॥
मातला सरड । झाडावरीखालीं । जैशा खेपा घाली । वारंवार ॥११५९॥
तैसा निरर्थक । हिंडे सर्वकाळ । ठरे ना पाऊल । एके जागीं । ११६०॥
अर्जुना जैसा का । पाण्याचा रांजण । रोविल्यावांचोन । स्थिर नोहे ॥११६१॥
तैसा निद्राधीन । तेव्हां चि तो स्वस्थ । एन्हवीं हिंडत । राहे सदा ॥११६२॥
चंचलतेमाजीं । ऐशा परी साचें । जणूं मर्कटाचें । भावंड जो ॥११६३॥
तयाचिया ठायीं । प्रचंड उदंड । अज्ञान अखंड । वास करी ॥११६४॥
पार्था जयाचिया । मनालागीं कांहीं । धरबंध नाहीं । संयमाचा ॥११६५॥
ओहोळासी येतां । पाण्याचा लोट । वाळवेचा तट । लेखी ना तो ॥११६६॥
तैसा कुकर्मांत । होवोनियां रत । अव्हेरी जो व्रत- । नेम सारे ॥११६७॥
पुण्यकर्माचा जो । घेई ना आश्रय । लाथाडोनि जाय । स्वधर्मातिं ॥११६८॥
लाजलज्जा सर्व । कोळोनि जो प्याला । पापाचा कंटाळा । नसे ज्यासी ॥११६९॥

१ पिशाच्च. २ पैसा व स्त्री ह्यांच्या मोहांत गुंतलेला. ३ गवताचें बीं. ४ डबक्यांत. ५ कालवाकालव.

फिरवी जो पाठ। कुळधर्माकडे। ठेवी एकीकडे। वेदाज्ञेसी ॥११७०॥
नेणे चि जो कांहीं। चांगलें वाईट। हिंडतो ^१मोकाट। ^२वसू जैसा ॥११७१॥
किंवा रानामाजीं। फुटे जैसा पाट। वाहे कीं अफाट। वारा जैसा ॥११७२॥
किंवा अंध हत्ती। मदोन्मत्त व्हावा। लागावा वणवा। डोंगरासी ॥११७३॥
विषयाचे ठायीं। तैसें ज्याचें चित्त। सुटलें मोकाट। आवरे ना ॥११७४॥
उकिरड्यावरी। फेंकोनियां देती। नको होय ती ती। वस्तु जैसी ॥११७५॥
मालकावांचोन। मोकळें जें ढोर। तया नेई चोर। वाटेचा हि ॥११७६॥
कोण ओलंडी ना। सांग धनुर्धरा। वेशीचा उंबरा। गांवाचिया ॥११७७॥
अपात्रासी प्राप्त। होता अधिकार। राहे ना विचार। तया जैसा ॥११७८॥
जैसें अन्नसत्रीं। कोणीं हि जेवावें। द्वारीं प्रवेशावें। वेश्येचिया ॥११७९॥
तैसें भोगांकडे। ओढे ज्याचें मन। संपूर्ण अज्ञान। वसे तेथें ॥११८०॥
जगो मरो परी। सोडी ना जो साची। गोडी विषयांची। कदा काळीं ॥११८१॥
स्वर्गांत हि भोग। मिळावे म्हणोन। करी जो साधन। ह्या चि लोकीं ॥११८२॥
विषयासाठीं च। ज्याचे सर्व श्रम। आवडे सकाम। कर्म एक ॥११८३॥
अर्जुना सचैल। करी जो का स्नान। देखोनि वदन। विरक्ताचें ॥११८४॥
होय ना सावध। जाय ना थकोन। जरी आला शीण। विषयांसी ॥११८५॥
कुष्ठरोगी जैसा। चिघळल्या करें। अन्नोदक सारें। सेवीतसे ॥११८६॥
गाढवी निजांगा। टेकूं नेदी उडे। फोडिते नाकाडें। लाथाडोनी ॥११८७॥
तरी तियेकडे। फिरवी ना पाठ। लोंचट लंपट। ^३खर जैसा ॥११८८॥
तैसा उडी घाली। पेटत्या आगींत। भोग व्हावे प्राप्त। म्हणोनि जो ॥११८९॥
भोगासक्ति हें तों। मानी ना दूषण। मिरवी भूषण। व्यसनाचें ॥११९०॥
होय ^४उरस्फोट। तरी धावूं लागे। मृगजळामार्गे। मृग जैसा ॥११९१॥
जन्मापासोनियां। तैसा ^५मृत्युवेरीं। कष्टला संसारीं। भोगांसाठीं ॥११९२॥
तरी विषयांचा। घेई ना ^६उबग। धरी ^७अनुराग। आणखीं च ॥११९३॥
बाळपणामाजीं। मायबापाचें च। वेड असे साच। तयालागीं ॥११९४॥

१ मोकळा सोडलेला. २ पोळ; बैल. ३ गाढव. ४ ऊर फुटणें. ५ मरेपर्यंत. ६ कंटाळा. ७ प्रेम.

मग तारुण्यांत । स्त्रियेसी भुलोन । जातसे रंगोन । भोगांमाजीं ॥११९५॥
 लोपतां तारुण्य । येतां वृद्धपण । मानी जीवप्राण । मुलेंबाळें ॥११९६॥
 अंध अपत्यासी । माता जपे जैसी । तैसा लेंकरासी । विसंबे ना ॥११९७॥
 ऐसा मायापाशीं । मरे ^१वायां परी । घेई ना ^२शिसारी । विषयांची ॥११९८॥
 तथाचिया ठायीं । धनंजया जाण । अपार अज्ञान । वास करी ॥११९९॥
 असो आतां चित्त । देवोनियां ऐक । लक्षणें आणिक । सांगूं तुज ॥१२००॥
 देह हा चि आत्मा । ऐसा मनोधर्म । बाळगोनि कर्म । आरंभी जो ॥१२०१॥
 उणें पुरें कर्म । आचरे जें कांहीं । तथाचा जो वाही । हर्ष-खेद ॥१२०२॥
 गर्वें डोईवरी । आपुलें दैवत । घेवोनि * भगत । घुमे जैसा ॥१२०३॥
 तैसा तारुण्यांत । विद्येनें उन्मत्त । होवोनि चालत । उताणा जो ॥१२०४॥
 म्हणे मी च एक । संपन्न श्रीमंत । माझी चालरीत । आहे कोणा ? ॥१२०५॥
 जर्गी मी च एक । सर्वाहून श्रेष्ठ । सर्वज्ञ विख्यात । मी च एक ॥१२०६॥
 सर्व हि गोष्टींचा । ऐसा गर्व वाहे । गर्व हा चि आहे । रोग जया ॥१२०७॥
 जैसा कोणी एक । ^३व्याधिग्रस्त झाला । साहे ना तयाला । भोग-वार्ता ॥१२०८॥
 तैसें जयालागीं । आणिकांचें साच । चांगलें कांहीं च । पहावे ना ॥१२०९॥
^४स्नेहासी जाळून- । भक्षितसे 'गुण । काजळी निर्माण । करी ठायीं ॥१२१०॥
 करी तिडतिड । शिंपितां ^५जीवन । जातसे विझोन । विंजण्यानें ॥१२११॥
 स्पर्श होतां सर्व । जाळोनियां टाकी । तृण तें हि बाकी । उरूं ^६नेदी ॥१२१२॥
 प्रकाश तों अल्प । ताप चि अपार । देतसे साचार । दीप जैसा ॥१२१३॥
 तैसी विद्या थोडी । परी गर्व फार । दोषां पारावार । नाही ज्याच्या ॥१२१४॥
 औषध म्हणोनि । दिलें दूध तरी । जैसें नवज्वरीं । मारक तें ॥१२१५॥
 ना तरी तें दूध । पाजिलें सर्पातें । तरी विष होतें । उलटोनी ॥१२१६॥
 तैसा सद्गुणांचा । करी जो मत्सर । जया अहंकार । पांडित्याचा ॥१२१७॥
 गिळावा धारण । अजगरें जैसा । चढे ताठा तैसा । तपोज्ञानें ॥१२१८॥
 किंवा राज्यपदीं । बैसविला ^७हीन । जातसे चढोन । तैसा गर्वें ॥१२१९॥

१ फुकट. २ किळस. ३ रोगी. ४ तेलाला. ५ वात. ६ पाणी. ७ देत नाही. ८ क्षुद्र माणूस.

* परिशिष्ट पहा.

ठाउकें नाही च। जया नम्र होणें। जैसें कीं लाटणें। तैसा ताठ ॥१२२०॥
दगडासी जैसा। फुटे ना पाझर। तैसा जो निष्ठुर। दयाहीन ॥१२२१॥
गारुड्यासी जैसा। नावरावा सर्प। तैसा जया ^१दर्प। अनिवार ॥१२२२॥
तयाचिया ठायीं। वाढलें अज्ञान। सांगतो ^२निक्षून। तुज ऐसें ॥१२२३॥
मागील जन्माचें। करी ना स्मरण। जाय जो गुंतून। ^३देह-गेहीं ॥१२२४॥
कृतघ्नासी जैसें। केलें उपकृत। किंवा दिलें। ^४वित्त। चोराहातीं ॥१२२५॥
वाखाणिलें जरी। निर्लज्जालागोन। तरी विसरोन। जाय जैसा ॥१२२६॥
ओढाळ म्हणोन। कापोनियां कान। दिलें घालवोन। श्वानालागीं ॥१२२७॥
तरी हालवीत। आपुलें शेंपूट। येई तें लोंचट। परतोनि ॥१२२८॥
सापाचिया तोंडीं। जातसे बेडूक। परी इच्छी देख। ^५मक्षिकेतें ॥१२२९॥
ओढवलें आतां। आपुलें मरण। नाही च हें भान। तयालागीं ॥१२३०॥
तैसें आलें कुष्ठ। शरीरीं भरोन। पाझरते घाण। नव-द्वारीं ॥१२३१॥
जेणें जन्में ऐसी। प्राप्त झाली स्थिति। तयाची विस्मृति। पडे ज्यासी ॥१२३२॥
मातेचिया गर्भीं। नऊ मासवेरीं। उकडला जरी। मळ-मूत्रीं ॥१२३३॥
तरी नाठवी जो। तेथील ती व्यथा। नाठवी सर्वथा। जन्मदुःख ॥१२३४॥
देखे बाळकातें। मातेचिया अंकीं। मळमूत्र पंकीं। लोळतांना ॥१२३५॥
तरी तें देखोन। येईना चिळस। वाटे चि ना त्रास। जयालागीं ॥१२३६॥
मागील तो जन्म। संपोनियां गेला। आतां पुढें आला। नवा जन्म ॥१२३७॥
परी मनीं ह्याचा। करी ना विचार। गुंतोनि असार। संसारांत ॥१२३८॥
तारुण्याचे भरीं। भरोनियां पाहीं। करी ना जो कांहीं। मृत्यु-चिंता ॥१२३९॥
आपुलें आयुष्य। टिकेल ऐसें च। ऐसा धरी साच। भरंवसा ॥१२४०॥
पुढें आपणांसी। येईल मरण। नाही च हें भान। जयालागीं ॥१२४१॥
नाहीं च येथील। आटणार पाणी। ऐसी बाळगोनी। दृढ आशा ॥१२४२॥
^६अल्पोदकांतील। मासा जैसा मग। शिरे ना अथांग। डोहामार्जीं ॥१२४३॥
ना तरी ऐकोन। पारध्याचें गान। जातसे भुलोण। मृग जैसा ॥१२४४॥

१ ताठा. २ ठांसून. ३ शरीर व घर ह्यांत. ४ पैसा; संपत्ति. ५ माशीला. ६ डबक्यांतील.

किंवा जळीं मासा । न पाहतां गळ । ^१ आमिष-कवळ । गिळी जैसा ॥१२४५॥
 ना तरी पतंग । जैसा घाली झेप । जाळील प्रदीप । नेणोनि हें ॥१२४६॥
 घरा लागे आग । परी तें ना देखे । जैसा निद्रासुखें । महामूर्ख ॥१२४७॥
 ना तरी विषान्न । नेणोनियां कोणी । खादाड भोजनीं । ^२ प्रवर्ते गा ॥१२४८॥
 तैसा प्राप्त झाला । मृत्यु चि हा येथ । करोनि निमित्त । जीविताचें ॥१२४९॥
 परी पार्था हें तों । सर्वथा नेणोन । जाय जो भुलोण । भोग-सुखीं ॥१२५०॥
 शरीराची वाढ । आयुष्याची जोड । भोग-सुख गोड । साच मानी ॥१२५१॥
 वारांगना जैसी । सर्वस्वीं आपण । करी समर्पण । वरकांतीं ॥१२५२॥
 तैसीं भोग-सुखें । ^३ नागविती पाहें । परी जाणे ना हें । बापुडा जो ॥१२५३॥
 सावचोर मैत्री । दावी वरीवरी । परी तो अंतरीं । घात चिंती ॥१२५४॥
 किंवा मृत्तिकेच्या । चित्रालागीं जाण । घालणें जें स्नान । तो चि नाश ॥१२५५॥
 ना तरी शरीर । पंडु-रोगें पुष्ट । परी जाण वाट । मृत्यूची ती ॥१२५६॥
 तैसी भोग-वृद्धि । निद्राहारादिक । सर्वथा घातक । होय जीवा ॥१२५७॥
 परी भुलोनियां । नेणे चि हें कांहीं । सर्वदा जो राही । भोगासक्त ॥१२५८॥
 मृत्यु ये समीप । पाउलागणिक । सुळाकडे देख । धांव घेतां ॥१२५९॥
 तैसा देह जों जों । वाढत हा जाय । वृद्धिंगत होय । आयुष्य हें ॥१२६०॥
 जों जों भोग-वृद्धि । तों तों पार्था जाण । जिंकील मरण । जीवितासी ॥१२६१॥
 उदकीं लवण । विरघळे जैसें । नाश पावे तैसें । आयुष्य तें ॥१२६२॥
 घेवोनि जाईल । काळ हातोहात । परी हें कळत । नाहीं ज्यासी ॥१२६३॥
 काय सांगूं फार । भोगांतें भुलोण । देखे ना मरण । नित्य नवें ॥१२६४॥
 जाण तयाहातीं । आलें अज्ञानाचें । राज्यपद साचें । महाबाहो ॥१२६५॥
 जीवनाच्या सुखीं । सर्वथा रंगोन । ठेवी ना स्मरण । मरणाचें ॥१२६६॥
 तेविं तारुण्याच्या । भरामाजीं येतां । करी ना जो चिंता । वार्धक्याची ॥१२६७॥
 कड्यावरोनियां । लोटला जो गाडा । सुटला कीं धोंडा । शिखरींचा ॥१२६८॥
 सर्वथा पुढील । देखे ना कांहीं च । तैसें नेणे साच । वार्धक्य जो ॥१२६९॥

१ माझे पकडण्यासाठी गळाला लावलेला खाद्य पदार्थाचा तुकडा. २ तयार होतो. ३ लुबाडतात.

किंवा धनंजया । ओहळासी रानीं । आलें जैसें पाणी । एकाएकीं ॥१२७०॥
१ मत्त-महिषांचें । मातलें कीं झुंज । तैसा चढे माज । तारुण्याचा ॥१२७१॥
परी शरीराची । होवोनियां झीज । ओसरेल तेज । वृद्धपणीं ॥१२७२॥
कांपरें सुटेल । क्षीण मस्तकास । पिकतील केंस । दाढीचे हि ॥१२७३॥
नन्नाचा च पाढा । गिरवील जाण । हालोनियां मान । लटलटां ॥१२७४॥
परी हें आधीं च । चिंती ना जो कांहीं । वाढवीत जाई । मायामोह ॥१२७५॥
आदळेल उरीं । पुढील जोंवरी । कळे ना तोंवरी । आंधळ्यासी ॥१२७६॥
किंवा सुखें जैसा । आळशी तो लोळे । जरी गेले डोळे । चिकटोन ॥१२७७॥
तैसा जो पुढील । वार्धक्य न देखे । घेतां भोग-सुखें । तारुण्यांत ॥१२७८॥
पार्था मूर्तिमंत । अज्ञान तो साच । संशय नाहीं च । तिळमात्र ॥१२७९॥
दुर्बळ अपंग । दृष्टी पडे जरी । गर्वें त्याचा करी । २ उपहास ॥१२८०॥
परी म्हणे ना जो । माझी हि ऐसी च । पुढें दशा साच । होईल गा ॥१२८१॥
मृत्यूची जी खूण । ऐसें वृद्धपण । शरीरीं दर्शन । जरी त्याचें ॥१२८२॥
तरी तारुण्याची । फिटे च ना भ्रांति । तो चि साच मूर्ति । अज्ञानाची ॥१२८३॥
आतां मुख्य मुख्य । लक्षणें आणिक । धनंजया ऐक । सांगूं तुज ॥१२८४॥
आला वाघाचिया । रानांतूनि ३ पोळ । दैवें एकवेळ । चरोनियां ॥१२८५॥
म्हणोनि त्या ठायीं । धरोनि विश्वास । पुन्हां चरायास । धांवे जैसा ॥१२८६॥
किंवा एकवेळ । सर्प-बिळांतून । काढिली ओढून । धनराशि ॥१२८७॥
म्हणोनियां कोणी । होवोनि नास्तिक । ओढाया आणिक । पाहे जैसा ॥१२८८॥
तैसें निरंतर । आपुलें शरीर । निरोगी साचार । राहिल हें ॥१२८९॥
ऐसा भरंवसा । बांधोनियां चित्तीं । बाळगी ना ४ क्षिती । रोगाची जो ॥१२९०॥
शत्रु निद्राधीन । ऐसें ५ विलोकून । म्हणे जो संपून । गेलें वैर ॥१२९१॥
तयाचा विनाश । ओढवला ६ निका । पुत्रपौत्रादिकां- । समवेत ॥१२९२॥
तैसें खाणें पिणें । झोंपणें समस्त । चाले यथास्थित । जोंवरी गा ॥१२९३॥
जोंवरी आरोग्य । नांदतें शरीरीं । करी ना तोंवरी । व्याधि-चिंता ॥१२९४॥

१ माजलेल्या रेड्यांचे. २ चेष्टा. ३ (मोकाट सोडलेला) बैल. ४ पर्वा. ५ पाहून. ६ नक्की; नेमका.

१ दारा पुत्र २ वित्त । जोडलीं समस्त । म्हणोनि उन्मत्त । होय जो का ॥१२९५॥
३ वियोगें तत्काळ । परी जें घडेल । दुःख तें पुढील । देखे ना जो ॥१२९६॥
जाण धनुर्धरा । अज्ञानी तो पुरा । ऐसीं चिन्हें घरा । आलीं ज्याच्या ॥१२९७॥
आणि तो हि पार्था । अज्ञानी च जाण । जयाचें वर्तन । ४ स्वैर असे ॥१२९८॥
धन-यौवनाच्या । धुंदीमाजीं पाहीं । सेव्यासेव्य कांहीं । पाहे ना जो ॥१२९९॥
करूं नये तें तें । आवडीनें करी । मनीं गोष्टी धरी । ५ असंभाव्य ॥१३००॥
ज्याची मति चिंती । चिंतूं नये तें तें । रिघूं नये तेथें । ६ रिघे जो का ॥१३०१॥
अंगें मनें जेथें । स्पर्शूं नये साच । भिडोनि तेथें च । राहे जो का ॥१३०२॥
आणि मागूं लागे । घेऊं नये तें तें । जाऊं नये तेथें । जाय जो का ॥१३०३॥
पाहूं नये तें तें । पाहता जो होय । न खावें तें खाय । आवडीनें ॥१३०४॥
नाचरावा तो चि । आचरे जो मार्ग । धरूं नये संग । तो चि धरी ॥१३०५॥
आपला संबंध । असूं नये जेथें । चिकटोनि तेथें । राहे जो का ॥१३०६॥
ऐकूं नये कानीं । तें तें चि जो एके । बोलूं नये मुखें । तें तें बोले ॥१३०७॥
परी घडतील । दोष जे साचार । तयांचा विचार । करी ना जो ॥१३०८॥
मना-इंद्रियांसी । रुचेल तें घेई । कृत्याकृत्य कांहीं । पाहे ना जो ॥१३०९॥
करावें म्हणोन । करी भलतें च । पुढील कांहीं च । देखे ना जो ॥१३१०॥
पापाचा विचार । आणी ना जो मना । दुःसह यातना ॥ नरकींच्या ॥१३११॥
तयाचा आश्रय । घेवोनि अज्ञान । बलाढ्य होवोन । राहे जर्गी ॥१३१२॥
मग सज्ञानाच्या । संगें झोंबूं पाहे । परी किरीटी हें । असो आतां ॥१३१३॥
लक्षणें आणिक । सांगेन मी येथ । जेणें तें यथार्थ । जाणवेल ॥१३१४॥
नव सुगंधित । परागाचे ठायीं । भ्रमरी ती होई । लुब्ध जैसी ॥१३१५॥
तैसी गृहादिक । परिवारीं पाहीं । गुंतोनियां राही । माया ज्याची ॥१३१६॥
किंवा साखरेच्या । राशीवरी जैसी । बैसली ती माशी । उठे चि ना ॥१३१७॥
स्त्रियेचिया ठायीं । तैशापरी चित्त । जाहलें आसक्त । जयाचें गा ॥१३१८॥
बेडूक तो जैसा । सोडी ना कूपास । अडकला डांस । शेंबुडांत ॥१३१९॥

१ स्त्री. २ द्रव्य; धन. ३ ताटातुटीने. ४ अनिर्बंध; मोकाट; मन मानेल तसें. ५ न होण्यासारखें. ६ शिरतो.

किंवा घनदाट । ^१ कर्दमांत जैसें । रुतोनियां बैसे । गुरूंदोर ॥१३२०॥
तैसें घरांतून । जीवें मनें प्राणें । नाहीं च निघणें । जयालागीं ॥१३२१॥
गेला जीव तरी । सोडी ना ^२ सदन । ^३ भुजंग होवोन । राहे तेथें ॥१३२२॥
प्रियासी आलिंगी । तरुणांगी जैसी । घरावरी तैसी । प्रीति ज्याची ॥१३२३॥
मेळवाया मध । जैसी मधमाशी । नाना कष्ट सोशी । दिनरात ॥१३२४॥
तैसीं नानाविध । संकटें सोसून । करी संरक्षण । घराचें जो ॥१३२५॥
वृद्धपणीं झालें । एकुलतें एक । तयाचें कौतुक । मायबापां ॥१३२६॥
तैशापरी प्रीति । तैशी च ती आस्था । घरीं दारीं पार्था । असे ज्याची ॥१३२७॥
माझी माझी ऐसें । स्त्रियेसी जो म्हणे । तिजविण नेणे । दुजें कांहीं ॥१३२८॥
ज्ञानियाचें चित्त । ब्रह्मीं होतां लीन । कर्मीं उदासीन । राहे जैसा ॥१३२९॥
तैसा जीवेंभावे । स्त्री-देहीं रंगोन । विसरे जो ^४ भान । कर्तव्याचें ॥१३३०॥
नाहीं जया लाज । देखे ना जो हानि । ऐके ना जो कार्नीं । लोकनिंदा ॥१३३१॥
काया-वाचा-मनें । स्त्रियेचिया ठायीं । जडोनि जो राही । परिपूर्ण ॥१३३२॥
स्त्रियेसी आपुलें । मानोनि दैवत । नित्य आराधीत । तियेसी च ॥१३३३॥
स्त्रियेचिया छंदें । भुलोनि जो नाचे । जणूं गारुड्याचें । माकड चि ॥१३३४॥
शिणोनि कृपण । वाढवितो धन । दुखवोनि जन । इष्ट मित्र ॥१३३५॥
तैसी कुटुंबाची । करोनि ^५ वंचना । कांहीं च करी ना । दान-पुण्य ॥१३३६॥
परी स्त्रियेलागीं । सर्वस्व अर्पोन । पडूं नेदी न्यून । कांहींएक ॥१३३७॥
वाहोनियां ^६ नाम- । मात्र गंधाक्षत । करी समजूत । देवतांची ॥१३३८॥
वंचितो गुरूतें । देवोनियां थापा । दावी मायबापां । दरिद्रता ॥१३३९॥
परी स्त्रियेसाठीं । सर्व भोगैश्वर्य । मेळविता होय । नानापरी ॥१३४०॥
दिसेल जी वस्तु । चांगली म्हणोन । देई ती आणोन । स्त्रियेसी च ॥१३४१॥
भजे तियेसी च । लावोनियां चित्त । भावें जैसा भक्त । दैवतासी ॥१३४२॥
जें जें कांहीं साच । मौल्यवान चोख । तें तें अर्पी देख । स्त्रियेसी च ॥१३४३॥
परी आणिकांसी । अन्न वस्त्र तें हि । मिळे किंवा नाहीं । देखे ना हें ॥१३४४॥

१ चिखलांत. २ घर. ३ सर्प. ४ आठवण; शुद्धि. ५ फसवणूक. ६ नांवापुरत्या; अत्यल्प.

वांकडी नजर । करोनि पाहील । तिज विरोधील । कोणी जरी ॥१३४५॥
तरी ओढवला । कल्पान्त-समय । ऐसा खेद होय । जयालागीं ॥१३४६॥
देवीची शपथ । मोडिती ना कोणी । भय बाळगोनि । नायट्याचें ॥१३४७॥
तैसें बाइलेचें । पाळी मनोगत । मानोनि दैवत । तियेसी च ॥१३४८॥
काय सांगूं फार । तुज धनंजया । स्त्री चि वाटे जया । सर्वस्व गा ॥१३४९॥
आणि तियेलागीं । अपत्यें जीं झालीं । प्रेमें कवटाळी । तयांसी जो ॥१३५०॥
आणिक हि जी जी । तियेची संपत्ति । प्रिय मानी ती ती । जीवाहूनि ॥१३५१॥
अर्जुना तो जाण । अज्ञानासी मूळ । अज्ञान सबळ । तेणें योगें ॥१३५२॥
आतां तुजलागीं । फार सांगूं काय । मूर्ति च तो होय । अज्ञानाची ॥१३५३॥
क्षुब्ध सागरांत । सांपडली नौका । घेई जैसी झोंका । लाटांसंगें ॥१३५४॥
तैसी इष्ट वस्तु । प्राप्त होतां जाण । जाय फुशारोन । हर्षभरें ॥१३५५॥
परी अनिष्टाचें । होतां ^१ आगमन । दुःखें आदळोन । पडे खालीं ॥१३५६॥
वाहे सुखदुःख- । चिंता ऐसी चित्तीं । अर्जुना तो मूर्ति । अज्ञानाची ॥१३५७॥
द्रव्यलाभासाठीं । विरक्तीचें सोंग । आणावें गा चांग । जैशा रीती ॥१३५८॥
तैसी ^२ फलाकांक्षा । ठेवोनि उत्कट । नटे माझा भक्त । होवोनि जो ॥१३५९॥
^३ जारिणी कीं जैसी । राखे पति-चित्त । व्हावयासी रत । जारासंगें ॥१३६०॥
तैसे कामभोग । इच्छूनियां मनीं । माझिया भजनीं । लागला जो ॥१३६१॥
मग इष्टभोग । न पावतां जाण । नास्तिक बनोन । सांडी भक्ति ॥१३६२॥
नापीक म्हणोन । नित्य नवें शेत । वाहे ^४ कुणबट । मतिमंद ॥१३६३॥
तैसा रोज रोज । नव्या नव्या देवां । मांडोनियां सेवा । करी त्यांची ॥१३६४॥
तो चि संप्रदाय । सुखें अंगीकारी । जेथें देखे भारी । थाटमाट ॥१३६५॥
तया गुरूचा च । घेई गुरु-मंत्र । परी इतरत्र । विचारीना ॥१३६६॥
पाषाण-पूजनीं । देवोनियां भर । होय जो निष्ठुर । भूतमात्रीं ॥१३६७॥
तेविं धनंजया । जयाचिया ठायीं । भाव भक्ति नाहीं । एकनिष्ठ ॥१३६८॥
घडवोनि माझी । मूर्ति शोभिवंत । घरीं कोनाड्यांत । ठेवोनि ती ॥१३६९॥

१ येणें. २ फळाचे ठिकाणीं इच्छा. ३ परपुरुषाशीं अनैतिक संबंध ठेवणारी स्त्री. ४ शेतकरी; कुणबी.

देवदेवतांची । मग भेट घ्याया । निघे जो कराया । तीर्थयात्रा ॥१३७०॥
कुळदैवताचें । प्रसंगें पूजन । जरी आराधन । सदा माझें ॥१३७१॥
परी *पर्वकाल । पावतां विशेष । अन्य दैवतांस । पूजी जो का ॥१३७२॥
अन्य दैवतांची । करी व्रत सेवा । घरीं मज देवा । स्थापोनियां ॥१३७३॥
श्राद्धादिक प्राप्त । होतां पितृ-कार्य । ^१ सर्वथैव होय । पितरांचा ॥१३७४॥
येतां एकादशी । होय माझा दास । करी पंचमीस । नाग-पूजा ॥१३७५॥
परी चतुर्थीस । गणेशाचा भक्त । होवोनि दैवत । तें चि पूजी ॥१३७६॥
चतुर्दशी येतां । तुझा चि मी दुर्गे । ऐसें म्हणूं लागे । एकाएकीं ॥१३७७॥
नित्य नैमित्तिक । कर्में सांडोनियां । बैसे करावया । *नवचंडी ॥१३७८॥
आदित्याच्या वारीं । करोनि खिचडी । भैरवासी वाढी । खापरान्त ॥१३७९॥
येतां सोमवार । बिल्वदळीं मग । धांवे शिवलिंग । पूजावया ॥१३८०॥
ऐशा परी पार्था । पूजी सर्व देव । परी नाहीं भाव । एकनिष्ठ ॥१३८१॥
एकला चि परी । उगा नोहे क्षण । अखंड भजन । करी ऐसें ॥१३८२॥
बैसे गांव-द्वारीं । वारांगना जैसी । जाण भक्ति तैसी । त्याची गा ॥१३८३॥
सर्वथा तो पार्था । अज्ञानाची मूर्ति । ^२ व्यभिचारी भक्ति । ऐसी ज्याची ॥१३८४॥
तपोवनें तीर्थे । किंवा नदी-तट । निर्मळ एकान्त । देखोनियां ॥१३८५॥
जयाचें गा मन । जातसे विटून । तो हि तो चि जाण । पंडु-सुता ॥१३८६॥
लोकसमाजाची । सर्वथा आवड । गजबज गोड । वाटे जया ॥१३८७॥
लौकिक गोष्टींची । गात बैसे स्तुति । तो हि पार्था मूर्ति । अज्ञानाची ॥१३८८॥
आणि जेणें होय । आत्म-साक्षात्कार । ऐसी जी साचार । ब्रह्म-विद्या ॥१३८९॥
एकोनि ती गर्वे । करी ^३ उपहास । दावोनि ^४ प्रकर्ष । पांडित्याचा ॥१३९०॥
उपनिषदांचा । नाहीं च अभ्यास । नावडे जयास । योग-शास्त्र ॥१३९१॥
त्याचें गा मन । धांवे वणवण । अध्यात्माचें ज्ञान । डावलोनि ॥१३९२॥
आत्मनिरूपण । म्हणोनि जें कांहीं । त्याचें नांव हि । उच्चारी ना ॥१३९३॥
म्हणोनि जयाची । मति बारा वाटे । फुटोनियां फांटे । धांवे स्वैर ॥१३९४॥

१ पूर्णपणे; सर्व प्रकारे. २ एकाच ठिकाणी श्रद्धा नसलेली. ३ चेष्टा; निंदा. ४ उत्कर्ष; आधिक्य; भर.

* परिशिष्ट पहा.

कर्मकांड जाणे । पढला पुराणें । ज्योतिषी तो म्हणे । तैसें होय ॥१३९५॥
कलाकौशल्यांत । अत्यंत निपुण । होय जो प्रवीण । पाकशास्त्रीं ॥१३९६॥
जारण-मारण- । उच्चाटनादिक । मंत्र तंत्र देख । हातीं ज्याच्या ॥१३९७॥
१ कोकशास्त्र पूर्ण । जाणोनि घेतलें । ग्रंथ पाठ केले । भारतादि ॥१३९८॥
जयापुढें सर्व । शास्त्रें मूर्तिमंत । जोडोनियां हात । उभीं ठेलीं ॥१३९९॥
जया नीतिशास्त्र । झालें अवगत । जाणे जो समस्त । वैद्यक हि ॥१४००॥
धजे ना कोणी हि । धरावया हात । काव्य-नाटकांत । जयाचा गा ॥१४०१॥
स्मृतींचा विचार । ठाउका सकळ । जाणे २ इंद्रजाल- । विद्या ती हि ॥१४०२॥
३ निघंटु म्हणोन । जो का शब्दकोश । त्याचा अभ्यास । पूर्ण ज्याचा ॥१४०३॥
न्याय-व्याकरणीं । पांडित्य अगाध । परी जो जन्मांध । आत्मज्ञानीं ॥१४०४॥
एक आत्मज्ञाना- । वांचोनि इतर । शास्त्रांसी आधार । सकळ जो ॥१४०५॥
परी त्याचें तें । जळो शास्त्र-ज्ञान । जन्मलें संतान । मूळीं जैसें ॥१४०६॥
नको पाहूं पार्था । हुंकोनि हि तेथें । व्यर्थ घेवोनि तें । काय लाभ ॥१४०७॥
मोरपिसाच्यांत । ठाई ठाई डोळे । परी ते आंधळे । दृष्टीविण ॥१४०८॥
तैसें शास्त्र-ज्ञान । त्यांचें तें जाण । आत्मज्ञानाविण । आंधळें गा ॥१४०९॥
पार्था परमाणु- । एवढें केवळ । ४ संजीवनीमूळ । जोडे जरी ॥१४१०॥
तरी बहु काय । गाडे भरोनियां । वनस्पती वायां । आणिक त्या ॥१४११॥
सर्व सामुद्रिक । लक्षणें सुरेख । परी नाहीं ५ रेख । आयुष्याची ॥१४१२॥
किंवा धडासी च । घालोनि भूषणें । जैसें शोभविणें । शिराविण ॥१४१३॥
वधूवराविण । काढणें वरात । तरी ती निभ्रांत । विटंबना ॥१४१४॥
तैसीं अप्रमाण । सर्व शास्त्रें जाण । एक आत्मज्ञान । नाहीं जरी ॥१४१५॥
म्हणोनि अध्यात्म- । ज्ञानाचिया ठायीं । जया मूढा नाहीं । नित्यबोध ॥१४१६॥
त्याचें शरीर । जाण पार्था भलें । बीज अंकुरलें । अज्ञानाचें ॥१४१७॥
आणि त्यांची ती । विद्वत्ता हि भली । विस्तारली वेलीं । अज्ञानाच्या ॥१४१८॥
मुखें जें जें कांहीं । शास्त्रवाक्य बोले । अज्ञान तें आलें । फुलोनियां ॥१४१९॥

१ कामशास्त्र. २ जादूगिरी. ३ वैदिक शब्दकोष. ४ मृताला जिवंत करणारी वनस्पती. ५ रेषा.

आणि करी जें जें। पुण्य-कर्म कांहीं। अज्ञान तें पाहीं। फळा आलें ॥१४२०॥
म्हणोनि जो कोणी। मानी ना अध्यात्म। तथा ^१ज्ञान-वर्म। आकळे ना ॥१४२१॥
बोलोनि हें काय। हवें दाखवाया। भलें धनंजया। जाणसी तूं ॥१४२२॥
^३ऐल तीराआधीं। घेई जो माघार। तथा पैल तीर। भेटे कैसें ॥१४२३॥
ना तरी दारीं च। मस्तक तोडोन। ठेविलें पुरोन। जयाचें गा ॥१४२४॥
तयासी पांडवा। घरांतील ठेवा। दिसावा केधवां। कैसा सांगें ॥१४२५॥
तैसें जया नाहीं। अध्यात्माचें ज्ञान। ^३तत्त्वार्थ गहन। देखे ना तो ॥१४२६॥
आतां विशेषें हें। आंकडे मांडोन। द्यावें पटवोन। ऐसें नाहीं ॥१४२७॥
गर्भवतीलागीं। वाढितां भोजन। सहजें पोषण। गर्भस्थाचें ॥१४२८॥
तैसें मागें केलें। ज्ञान-निरूपण। तेव्हां चि अज्ञान। कळों आलें ॥१४२९॥
आंधळ्यासी करूं। जातां आमंत्रण। संगें तो घेवोन। येई दुजा ॥१४३०॥
तैसें निरूपितां। ज्ञानाचें लक्षण। कासया व्याख्यान। अज्ञानाचें ॥१४३१॥
अमानित्वादिक। लक्षणें मागुतीं। ऐसीं उफराटीं। करोनियां ॥१४३२॥
निरोपिलीं येथें। अज्ञान-लक्षणें। ज्ञानदेव म्हणे। निवृत्तीचा ॥१४३३॥
ज्ञान-पदें ऐसीं। सांगता उलट। अज्ञान तें स्पष्ट। स्वभावे चि ॥१४३४॥
मागां ^४श्लोक-पादें। बोलिलें मुकुंदें। पार्था ज्ञान-पदें। अठरा हीं ॥१४३५॥
करोनि उलट। न्याहाळिलीं जरी। सिद्धि होय तरी। अज्ञानाची ॥१४३६॥
म्हणोनि मी ऐसें। विस्तारेंकरोन। केलें निरूपण। अज्ञानाचें ॥१४३७॥
मिसळोनि पाणी। वाढविती दूध। तैसी बडबड। नव्हे माझी ॥१४३८॥
श्लोकपदें पूर्ण। घेवोनियां ध्यानीं। सीमा नोलांडोनि। लेशमात्र ॥१४३९॥
मूळ अभिप्राय। करावया स्पष्ट। केवळ निमित्त। जाहलों मी ॥१४४०॥
तंव श्रोतेजन। बोलती साचार। प्रेमें मज धीर। देवोनियां ॥१४४१॥
कवि-पोषका तूं। भितोसि कां वायां। नको ऐसा द्याया। ^५परिहार ॥१४४२॥
आम्ही गीतारूप। गुहेमार्जीं भले। गुप्त जे ठेविले। अभिप्राय ॥१४४३॥
ते तुवां यथार्थ। करावे प्रकट। बोलिला श्रीकांत। ऐसें तुज ॥१४४४॥

१ ज्ञानाचें रहस्य. २ अलीकडचें. ३ ब्रह्म. ४ श्लोकाच्या चौथ्या भागांत. ५ स्पष्टीकरण; खुलासा.

तें चि मनोगत । तयाचें ^१ प्रस्तुत । आम्हां मूर्तिमंत । दावितोसी ॥१४४५॥
 ऐसें म्हणूं तरी । ज्ञानदेवा झण्णीं । येईल दाटोनि । चित्त तुझे ॥१४४६॥
 म्हणोनि हें राहो । न बोलूं आणिक । संतोषलो देख । स्वभावे चि ॥१४४७॥
 आजि आम्हांलागीं । श्रवण-सुखाची । ज्ञाननौका साची । जोडली गा ॥१४४८॥
 तरी ह्यावरी जें । बोलिला श्रीहरी । तें चि झडकरी । सांग आतां ॥१४४९॥
 संतांचें हें वाक्य । पडतां चि कानीं । म्हणे उल्हासोनि । ज्ञानदेव ॥१४५०॥
 अहो श्रोतेजन । ऐका सावधान । देव तो श्रीकृष्ण । काय बोले ॥१४५१॥
 म्हणे ऐकलींस । लक्षणें जीं आतां । जाण तीं सर्वथा । अज्ञानाचीं ॥१४५२॥
 अज्ञान विभाग । सांडोनि हा पाठीं । देई दृढ मिठी । ज्ञानासी च ॥१४५३॥
 तया शुद्ध ज्ञानें । मग पार्था तुज । भेटेल सहज । ज्ञेय वस्तु ॥१४५४॥
 ऐकोनि हें पार्थें । ज्ञेय-स्वरूपास । जाणावया ^२आस । केली जेव्हां ॥१४५५॥
 तेव्हां तयाचा तो । ओळखोनि भाव । सर्वज्ञांचा राव । काय बोले ॥१४५६॥
 म्हणे पार्था ऐक । तत्त्वतां जें ज्ञेय । तयाचा ^३आशय । सांगूं आतां ॥१४५७॥

ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ।

अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते ॥१२॥

एवढ्याचि साठीं । ब्रह्मालागीं पार्था । बोलती सर्वथा । ज्ञेय ऐसें ॥१४५८॥
 कीं जें ज्ञानाविण । कोणें हि उपायें । साच हाता न ये । कदा काळीं ॥१४५९॥
 जाणतां जें कांहीं । उरे चि ना कार्य । जेथें ज्ञाता होय । ज्ञेयरूप ॥१४६०॥
 जाणतां जें जीवें । प्रपंच सांडोन । सुखें व्हावें लीन । नित्यानंदीं ॥१४६१॥
 ज्ञेय तें गा ऐसें । जया नसे आदि । प्रपंच उपाधि- । रहित जें ॥१४६२॥
 जया स्वभावे चि । परब्रह्म नांव । राहे ^४ भावाभाव । गिळोनि जें ॥१४६३॥
 नाहीं म्हणूं तरी । विश्वाकारें तें च । भरोनियां साच । राहिलेंसे ॥१४६४॥
 परी विश्व चि तें । ऐसें म्हणूं जावें । तरी हें आघवें । मायारूप ॥१४६५॥
 पाहें धनंजया । रूप वर्ण व्यक्ति । ^५दृश्य-द्रष्टा स्थिति । नाहीं जेथें ॥१४६६॥
 तेथें कोणी कैसें । म्हणावें आहे च । आणि जरी साच । नाहीं म्हणूं ॥१४६७॥

१ आतां. २ आशा; इच्छा: ३ अर्थ; अभिप्राय. ४ असणें आणि नसणें. ५ पाहावयाचें व पाहाणारा.

तरी कोठें कैसा । ^१ महत्तत्त्वादिक । पसारा हा देख । स्फुरतसे ॥१४६८॥
तया ज्ञेयाविण । आणिक सहजें । असे काय दुजें । कोठें कांहीं ॥१४६९॥
विचाराची वाट । खुंटोनियां जाय । वाचा मुकी होय । देखोनी जें ॥१४७०॥
डेच्या गाड्यांत । किंवा नाना ^२ घटीं । असे जैसी माती । ^३ तदाकरें ॥१४७१॥
तैसें सर्वरूपें । नटोनियां राहे । सर्वांठायीं आहे । ज्ञेय जें का ॥१४७२॥

सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।

सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥१३॥

जी का सर्वां देशीं । आणि सर्वां काळीं । न होतां वेगळी । तयाहून ॥१४७३॥
होय धनंजया । स्थूल-सूक्ष्मीं क्रिया । ते चि हात जया । ज्ञेयाचे गा ॥१४७४॥
म्हणोनि तयातें । *‘विश्वबाहु’ ऐसें । सार्थ नांव असे । लोकांमार्जी ॥१४७५॥
कीं जें सर्वकाळ । करी सर्व कांहीं । सर्वपणें पाहीं । पंडु-सुता ॥१४७६॥
आणि ‘विश्व-पाद’ । हें हि नांव तया । सदा सर्वां ठायां । म्हणोनियां ॥१४७७॥
सूर्यालागीं जैसे । हात पाय डोळे । वेगळे वेगळे । नाहीत कीं ॥१४७८॥
सकळ स्वरूपें । तैसें सर्व पाहे । म्हणोनि जें आहे । सर्वद्रष्टें ॥१४७९॥
ह्या चि लागीं वेद । तया अचक्षुसी । ‘विश्वचक्षु’ ऐसी । ^४ संज्ञा देई ॥१४८०॥
आणि सर्वपणें । जें का सर्वांपरी । नांदे शिरावरी । सर्वांचिया ॥१४८१॥
म्हणोनि अर्जुना । ‘विश्वमूर्धा’ हें हि । नांव देती पाहीं । जयालागीं ॥१४८२॥
अग्नीचें स्वरूप । तें चि अग्निमुख । अग्नीचिया देख । ठायीं जैसें ॥१४८३॥
तैसें सर्वपणें । सर्वकाळ जाण । करी जें सेवन । सर्व कांहीं ॥१४८४॥
म्हणोनि ‘विश्वतो- । मुख’ ऐसें श्रुति । बोले जयाप्रति । धनुर्धरा ॥१४८५॥
वस्तुमात्रीं जैसें । आकाश ^५ संलग्न । तैसें जया कान । शब्दजातीं ॥१४८६॥
म्हणोनि सर्वत्र । ऐकतें तें तें च । असे सर्वां साच । आवरोनि ॥१४८७॥
ऐसी ज्ञेयाची ह्या । सर्वव्यापकता । कळावी तत्त्वतां । म्हणोनियां ॥१४८८॥
तया ज्ञेयालागीं । सर्वत्र हि डोळे । ऐसें श्रुति बोले । धनंजया ॥१४८९॥
सर्व शून्यासी तें । टाकितें गिळोन । अपुरें वर्णन । हें हि जेथें ॥१४९०॥

१ महत्, अहंकार इत्यादि सृष्टि. २ घागरींत. ३ त्या आकारानें. ४ नांव. ५ जोडलेलें; भरून राहिलेले.

* परिशिष्ट पहा.

तेथें तयालागीं । नेत्र हात पाय । ऐसें कैसें काय । म्हणावें गा ॥१४९१॥
 लाट लाटेसीच । ^१ ग्रासीतसे ऐसें । दृष्टीलागीं दिसे । जरी पार्था ॥१४९२॥
 तरी ग्रासितें तें । सांगें ग्रासाहून । असे काय ^२ भिन्न । स्वरूपें गा ॥१४९३॥
 तैसें असे जें का । एक चि तत्त्वतां । * व्याप्यव्यापकता । तेथें कैची ॥१४९४॥
 परी क्षणभरी । करावें लागे च । शब्दें खूण साच । दाखवाया ॥१४९५॥
 दाखविती शून्य । ^३ बिंदूलें काढोन । पार्था तैसी खूण । अद्वैताची ॥१४९६॥
 जरी शब्दें साच । दाखवाया जावें । तरी स्वीकारावें । लागे द्वैत ॥१४९७॥
 ऐशा परी जरी । द्वैत स्वीकारून । अद्वैत-वर्णन । नाहीं केलें ॥१४९८॥
 तरी गुरु-शिष्य- । संप्रदायीं ^४ खीळ । पडोनि खुंटेल । बोल सर्व ॥१४९९॥
 म्हणोनियां वेदें । द्वैत स्वीकारून । केलें निरूपण । अद्वैताचें ॥१५००॥
 तरी दृश्यजात । जें जें तया ठायीं । ज्ञेय कैसें राही । व्यापोनियां ॥१५०१॥
 तें चि सांगूं आतां । तुजलागीं येथ । ^५ अवधारीं चित्त । देवोनियां ॥१५०२॥

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।

असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥१४॥

तरी पार्था जाण । ज्ञेय तें गा ऐसें । आकाश का जैसें । ^६ अवकाशीं ॥१५०३॥
 किंवा वस्त्रामाजीं । होवोनियां वस्त्र । तंतु चि सर्वत्र । असे जैसा ॥१५०४॥
 होवोनिया जळ । जळीं जैसा रस । दीपकीं प्रकाश । दीपपणें ॥१५०५॥
 कापुरामाझारीं । होवोनि कापूर । सुगंध साचार । असे जैसा ॥१५०६॥
 ना तरी शरीरीं । शरीर होवोन । राहते संपूर्ण । क्रिया जैसी ॥१५०७॥
 सुवर्ण चि जैसें । सुवर्णाचा रवा । तैसें चि ह्या सर्वा । सर्वागीं जें ॥१५०८॥
 रवेपणामाजीं । रवा ऐसें भासे । परी साच असे । सुवर्ण चि ॥१५०९॥
 वांकडा प्रवाह । परी उजू पाणी । तप्त-लोहीं अग्नि । लोह नव्हे ॥१५१०॥
 घटीं घटाकारें । वाटोळें गगन । करोनि चौकोन । मठीं राहे ॥१५११॥
 परी घटीं मठीं । आकाश तें एक । आकार मायिक । भासमान ॥१५१२॥
 तैसें विकारीं जें । विकारलें भासे । परी साच असे । अविकार ॥१५१३॥

१ गिळून टाकतें. २ निराळें. ३ लहान वर्तुळ. ४ अडथळा येऊन. ५ ऐक. ६ पोकळींत

* परिशिष्ट पहा.

मनादि इंद्रिये। सत्त्वादि त्रि-गुण। ह्यांचिया समान। वाटे जरी ॥१५१४॥
तरी गुळांतील। गोडीसी साचार। ढेपीचा आकार। नसे जैसा ॥१५१५॥
तैसें ^१ गुणेंद्रियां। असोनि तें नाहीं। त्याचिया ठायीं। त्रि-गुणादि ॥१५१६॥
^२ क्षीरीं क्षीराकारें। असे घृत जरी। क्षीर चि तें परी। घृत नोहे ॥१५१७॥
तैसें विकारीं ह्या। असोनि साचार। नव्हे चि विकार। पांडवा जें ॥१५१८॥
वरी आकारासी। ^३ 'भोकर' हें नांव। परी सर्वथैव। सोनें चि तें ॥१५१९॥
तैसें वेगळें चि। जाण धनंजया। ब्रह्म गुणेंद्रियां-। पासोनि हें ॥१५२०॥
आकारासी नाम-। रूपाचा संबंध। जाति क्रिया भेद। त्यासी च ॥१५२१॥
बोलणें हें नाहीं। ब्रह्मालागीं कांहीं। उघड हें पाहीं। धनंजया ॥१५२२॥
ब्रह्माचा तों नाहीं। गुणांशीं संबंध। ब्रह्म तें अभेद। गुणातीत ॥१५२३॥
परी हे त्रि-गुण। जाण धनंजया। ब्रह्माचिया ठायां। आभासती ॥१५२४॥
ह्या चि लागीं ऐसें। वाटे अज्ञ जनां। ब्रह्म चि त्रि-गुणां। धरीतसे ॥१५२५॥
परी नभ जैसें। अभ्रासी आधार। आरसा साचार। प्रतिबिंबा ॥१५२६॥
किंवा सूर्याचिया। ^४ प्रतिमंडलातें। आधार तें होतें। जळ जैसें ॥१५२७॥
ना तरी आधार। ^५ रोहिणीलागोन। सूर्याचे किरण। होती जैसे ॥१५२८॥
तैसें करी जाण। गुणांतें धारण। संबंधावांचोन। निर्गुण हें ॥१५२९॥
परी धरी ऐसें। बोलणें हें वायां। अंगीकारोनियां। मिथ्या दृष्टि ॥१५३०॥
भणंगासी जैसा। स्वप्नीं राज्य-भोग। तैसा गुण-संग। निर्गुणासी ॥१५३१॥
म्हणोनि निर्गुण। ब्रह्मीं गुण-संग। किंवा गुण-भोग। बोलूं नये। १५३२॥

बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।

सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥१५॥

पार्था चराचर । भूतांमार्जीं पाहें। एक चि ती राहे। ब्रह्मवस्तु ॥१५३३॥
नाना ^६ ब्रह्मींमार्जीं। एक चि उष्णता। अभेदें सर्वथा। असे जैसी ॥१५३४॥
तैसें सूक्ष्मपणें। व्यापोनि आघवें। अविनाश-भावे। राहे ब्रह्म ॥१५३५॥
आंत जें बाहेर। समीप जें दूर। एक चि साचार। दुजें नाहीं ॥१५३६॥

१ त्रिगुणांत व इंद्रियात. २ दुधांत. ३ एक दागिना. ४ प्रतिबिंबाला. ५ मृगजळाला. ६ आर्गीत.

क्षीरसागराची । मध्यें फार गोडी । कांठापाशीं थोडी । ऐसें नाहीं ॥१५३७॥
तयापरी जाण । सर्वांग-संपूर्ण । आघवें व्यापोन । राहिलें जें ॥१५३८॥
स्वेदजादि भिन्न । जीवांचिया ठायीं । व्याप्तीलागीं नाहीं । न्यून जया ॥१५३९॥
नाना घटांमार्जीं । चंद्रिका बिंबोन । एक चि अभिन्न । राहे जैशी ॥१५४०॥
किंवा धनंजया । कोटी १ इक्षुदंडीं । एक चि ती गोडी । असे जैसी ॥१५४१॥
किंबहुना नाना । मिठाचिया कणां- । मार्जीं क्षारपणा । एक जैसा ॥१५४२॥

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम् ।

भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥१६॥

तैसें नाना भूतीं । व्यापोनि जें राहे । २ विश्व-कार्या आहे । कारण जें ॥१५४३॥
म्हणोनियां नाना । लाटांसी आधार । एकचि सागर । होय जैसा ॥१५४४॥
तैसें ३ भूताकारा । एक जें आश्रय । होय लोक-त्रय । जेथोनि हें ॥१५४५॥
बाल्य-तारुण्यादि । तिन्ही अवस्थांत । एक चि निभ्रांत । देह जैसा ॥१५४६॥
तैसें विश्वाचिया । आदि-स्थिति-लया । मार्जीं धनंजया । अखंड जें ॥१५४७॥
होतां जातां ४ सायं- । प्रातर्मध्य दिन । जैसें का गगन । पालटेना ॥१५४८॥
विश्वोत्पत्तीचिया- । वेळे 'प्रजापति' । ऐसें नांव देती । जयालागीं ॥१५४९॥
स्थितीचिया वेळे । 'विष्णु' ऐसें नांव । लयकाळीं 'शिव' । बोलती ज्या ॥१५५०॥
सत्त्व रज तम । ऐसे त्रि-गुण हे । गिळोनि जें राहे । शून्यपणें ॥१५५१॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम् ॥१७॥

चंद्रार्चें जीवन । होय जें किरीटी । जेणें लाभे दृष्टि । सूर्यासी हि ॥१५५२॥
जेणें तेजें चढे । महातेजा तेज । प्रकाश सहज । तारकांसी ॥१५५३॥
आदीची जें आदि । वृद्धीची जें वृद्धि । बुद्धीची जें बुद्धि । असे पार्था ॥१५५४॥
जीवाचा जें जीव । मनाचें जें मन । नेत्राचे नयन । असे जें का ॥१५५५॥
वाचेची कीं वाचा । कानाचे कीं कान । प्राणाचे हि प्राण । असे जें का ॥१५५६॥
जेणें क्रियेलागीं । घडे कर्तेपण । गतीचे चरण । असे जें का ॥१५५७॥

१ उसांत. २ विश्वाच्या घडणीला. ३ प्राणिमात्राच्या आकाराला. ४ सायंकाळ, सकाळ व दुपार.

१आकारे आकार । विस्तारे विस्तार । संहारे संहार । २जेणें योगें ॥१५५८॥
 पृथ्वीची जें पृथ्वी । जळाचें जीवन । तेजाचें हि जाण । तेज जें का ॥१५५९॥
 असे वायूचा हि । जें का श्वासोच्छ्वास । जें का ३अवकाश । आकाशाचा ॥१५६०॥
 असो जेणें योगें । ४जगद्भास भासे । सर्वपणें असे । सर्वाठायीं ॥१५६१॥
 काय सांगूं फार । एक चि जें सर्व । द्वैतभावा ठाव । नाही जेथें ॥१५६२॥
 देखतां जें आटे । दृश्य-द्रष्टा-भाव । एक होय सर्व । सामरस्यें ॥१५६३॥
 मग तें चि होय । ज्ञान-ज्ञाता-ज्ञेय । ज्ञानें लाभे सोय । ती हि तें चि ॥१५६४॥
 हिशेबाचें काम । संपतां चि जाण । अंक होती लीन । एकत्वांत ॥१५६५॥
 साध्य-साधनादि । तैसें एक होई । जयाचिया ठायीं । धनुर्धरा ॥१५६६॥
 जयाचिया ठायीं । द्वैत-वार्ता नाही । असे जें हृदयीं । सर्वाचिया ॥१५६७॥

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।

मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥१८॥

असो-पार्था ऐसें । आधीं केलें जाण । क्षेत्र-निरूपण । स्पष्टपणें ॥१५६८॥
 पाठीं तुज नाना । लक्षणें सांगून । ज्ञानाचें दर्शन । घडविलें ॥१५६९॥
 मग तुझी बुद्धि । होवोनियां तृप्त । संतोषें म्हणत । पुरे ऐसें ॥१५७०॥
 तोंवरी कौतुकें । वर्णिलें अज्ञान । विस्तारेंकरोन । पंडु-सुता ॥१५७१॥
 आतां तुजपुढें । ज्ञेय सयुक्तिक । मांडिलें हें देख । ५रोकडें चि ॥१५७२॥
 भरोनियां बुद्धि । विचारें ह्या सर्व । धरोनियां भाव । माझ्या ठायीं ॥१५७३॥
 सुनिश्चयें माझ्या । स्वरूपाची प्राप्ति । करोनियां घेती । माझे भक्त ॥१५७४॥
 देहादि पसारा । सांडोनियां सारा । माझ्या ठायीं ६ थारा । घेती नित्य ॥१५७५॥
 आपणासकट । सर्वस्व अर्पून । मातें मेळवून । राहती जे ॥१५७६॥
 अर्जुना ते भक्त । जाणिती गा हें च । म्हणोनियां मी च । होती अंतीं ॥१५७७॥
 चढावया कडा । बांधोनियां घाट । करावी गा वाट । सोपी जैसी ॥१५७८॥
 किंवा अंतराळीं । बैसावयासाठीं । बांधावा किरीटी । माच जैसा ॥१५७९॥
 ना तरी अथांग । तरावया पाणी । नावेंत बैसोनि । जावें जैसें ॥१५८०॥

१ आकारास येतो. २ ज्याच्यामुळें. ३ पोकळी. ४ जगाचा देखावा. ५ स्पष्ट. ६ आश्रय; राहणे.

तैसी सोपी मुख्य । रचिली ही रीत । पावावया भक्त । मद्रूपातें ॥१५८१॥
एन्हवीं ^१आघवें । आत्मा चि केवळ । ऐसें एकवेळ । सांगूं जरी ॥१५८२॥
तरी बुद्धीसी तें । ^२आकळाया जड । म्हणोनि उघड । मांडिलें हें ॥१५८३॥
घेवोनियां ध्यानीं । तुझें बुद्धिबळ । तुज आकळेल । ऐशा रीती ॥१५८४॥
सर्वदा सर्वत्र । एक चि संचलें । तें चि सांगितलें । ^३चतुर्विध ॥१५८५॥
एक चि तो परी । विसाठायीं घांस । करोनि बाळास । भरविती ॥१५८६॥
तैसें एक चि हें । परी चतुर्विध । करोनि ^४विशद । सांगितलें ॥१५८७॥
धनंजया एक । क्षेत्र एक ज्ञान । एक तें अज्ञान । ज्ञेय एक ॥१५८८॥
दाविलें हें येंथें । ऐसें ^५विभागोन । तुझें अवधान । जाणोनियां ॥१५८९॥
दावोनि हि ऐसें । जरी तुज पार्था । नाकळे सर्वथा । अभिप्राय ॥१५९०॥
तरी दुजी रीत । स्वीकारोनि साच । सांगूं पुन्हा तें च । एकवेळ ॥१५९१॥
ऐसे चार भाग । न करितां येंथें । किंवा एक चि तें । न म्हणतां ॥१५९२॥
आतां आत्मा आणि । अनात्मा हीं दोन । सारखीं मानोन । बोलूं आम्ही ॥१५९३॥
परी ^६गुडाकेशा । एवढें करावें । मागूं तें त्वां द्यावें । आम्हांलागीं ॥१५९४॥
तरी सर्वांगाचे । करोनियां कान । देई अवधान । एकलें चि ॥१५९५॥
देवाचे हे बोल । परिसोनि पार्थ । झाला रोमांचित । हर्षभरें ॥१५९६॥
तेथ हरि म्हणे । होसी भला चांग । परी हर्षावेग । आवरीं गा ॥१५९७॥
असो अर्जुनाचा । ऐसा हर्षावेग । आवरोनि मग । तयालागीं ॥१५९८॥
सांगूं ऐक म्हणे । देव हृषीकेश । प्रकृति-पुरुष- । विभाग हा ॥१५९९॥
जया मार्गालागीं । धनंजया जर्गी । बोलती गा योगी । सांख्य ऐसें ॥१६००॥
जयाचें महत्त्व । वर्णावया पूर्ण । कपिल होवोन । आलों येंथें ॥१६०१॥
तो चि ऐक आतां । प्रकृति-पुरुष- । विवेक निर्दोष । सांगूं आम्ही ॥१६०२॥

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि ।

विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥१९॥

अनादि पुरुष । अनादि प्रकृति । ऐसीं दोन्ही होती । सारखीं च ॥१६०३॥

१ सर्व. २ जाणून घ्यायला. ३ चार प्रकारचें. ४ स्पष्ट. ५ वांटणीं करून; भाग पाडून. ६ अर्जुना.

रात्र आणि दिन । जैसीं का ^१ संलग्न । तैसीं च हीं जाण । तत्त्वं दोन्ही ॥१६०४॥
छाया नव्हे देह । जरी ती देहासी । जोडोनियां जैसी । राहे नित्य ॥१६०५॥
किंवा कणसांत । कोंडा आणि कण । वाढती जुडोन । एकमेकां ॥१६०६॥
तैसी च अनादि- । सिद्ध ऐसी ^२ ख्याति । पुरुष-प्रकृति । जोडप्याची ॥१६०७॥
बोलिलें जें सर्व । क्षेत्र येणें नांवें । येथ तें जाणावें । प्रकृति गा ॥१६०८॥
आणि जया नांव । क्षेत्र-ज्ञ म्हणोन । पुरुष तो जाण । निःसंदेह ॥१६०९॥
नांवें भिन्न भिन्न । परी निरूपण । एक चि ही खूण । चुकूं नये ॥१६१०॥
तरी पंडु-सुता । केवळ जी ^३ सत्ता । ओळख तत्त्वतां । पुरुष तो ॥१६११॥
सत्तायोगें क्रिया । होय जी जी सर्व । प्रकृति हें नांव । तियेसी च ॥१६१२॥
दहा हि इंद्रियें । मन आणि बुद्धि । अंतःकरणादि । विकार हे ॥१६१३॥
होती सकळ हि । प्रकृतिपासोन । सत्त्वादि त्रिगुण । धनंजया ॥१६१४॥
सर्व क्रिया-शक्ति । प्रकृति ती जाण । होय जी कारण । कर्मालागीं ॥१६१५॥

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।

पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥२०॥

तेथें इच्छा आणि । बुद्धि धनंजया । आधीं अहंकारा । जन्म देती ॥१६१६॥
मग जीवालागीं । इच्छा आणि बुद्धि । लाविती त्या नादीं । कारणाच्या ॥१६१७॥
कारण हें नांव । इष्ट वस्तूची च । धनंजया साच । ओळख तूं ॥१६१८॥
आणि इष्ट वस्तु । लाभावी म्हणोन । करणें प्रयत्न । जो जो कांहीं ॥१६१९॥
तया प्रयत्नास । कार्य ऐसें नांव । म्हणे कृष्णदेव । ^४ सिद्धराज ॥१६२०॥
बळावतां इच्छा । ^५ मदाचिया बळें । ^६ चेतवणी मिळे । मनालागीं ॥१६२१॥
मग तें चि मन । इंद्रियांकडून । व्यापार करून । घेई सर्व ॥१६२२॥
ऐसी सर्वेन्द्रियां । मिळे जी प्रेरणा । कर्तृत्व अर्जुना । जाण तें चि ॥१६२३॥
म्हणोनियां कार्या- । कारणा-कर्तृत्वा । प्रकृति पांडवा । मूळ होय ॥१६२४॥
तिहींचा हि ऐसा । होतां ^७ समवाय । प्रकृति ती होय । कर्मरूप ॥१६२५॥
परी वाढे पार्था । गुणाचा ज्या जोर । तैसी च साचार । बने ती हि ॥१६२६॥

१ जोडलेलीं. २ प्रसिद्धि. ३ अस्तित्व. ४ सिद्धांचा राजा. ५ गर्वाच्या. ६ प्रोत्साहन. ७ एकत्र संबंध.

जया कर्मा ^१ सत्त्व-। गुण-अधिष्ठान । सत्कर्म तें जाण । धनंजया ॥१६२७॥
होय रजो-गुणा-। पासोनि जें कर्म । सर्वथा मध्यम । जाणावें तें ॥१६२८॥
आणि तमोगुणीं । जयांची उत्पत्ति । ^२ निषिद्ध तीं होती । हीन कर्में ॥१६२९॥
भलीं बुरीं कर्में । प्रकृतिपासोन । स्वभावे उत्पन्न । होती ऐसीं ॥१६३०॥
आणि तयां कर्मा-। पासोनियां देख । पार्था सुख दुःख । जन्म पावे ॥१६३१॥
निपजतें दुःख । दुष्कर्मापासोन । सत्कर्मीं निर्माण । होय सुख ॥१६३२॥
पुरुष तो भोगी । सुख-दुःखें दोन्ही । पार्था ऐसें जनीं । बोलती गा ॥१६३३॥
कर्मापासोनियां । सुख-दुःखें जाण । जोंवरी निर्माण । होती साच ॥१६३४॥
तोंवरी प्रकृति । करी व्यवहार । पुरुष साचार । घेई भोग ॥१६३५॥
प्रकृति पुरुष-। व्यापाराची मात । असे अघटित । सांगूं जातां ॥१६३६॥
करोनि व्यापार । ^३ जोडी जें धनीण । खाय तें बैसोन । धनी स्वस्थ ॥१६३७॥
नवल हें ऐक । स्वामीसंगाविण । प्रसवे धनीण । त्रैलोक्यासी ॥१६३८॥

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते प्रकृतिजानुणान् ।

कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥२१॥

पुरुष तो जाण । वृद्ध वृद्धाहून । पांगळा निर्धन । अति ^४ जीर्ण ॥१६३९॥
नाहीं तयालागीं । आकार विकार । असे तो साचार । एकला चि ॥१६४०॥
नव्हे नपुंसक । नव्हे च तो नारी । पुरुष हें तरी । आडनांव ॥१६४१॥
काय सांगूं फार । अमूक तो एक । वर्णवे ना देख । ऐसें कांही ॥१६४२॥
नाहीं हात पाय । नाहीं डोळे कान । नाम रूप वर्ण । नाहीं तया ॥१६४३॥
कांहीं च हें नाहीं । जयाचिया ठायीं । तोचि भर्ता पाहीं । प्रकृतीचा ॥१६४४॥
ऐसा असोनि हि । तयासी आघवीं ॥ लागती भोगावीं । सुख-दुःखें ॥१६४५॥
तो तरी अकर्ता । उदास अभोक्ता । परी पतिव्रता । प्रकृति ही ॥१६४६॥
तया पुरुषासी । सुख-दुःख-भोग । भोगविते साङ्ग । धनुर्धरा ॥१६४७॥
जिये अंगीं होती । रूप-गुण कांहीं । खेळ दावी ती हि । पतीलागीं ॥१६४८॥
मग ही तों पार्था । ^५ गुणमयी साच । जणूं गुणांची च । ओतिली गा ॥१६४९॥

१ सत्त्वगुणाचा आधार. करुं नये म्हणून सांगितलेलीं. ३ मिळवते. ४ जुनाट. ५ त्रिगुणांनी बनलेली.

क्षणोक्षणीं नित्य । नवें रूप घेई । रूप गुणें राही । भरोनियां ॥१६५०॥
 तेविं स्वभावतां । १ मत्त होतां पाहीं । चालना ही देई । जडातें हि ॥१६५१॥
 प्रकृतीच्या योगें । नामासी विख्याति । तेविं झाली प्रीति । प्रेमयुक्त ॥१६५२॥
 प्रकृतीच्या योगें । तत्पर इंद्रियें । करावया कार्यें । आपुलालीं ॥१६५३॥
 नपुंसक मन । असोनि हि जाण । तथा त्रि-भुवन । भोगवी ही ॥१६५४॥
 प्रकृतीची देख । कृति २ अलौकिक । ऐसी एक एक । धनंजया ॥१६५५॥
 प्रकृति ही जाण । व्याप्तीचें स्वरूप । तेविं ३ महा-द्वीप । भ्रांतीचें ही ॥१६५६॥
 पाहें धनंजया । असंख्य विकार । निर्मिले साचार । प्रकृतीनें ॥१६५७॥
 मोह-वनांतील । ४ माधवी हि साची । काम-लतिकेची । मंडपी ही ॥१६५८॥
 'दैवी माया' नामें । हिची च प्रसिद्धि । वाङ्मयाची वृद्धि । प्रकृति ही ॥१६५९॥
 सर्वथा साकार-। पणाची ही जोड । प्रपंचाची धाड । अभंग ही ॥१६६०॥
 सर्व कला साच । झाल्या येथोनी च । जन्मदात्री ही च । विद्यांची हि ॥१६६१॥
 इच्छा ज्ञान क्रिया । सर्व हीं निर्माण । हिच्या च पासोन । झालीं पार्था ॥१६६२॥
 शब्दमात्राची ही । जणूं टांकसाळ । सकळ हा खेळ । प्रकृतीचा ॥१६६३॥
 काय सांगूं फार । सर्व चमत्कारां । ही च देई थारा । ऐसें जाण ॥१६६४॥
 सृष्टीची उत्पत्ति । ती हिची सकाळ । आणि सायंकाळ । प्रलय तो ॥१६६५॥
 असो, मोहिनी ही । ऐसी विलक्षण । जाण सोबतीण । ५ अद्वयाची ॥१६६६॥
 थाटिते संसार । निराकाराघरीं । सोयरीक करी । निःसंगाशीं ॥१६६७॥
 सौभाग्य-विस्तार । थोर ऐशा परी । म्हणोनि आवरी । अनावरा ॥१६६८॥
 तथा अनावर । पुरुषाच्या ठायीं । विकाराचा नाही । लेश जरी ॥१६६९॥
 तरी त्याचें ही । धनंजया पाहीं । आपण चि होई । सर्व कांहीं ॥१६७०॥
 स्वयें हि च होय । मूर्ति अमूर्ताची । तथा स्वयंभाची । उत्पत्ति ही ॥१६७१॥
 तेविं स्थिति होय । तथाची आपण । स्थान तें हि जाण । ही च होय ॥१६७२॥
 इच्छा होय ही च । तथा निरिच्छाची । तथा संपूर्णाची । तृप्ति ही च ॥१६७३॥
 तथा अकुळाचें । पार्था जात-गोत । सर्वथैव होत । स्वयें ही च ॥१६७४॥

१ क्षुब्ध झाली असतां. २ विलक्षण. ३ मोठें बेट. ४ वसंतकाळ; (मोगरी). ५ अद्वय अशा पुरुषतत्वाची.

पुरुष तो जाण । असे निराकार । त्याचा आकार । ही च होय ॥१६७५॥
पुरुष तो जाण । असे ^१निर्व्यापार । त्याचा व्यापार । ही च होय ॥१६७६॥
पुरुषासी कांहीं । अहंकार नाही । त्याचा ही होई । अहंकार ॥१६७७॥
होय मन बुद्धि । त्याचीं आपण । नसोनि हि मन । त्यालागीं ॥१६७८॥
त्या अचर्चाचें । ही च होय चिन्ह । अपाराचें ^२मान । ही च होय ॥१६७९॥
त्या अजन्माचें । ही च होय जन्म । अनामाचें नाम । ही च होय ॥१६८०॥
त्या अक्रियाची । सर्व कर्म क्रिया । होय धनंजया । स्वयें ही च ॥१६८१॥
पार्था अचरण । पुरुष तो जाण । त्याचे चरण । ही च होय ॥१६८२॥
श्रवणरहित । असतां तो साच । कान होय ही च । त्याचे गा ॥१६८३॥
होय ही च गुण । त्या निर्गुणाचे । त्या अचक्षूचे । चक्षू ही च ॥१६८४॥
पुरुष तो नित्य । असे भावातीत । त्याचे ही होत । भाव सारे । १६८५॥
काय सांगूं फार । त्या पुरुषाचें । सर्व कांहीं साचें । ही च होय ॥१६८६॥
प्रकृतीची ऐसी । सर्वव्यापकता । असे पंडु-सुता । म्हणोनियां ॥१६८७॥
त्या अविकार । पुरुषालागोन । विकार-संपन्न । करी कैसी ॥१६८८॥
त्या पुरुषाचें । पुरुषत्व पार्था । ऐसें सांपडतां । प्रकृतींत ॥१६८९॥
होय तेजोहीन । सर्व हि बाजूनीं । अमावास्या-दिनीं । चंद्र जैसा ॥१६९०॥
चोख्र वालभरी । घेवोनि सुवर्ण । मिसळलें हीण । जरी त्यांत ॥१६९१॥
तरी हीणकस । होवोनि तें जैसें । येवोनियां बैसे । ^३पांचावरी ॥१६९२॥
भल्याचिया अंगीं । संचरतां भूत । पापकर्मीं ^४रत । होय जैसा ॥१६९३॥
किंवा नाना अश्रें । नभीं उद्भवून । करिती ^५दुर्दिन । सुदिनाचा ॥१६९४॥
स्तनीं दुग्ध जैसें । दिसे ना धवल । दिसे ना तेजाळ । अग्नि काष्ठीं ॥१६९५॥
किंवा वस्त्रीं रत्न । ठेवितां झांकोन । येई ना दिसोन । तेज जैसें ॥१६९६॥
ना तरी नृपाळ । पडावा बंदींत । किंवा रोगें ग्रस्त । व्हावा सिंह ॥१६९७॥
तैसा पुरुष हा । प्रकृति-आधीन । होतां मुके पूर्ण । स्वतेजातें ॥१६९८॥
पाहें धनंजया । जागता जो जन । होतां तो आधीन । निद्रेचिया ॥१६९९॥

१ हालचाल न करणारा. २ माप. ३ पांच ह्या दराला; कमी दराला. ४ रमलेला. ५ कंटाळवाणा दिवस.

स्वप्नामार्जीं हांव । धरोनियां मग । सुख-दुःख-भोग । भोगी जैसा ॥१७००॥
तैसे प्रकृतीचे । पडतां चि पाश । घडे पुरुषास । गुण-भोग ॥१७०१॥
स्त्रियेचिया योगें । विरक्त हि जैसा । गुंते भवपाशा- । मार्जीं पार्था ॥१७०२॥
तैसा पुरुष हा । ^१अज ^२अविकार । नित्य निरंतर । असोनि हि ॥१७०३॥
जन्म-मरणाचे । तयासी आघात । बैसती निभ्रांत । गुण-संगें ॥१७०४॥
परी तप्त-लोहीं । घणाचे ^३प्रहार । अग्नीसी का मार । लागे त्याचा ॥१७०५॥
हालतां उदक । सरोवरीं देख । भासती अनेक । चंद्र-बिंबें ॥१७०६॥
परी चंद्राचिया । ठायीं तेणें योगें । कल्पावें का सांगें । अनेकत्व ॥१७०७॥
ना तरी समोर । धरितां ^४दर्पण । येई दुजेपण । मुखालागीं ॥१७०८॥
ना तरी स्फटिक । दिसे लालबुंद ॥ कुंकुमासन्निध । ठेवितां तो ॥१७०९॥
तैसा गुण-संगें । अजन्मा हा जन्मे । ऐसैं जरी गमे । पंडु-सुता ॥१७१०॥
तरी ^५अंत्यजादि । नाना हीन योनी । संन्यासी तो स्वप्नीं । पावे जैसा ॥१७११॥
तैसा उच्च-नीच । योनींचा संबंध । जाण स्वयंसिद्ध । पुरुषासी ॥१७१२॥
म्हणोनि केवळ । पुरुषासी देख । जन्मभोगादिक । नसे कांहीं ॥१७१३॥
गुणांची संगति । हें चि येथें मूळ । भोगांसी सकळ । धनंजया ॥१७१४॥

उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।

परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः ॥२२॥

खुंटाचा आधार । जुईचिया वेला । तैसा हा राहिला । प्रकृतींत ॥१७१५॥
जमीन-अस्मानां- । एवढें अंतर । जाण पां साचार । दोहोंमार्जीं ॥१७१६॥
प्रकृतिस्वरूप । ^६सरितेच्या तटीं । होय हा किरीटी । जणूं मेरू ॥१७१७॥
मार्जीं बिंबे परी । प्रवाहाच्या वेगें । सर्वें वाहूं लागे । ऐसैं नाहीं ॥१७१८॥
होय आणि जाय । प्रकृति ती पाहें । पुरुष हा आहे । निरंतर ॥१७१९॥
पुरुष हा जाण । प्रकृति-जीवन । करी नियमन । आब्रह्माचें ॥१७२०॥
ह्याचिया सत्तेनें । करी विश्वोत्पत्ति । म्हणोनि हा पति । प्रकृतीचा ॥१७२१॥
अनंतकाळींच्या । अगणित सृष्टि । प्रवेशती अंतीं । पोटीं ह्याच्या ॥१७२२॥

१ जन्मरहित. २ विकाररहित; न बदलणारा. ३ घाव. ४ आरसा. ५ महार (हरिजन) वगैरे. ६ नदीच्या.

प्रकृतीचा स्वामी । पुरुष साचार । हा चि सूत्रधार । ब्रह्मांडाचा ॥१७२३॥
 अनादि अनंत । अपार-स्वरूपी । पुरुष हा ^१मापी । प्रपंचातें ॥१७२४॥
 देहीं परमात्मा । बोलती जो साच । अर्जुना तो हा च । ऐसें जाण ॥१७२५॥
 प्रकृतिपरता । एक पंडु-सुता । बोलती तत्त्वतां । पुरुष हा ॥१७२६॥

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥२३॥

प्रकृतिपासोन । पुरुष हा भिन्न । ऐसें शुद्ध ज्ञान । झालें जया ॥१७२७॥
 आणि गुण कार्य । प्रकृतीचें होय । ऐसा चि प्रत्यय । जयाचा गा ॥१७२८॥
 निवडावीं जैसीं । रूप आणि छाया । जळ आणि ^२माया । स्पष्टपणें ॥१७२९॥
 तैसा यथार्थत्वे । प्रकृति पुरुष । भेद हा जयास । आकळला ॥१७३०॥
 आचरो तो कर्म । देह-संगें सारीं । असो देहधारी । संसारीं तो ॥१७३१॥
 परी मळे ना च । धुळीनें गगन । ^३अलिप्त तो जाण । तैसा कर्मी ॥१७३२॥
 असोनिया ^४देही । जयाचिया ठायीं । देह-मोह नाहीं । लेशमात्र ॥१७३३॥
 जन्म-मरणाचा । संपोनियां फेरा । तयासी संसारा । येणें नाहीं ॥१७३४॥
 प्रकृति-पुरुष- । विवेक हा थोर । तया उपकार । करी ऐसा ॥१७३५॥
 परी आतां हा चि । विवेक अंतरीं । सूर्याचिया परी । उगवेल ॥१७३६॥
 ऐसे नानाविध । उपाय जे होती । सांगूं तुजप्रति । धनुर्धरा ॥१७३७॥

ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्मना ।

अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥२४॥

कोणी विवेकाग्नि । पेटवोनि चांग । घालोनियां मग । तयामार्जी ॥१७३८॥
 आत्मानात्मरूपी । सोनें हिणकस । देवोनि तयास । नाना पुटें ॥१७३९॥
 जाळोनि अनात्म । छत्तीस हि भेद । निवडिती शुद्ध । आत्मतत्त्व ॥१७४०॥
 आत्मतत्त्वाचें त्या । करोनियां ध्यान । आपणा आपण । देखती ते ॥१७४१॥
^५दैवदर्शें कोणी । सांख्ययोगद्वारा । चित्त देती वीरा । आत्मरूपीं ॥१७४२॥
 कोणी कर्मयोगीं । देवोनियां भर । आत्मरूपीं स्थिर । राहती गा ॥१७४३॥

१ मापतो; ओळखतो. २ भास. ३ न गुंतलेला. ४ शरीर असलेला; देहधारी. ५ सुदैवाने.

अन्ये त्वेवमजानन्तःश्रुत्वान्येभ्य उपासते ।
तेऽपि चातितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥२५॥

आणिक ते कोणी । साच ऐशा रीती । तरोनियां जाती । भव-भय ॥१७४४॥
सर्व अभिमान । दूर घालवोन । संतांपायीं ^१लीन । होवोनियां ॥१७४५॥
तयांचें वचन । मानिती प्रमाण । निष्ठा परिपूर्ण । ठेवोनियां ॥१७४६॥
पाहती जे संत । शिष्य-हिताहित । थोर कृपावंत । स्वभावे चि ॥१७४७॥
कनवाळुपणें । शिष्यातें ^२पुसोन । टाकिती हरोन । भव-दुःख ॥१७४८॥
शिष्याचा विनाश । न व्हावा म्हणोन । आत्म-सुख-धन । देती जे का ॥१७४९॥
तयांचिया मुखें । निघे जें वचन । आदरें श्रवण । करोनि तें ॥१७५०॥
कायावाचामनें । तद्रूप जे होती । कर्तव्य मानिती । तें चि एक ॥१७५१॥
गुरुमुखांतील । अक्षरांवरून जीव ओंवाळून । टाकिती जे ॥१७५२॥
ऐसे जे भाविक । ते हि सुखें अंतीं । तरोनियां जाती । भवार्णवा ॥१७५३॥
एक आत्म-तत्त्व । जाणावया पाहें । ऐसे उपाय हे । ^३बहुविध ॥१७५४॥
आतां धनंजया । पुरे हा विस्तार । सर्वार्थांचें ^४सार । देऊं तुज ॥१७५५॥
जेणें स्वानुभूति । आयती लाभोन । होसील तूं पूर्ण । ब्रह्मरूप ॥१७५६॥
तरी येथें जे जे । नाना मतवाद । तयांचा ^५उच्छेद । करोनियां ॥१७५७॥
सर्वसारभूत । मांडोनि सिद्धान्त । शुद्ध मथितार्थ । स्पष्ट सांगूं ॥१७५८॥

यावत्संजायते किंचित्सत्त्वं स्थावरजङ्गमम् ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥२६॥

क्षेत्रज्ञ हें नांव । देवोनियां आतां । दाविलें तत्त्वतां । स्वरूप जें ॥१७५९॥
आणिक विस्तारें । क्षेत्र येणें नावें । अर्जुना आघवें । वर्णिलें जें ॥१७६०॥
होतां चि ह्या दोन्ही । तत्त्वांची मिळणी । तेणें सर्व प्राणी । ^६संभवती ॥१७६१॥
वाच्याचिया संगें । सागरीं कल्लोळ । तैसें हें सकळ । दिसूं लागे ॥१७६२॥
किंवा माळराना । भेटतां भास्कर । दिसे महा-पूर । ^७रोहिणीचा ॥१७६३॥
ना तरी पर्जन्यें । आर्द्र होतां धरा । विविध अंकुरां । जन्म जैसा ॥१७६४॥

१ नम्र. २ विचारुन. ३ नाना प्रकारचे. ४ रहस्य. ५ नाश. ६ निर्माण होतात. ७ मृगजळाचा.

तैसें जें जें कांहीं । जीव ऐशा नांवे । भासतें आघवे । चराचर ॥१७६५॥
 प्रकृति-पुरुष-। संयोगें तें जाण । होतसे निर्माण । धनंजया ॥१७६६॥
 म्हणोनि प्रकृति-। पुरुषापासोन । नव्हे चि गा भिन्न । भूतमात्र ॥१७६७॥

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठतं परमेश्वरम् ।

विनशत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥२७॥

जरी वस्त्रपण । तंतु नव्हे पार्था । तंतु चि तत्त्वतां । परी त्यांत ॥१७६८॥
 तैसें नानाकारें । नटे एक ब्रह्म । ऐसें पाहें सूक्ष्म । विचारें गा ॥१७६९॥
 सर्व भूतें होती । एका ब्रह्माचीं च । ब्रह्मीं च तीं साच । राहती गा ॥१७७०॥
 परी ब्रह्माहून । भासती तीं भिन्न । एक चि असोन । अनेकत्वे ॥१७७१॥
 भिन्न भिन्न नांवे । वेष हि निराळे । तयांचें वेगळें । वर्तन हि ॥१७७२॥
 देखोनि हें पार्था । आपुल्या मानसीं । जरी थारा देसी ॥ द्वैतभावा ॥१७७३॥
 तरी ते लोटोत । कोट्यवधि जन्म । परी मोक्ष-धाम । पावसी ना ॥१७७४॥
 अर्जुना एका चि । वेलीपासोनियां । १ नाना १ प्रयोजना-। योग्य जैसीं ॥१७७५॥
 वाकुडीं वाटोळीं । दीर्घ आकाराचीं । दूधभोपळीचीं । फळें होती ॥१७७६॥
 वाकुडें सरळ । असो काष्ठ कैसें । परी एका जैसें । बोरीचें च ॥१७७७॥
 तैसें भूतजात । जरी भिन्न भिन्न । परी आत्मा जाण । एक चि तो ॥१७७८॥
 किंवा वेगळाले । जरी अग्नि-कण । उष्णता समान । परी जैसी ॥१७७९॥
 तैशा जीवराशी । भासती अनेक । परी आत्मा एक । तयांमाजीं ॥१७८०॥
 पर्जन्याच्या धारा । सर्वत्र गगनीं । परी जैसें पाणी । एक चि तें ॥१७८१॥
 २ भूताकाराचिया । सर्वांगीं तैसा च । परमात्मा साच । असे एक ॥१७८२॥
 भिन्न ३ भूतग्राम । परी आत्मा सम । घटीं मठीं । ४ व्योम । एक जैसें ॥१७८३॥
 बाहुभूषणादि । नाना अलंकारीं । कस जैशा परी । एक चि तो ॥१७८४॥
 तैसा सर्वाभूतीं । आत्मा अविनाश । जरी भूताभास । नाशिवंत ॥१७८५॥
 एवं परमात्मा । जीवधर्महीन । राहिला व्यापोन । सर्वा जीवां ॥१७८६॥
 ऐसा अनुभव । जयालागीं आला । डोळस तो भला । ज्ञानियांत ॥१७८७॥

१ निरनिराळ्या कामांत उपयोगी. २ प्राणिमात्राच्या. ३ प्राण्यांचा समुदाय. ४ आकाश.

पार्था ज्ञानदृष्टि-। संपन्न जे झाले। त्यांमाजीं ^१आगळें। स्थान तया ॥१७८८॥
स्तुति नव्हे साच। सांगतों हें येथ। थोर भाग्यवंत। जाणावा तो ॥१७८९॥

समं पश्यन्ति सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम्।

न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥२८॥

गुणेंद्रियां केलें। राहावया घर। पार्था हें शरीर। ^२त्रिधातुक ॥१७९०॥
हा तों पंचमहा-। भूतांचा ^३अघोर। मेळावा साचार। हानिप्रद ॥१७९१॥
पांच नांग्यांची ही। जणुं इंगळी च। दंश करी पांच। भिन्न स्थानीं ॥१७९२॥
जीवरूपी सिंह। तयासी ही भली। जणूं सांपडली। मृग-कुटी ॥१७९३॥
नवल हें देहीं। ऐसा शुद्ध बुद्ध। जीव स्वयंसिद्ध। असोनि हि ॥१७९४॥
अनित्य भावाचा। करी ना निःपात। स्मरोनि शाश्वत। निज-पद ॥१७९५॥
परी ज्ञानी देहीं। राहोनि अलिप्त। ब्रह्मस्वरूपांत। मिळे अंतीं ॥१७९६॥
योगज्ञानबळें। जेथें योगी जन। जन्म ओलांडून ॥ कोट्यवधि ॥१७९७॥
न निघूं बाहेर। ऐसें निर्धारून। राहती जडून। बुडोनियां ॥१७९८॥
जें का आकाराचा। असे पैल कांठ। शब्दाचा शेवट। होय जेथें ॥१७९९॥
तुरीयावस्थेचें। जें का माजघर। ऐसें जें साचार। परब्रह्म ॥१८००॥
गंगादि सकळ। नद्या जैशा अंतीं। मिळोनियां जाती। सागरातें ॥१८०१॥
मोक्षा हि सकट। सर्व साध्यें तैसीं। येती विश्रांतीसी। जया ठायीं ॥१८०२॥
ब्रह्माचें त्या सुख। तया लाभे पूर्ण। नाही जया ^४भिन्न-। भाव भूतीं ॥१८०३॥
नाना दीप परी। एक चि प्रकाश। सर्वत्र तो ईश। होय तैसा ॥१८०४॥
ऐसी साम्यावस्था। जयालागीं भली। पार्था प्राप्त झाली। जीवनांत ॥१८०५॥
जन्म-मरणाचें। तयासी बंधन। उरेल कोठून। सांगें मज ॥१८०६॥
म्हणोनि तो ज्ञानी। सभाग्य आगळा। ऐसें वेळोवेळां। वर्णू आम्ही ॥१८०७॥
कीं तो साम्यरूपी। शय्येवरी जाण। अखंड ^५निमग्न। निद्रा-सुखीं ॥१८०८॥

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः।

यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥२९॥

१ विशेष. २ कफ, वात, पित्त ह्यांचे बनलेलें. ३ भयंकर. ४ वेगळेपणा. ५ गढून गेलेला.

मन बुद्धि तैसीं । कर्मेद्रियें वीरा । पसारा हा सारा । प्रकृतीचा ॥१८०९॥
ऐसें सत्य ज्ञान । जयालागीं झालें । तथा आकळलें । आत्मरूप ॥१८१०॥
घरांतील सारीं । वावरती घरीं । अलिप्त तें परी । घर राहे ॥१८११॥
किंवा मेघ-पंक्ति । धांवती नभांत । परी राहे स्वस्थ । नभ जैसें ॥१८१२॥
तैसी प्रकृति ही । ^१आत्मसत्ताधारे । खेळ करी सारे । त्रिगुणाचे ॥१८१३॥
परी आत्मा तेथें । राहे उदासीन । आधार असोन । सर्व कर्मा ॥१८१४॥
अकर्ता तो आत्मा । ओळखिला तेणें । स्वानुभवे जेणें । जाणिलें हें ॥१८१५॥

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।

तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥३०॥

येणें ज्ञानें जेव्हां । नाना भूताकार । देखावे साचार । एकरूप ॥१८१६॥
तेव्हां चि तत्त्वतां । ब्रह्मसंपन्नता । प्राप्त होय पार्था । ऐसें जाण ॥१८१७॥
पृथ्वीवरी जैसे । परमाणुकण । मंडलीं किरण । आदित्याचे ॥१८१८॥
ना तरी तरंग । सागराच्या ठायीं । किंवा जैसे देहीं । अवयव ॥१८१९॥
एका चि अग्नीचे । ^२विस्फुल्लिंग सर्व । एका मनीं भाव । आघवे चि ॥१८२०॥
तैसे भूताकार । एका ब्रह्माचे च । ऐसें येई साच । प्रत्ययासी ॥१८२१॥
तेव्हां चि संपूर्ण । ब्रह्मसंपत्तीचें । ^३तारूं लाभे साचें । ज्ञानियासी ॥१८२२॥
मग पाहे तें तें । दिसे ब्रह्ममय । होतसे अक्षय- । सुख-प्राप्ति ॥१८२३॥
प्रकृति-पुरुष- । विवेक हा येथ । कळला यथार्थ । ऐसा तुज ॥१८२४॥
भरावया चूळ । लाभावे अमृत । किंवा व्हावा प्राप्त । ठेवा जैसा ॥१८२५॥
जाण धनंजया । तैसा चि साचार । विवेक हा थोर । मानावा गा ॥१८२६॥
आला अनुभव । ठसावया चित्तीं । एक दोन गोष्टी । सांगूं आतां ॥१८२७॥
^४ठेवोनि ^४ओलीस । आपुलें तें मन । बोल हे गहन । ऐकें पार्था ॥१८२८॥
सांगोनियां ऐसें । देव पद्मनाभ । बोलाया आरंभ । करी जेव्हां ॥१८२९॥
तेव्हां धनंजय । अवधानमय । सर्वांगें चि होय । एकाएकीं ॥१८३०॥

अनादित्वान्निर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ।

१ आत्मरूपाच्या अस्तित्वामुळे. २ ठिणग्या. ३ तरण्याचें साधन. ४ जामीन म्हणून (अडकवून) ठेवून.

शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥३१॥

होय ना आदित्य । जळें जैसा ओला । जरी तो बिंबला । जळामाजीं ॥१८३१॥
तैसा परमात्मा । निर्मळ अलिप्त । जाण प्रकृतींत । असोनि हि ॥१८३२॥
असे सूर्य जैसा । जळाआधीं पाठीं । बिंब तें किरीटी । भासमात्र ॥१८३३॥
तैसा आत्मा देहीं । बोलती सकळ । परी तो केवळ । भास त्याचा ॥१८३४॥
नाहीं येत जात । तो तरी कोठें च । जेथीचा तेथें च । असे नित्य ॥१८३५॥
१ दर्पणीं दिसावा । मुखाचा आभास । तैसा देहीं वास । आत्मतत्त्वा ॥१८३६॥
आत्म्याचा संबंध । बोलती देहाशीं । परी ते २ सर्वाशीं । बोल फोल ॥१८३७॥
सांगें वाऱ्यासंगें । वाळवेची गांठ । मारणें दुर्घट । नव्हे काय ॥१८३८॥
एका चि माळेंत अग्नि आणि पीस । केविं ३ गोंवायास । येतील तीं ॥१८३९॥
ना तरी पाषाण । आणिक आकाश । येई जोडायस । एके ठायीं ? ॥१८४०॥
एक तो पूर्वेस । एक पश्चिमेस । चालतां दोघांस । भेट केंची ॥१८४१॥
ना तरी प्रकाश । आणिक अंधार । तैसा चि साचार । संबंध हा ॥१८४२॥
मृत आणि उभा । ह्यांत जैसा भेद । तैसा चि संबंध । दोहोंचा ह्या ॥१८४३॥
४ रजनी-दिवस । सुवर्ण-कापूस । आत्म्यास देहास । तैसें जाण ॥१८४४॥
देह तरी पांचा- । भूतांचा हा झाला । धाग्यांत गुंफिला । कर्माचिया ॥१८४५॥
तेविं घातला हा । ५ भोंवे धनंजया । जन्म-मृत्यूचिया । चक्रावरी ॥१८४६॥
देह तंव जाण । लोणियाची ६ उंडी । काळाग्नीच्या तोंडीं । घातली जी ॥१८४७॥
माशीलागीं पंख । झाडावया देख । जैसा क्षण एक । पुरे होय ॥१८४८॥
तेवढा चि काळ । पुरे ह्या देहास । नष्ट व्हावयास । एकाएकीं ॥१८४९॥
पडे हा आगींत । तरी भस्म होय । श्वानामुखीं जाय । तरी विष्टा ॥१८५०॥
किंवा चुके अंतीं । ह्या हि दोन्ही काजा । तरी होय पुंजा । कृमींचा हा ॥१८५१॥
ऐसा हा वाईट । देहाचा शेवट । सांगितला स्पष्ट । घेई ध्यानीं ॥१८५२॥
देहाची ही दशा । दिसे गुडाकेशा । परी आत्मा कैसा । ऐक आतां ॥१८५३॥
नाहीं तया आदि । नाहीं तया अंत । सहज शाश्वत । नित्यसिद्ध ॥१८५४॥

१ आरशांत. २ पूर्णपणें; सर्वप्रकारें. ३ अडकविण्यास. ४ रात्र. ५ गरगर फिरतो. ६ घांस; गोळा.

निर्गुण म्हणोनि । नव्हे क्रियाशील । नव्हे तो केवळ । अक्रिय हि ॥१८५५॥
 नव्हे तो सकळ । नव्हे तो ^१ निष्कळ । नव्हे चि तो स्थूळ । नव्हे ^२ रोड ॥१८५६॥
 अरूप तो जाण । म्हणोनि साभास । किंवा निराभास । नव्हे आत्मा ॥१८५७॥
 नव्हे तो प्रकाश । नव्हे तो अंधार । अल्प किंवा फार । नव्हे आत्मा ॥१८५८॥
 शून्य तो म्हणोन । रहित सहित । ऐसी भाषा तेथ । संभवे ना ॥१८५९॥
 नव्हे तो साकार । नव्हे निराकार । रिता ना साचार । नव्हे पूर्ण ॥१८६०॥
 दुःख ना आनंद । एक ना विविध । मुक्त ना तो बद्ध । आत्मपणें ॥१८६१॥
^३अलक्ष्य तो आत्मा । म्हणोनि बोलका । किंवा नव्हे मुका । ऐसा जाण ॥१८६२॥
 एवढा तेवढा । नव्हे चि तो पार्था । रचिला आइता । नव्हे ऐसा ॥१८६३॥
 सृष्टीचा उद्भव । होतां उद्भवे ना । नाश हि पावे ना । सृष्टीसंगें ॥१८६४॥
 आहे नाहीं दोन्ही । गिळोनि हे भाव । राहे स्वयमेव । स्वभावें जो ॥१८६५॥
^४अव्यय तो आत्मा । म्हणोनि अमाप । तयाचें स्वरूप । शब्दातीत ॥१८६६॥
 वाढे ना तो ^५खांचे । विटे ना तो वेंचे । स्वरूप तयाचें । ऐसें जाण ॥१८६७॥
 मठाच्या आकारीं । सांपडे आकाश । तया मठाकाश । नाम जैसें ॥१८६८॥
 तैसा देहीं आत्मा । बोलती हें साच । परी तो ठायीं च । जैसा तैसा ॥१८६९॥
 पार्था तयाचिया । अखंड आधारें । देहाकार सारे । होती जाती ॥१८७०॥
 धरी ना सांडी ना । नाना देहाकार । नित्य निरंतर । आत्मसत्ता ॥१८७१॥
 आत्मसत्ताधारें । देह होती जाती । दिन आणि राती । नर्भीं जैसीं ॥१८७२॥
 म्हणोनि तो आत्मा । करवी ना करी । शरीर व्यापारीं । अनासक्त ॥१८७३॥
 स्वरूपें तो नाहीं । उणा पुरा कांहीं । असोनियां देहीं । लिप्त नोहे ॥१८७४॥

यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।

सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥३२॥

जैसें सर्वकाळ । अलिप्त आकाश । सर्वत्र प्रवेश । जरी त्याचा ॥१८७५॥
 तैसा देहीं आत्मा । सर्वत्र अर्जुना । परी विटाळे ना । संग-दोषें ॥१८७६॥
 क्षेत्रीं तरी क्षेत्र- । संग- ^६विवर्जित । क्षेत्रज्ञ निभ्रांत । ओळखावा ॥१८७७॥

१ कलारहित. २ बारीक; कृश. ३ जाणावयास कठिण. ४ अविनाशी. ५ खचत नाहीं. ६ रहित.

तुज वारंवार । सांगतसों साच । लक्षण ऐसैं च । क्षेत्रज्ञाचें ॥१८७८॥
लोहचुंबकाचे । संसर्गी राहून । चलनवलन । करी लोह ॥१८७९॥
परी ना लोहत्व । चुंबकाचे ठायीं । तैसें जाण देहीं । आत्मतत्त्व ॥१८८०॥
जैसे घरांतील । सर्व हि व्यापार । चालवी साचार । दीप जैसा ॥१८८१॥
परी १ वेगळीक । दीपा आणि घरा । जाण धनुर्धरा । २ कोटिगुणें ॥१८८२॥
काष्ठाचिया पोटीं । अग्नि असे पाहीं । परी अग्नि कांहीं । काष्ठ नोहे ॥१८८३॥
तैसा आत्मा देहीं । परी नव्हे देह । ऐसैं निःसंदेह । जाण बापा ॥१८८४॥
जैसा भेद सूर्या । आणि मृगजळा । किंवा ३ अंतराळा । आणि मेघा ॥१८८५॥
तैसा आत्मा जाण । देहाहूनि भिन्न । आधार असोन । देहाभासा ॥१८८६॥

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ।

क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥३३॥

असो नभामार्जीं । एकला चि ४ रवि । जैसा प्रकाशवी । नाना लोक ॥१८८७॥
क्षेत्रज्ञ तो तैसा । धनंजया देख । होय प्रकाशक । देहाभासा ॥१८८८॥
ह्यावरी हा आतां । पुरे ५ उहापोह । अल्प हि संदेह । नको येंथें ॥१८८९॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमन्तरं ज्ञानचक्षुषा ।

भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ति ते परम् ॥३४॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

नको वारंवार । पुसाया साचार । शब्दतत्त्वसार । जाणिसी तूं ॥१८९०॥
क्षेत्र-क्षेत्रज्ञाचा । ऐसा देखे भेद । ती च ६ प्रज्ञा शुद्ध । डोळस गा ॥१८९१॥
जाणावया हें च । बुद्धिमंत जन । सेविती चरण । ज्ञानियांचे ॥१८९२॥
ह्या चि साठीं शांति । करोनि स्वाधीन । पोषिती गोधन । शास्त्ररूपी ॥१८९३॥
ह्या चि साठीं योगी । करिती धाडस । योगाचें आकाश । चढावया ॥१८९४॥
ह्या चि साठीं भक्त । देहादि समस्त । तुच्छ ७ तृणवत । लेखोनियां ॥१८९५॥

१ निराळेपणा. २ कित्येक पटीनें. ३ आकाशाला. ४ सूर्य. ५ चर्चा. ६ बुद्धि. ७ कस्पटासमान.

जीवेंभावे जाती । संतांसी शरण । होवोनि ^१ वहाण-। धर त्यांचे ॥१८९६॥
ऐशापरी ज्ञान-। साधनें करोन । संशय ^२ छेदोन । अंतरींचा ॥१८९७॥
क्षेत्र-क्षेत्रज्ञाचें । अर्जुना अंतर । सर्वथा साचार । देखती जे ॥१८९८॥
तयांचिया ज्ञाना । करूं पंचारति । निजज्ञानज्योति । ओंवाळोनि ॥१८९९॥
आणि पंचमहा-। भूतादिक जाण । रूपें भिन्न भिन्न । धरोनियां ॥१९००॥
पसरली येथें । मिथ्या प्रकृति च । ऐसें जया साच । कळों आलें ॥१९०१॥
शुक नलिकेसी । न बांधितां बद्ध । जीवाशीं संबंध । तैसा जिचा ॥१९०२॥
मिथ्या सर्पाभास । निरसोनि साच । पहावी माळा च । डोळां जैसी ॥१९०३॥
ना तरी रुप्याची । निरसोनि भ्रांति । शिंपीची ^३ प्रतीति । यावी जैसी ॥१९०४॥
तैसी आत्म्याहून । प्रकृति ही भिन्न । निजांतरीं ज्ञान । ऐसें जयां ॥१९०५॥
ब्रह्म चि ते होती । हें माझें वचन । नको अप्रमाण । मानूं पार्था ॥१९०६॥
होय जें आकाशा-। पासोनि विशाल । प्रकृतीचें पैल-। तीर जें का ॥१९०७॥
जें का साम्यासाम्य । उरूं नेदी कांहीं । नित्य सर्वाठायीं । ^४ संचलें जें ॥१९०८॥
जीवभाव विरे । आकार हि सरे । जेथें द्वैत नुरे । अद्वय जें ॥१९०९॥
तें चि परब्रह्म । सर्वथा ते होती । जे का निवडिती । आत्मानात्म ॥१९१०॥
जीवाचिया जीवा । पांडवासी ऐसें । दिलें हृषीकेशें । शुद्ध ज्ञान ॥१९११॥
एका घटांतील । दुज्या घटीं जळ । ओतावें सकळ । जैशा रीती ॥१९१२॥
तैसें अंतरींचें । निधान आघवें । दिलें कृष्णदेवें । पार्थालागीं ॥१९१३॥
अहो देखा येथें । देता घेता कोण । नर-नारायण । एक चि तो ॥१९१४॥
पांडवांमाझारीं । अर्जुन तो मी च । बोलिले ऐसें च । हृषीकेश ॥१९१५॥
परी असो आतां । न पुसतां बोल । उगाच मागील । बोलावे कां ॥१९१६॥
काय सांगूं फार । आपुलें सर्वस्व । अर्जुनासी देव । देता झाला ॥१९१७॥
परी मनीं तृप्त । झाला चि न होय । वाढवीत जाय । ^५ श्रवणेच्छा ॥१९१८॥
पुरवोनि तेल । सारितां च वात । दीप ^६ प्रज्वलित । होय जैसा ॥१९१९॥
तैसी श्रवणेच्छा । उठे तरारून । ऐकतां भाषण । श्रीहरीचें ॥१९२०॥

१ सेवक. २ नाहीसा करून. ३ अनुभव. ४ भरून राहिलें. ५ ऐकण्याची इच्छा. ६ पेटलेला.

जैसी सुगरीण । वाढी ^१ मुक्तहस्तें । जरी होती ^२ भोक्ते । ^३ रसग्राही ॥१९२१॥
 तैसें अवधान । पार्थाचें देखोन । रंगलें व्याख्यान । चौगुणांनीं ॥१९२२॥
 लाभतां मेघांसी । वायूचें साहाय्य । जैसी वृष्टि होय । अनावर ॥१९२३॥
 किंवा उगवतां । पूर्ण सुधाकर । सागर अपार । भरे जैसा ॥१९२४॥
 तैसा रसरंग । वाढला अद्भुत । श्रोता एकचित्त । देखतां चि ॥१९२५॥
 आतां सर्व विश्व । आनंदें भरेल । ऐसें चि बोलेल । कृष्णनाथ ॥१९२६॥
 संजय तो म्हणे । राजा सावधान । ऐकावें भाषण । श्रीहरीचें ॥१९२७॥
^४ महा-मति व्यासें । महा-भारतांत । भीष्मपर्वीं मात । वर्णिली जी ॥१९२८॥
 ती च कथा येथें । सांगूं सविस्तर । काव्यांत सुंदर । ओंवीबद्ध ॥१९२९॥
 श्रीहरी पार्थाचा । संवाद तो साच । शांतरसाचा च । मूर्तिमंत ॥१९३०॥
 परी शृंगारातें । स्वभावे जिकील । वर्णिला जाईल । ऐशा बोलीं ॥१९३१॥
 सुधेसी हि मागें । सारोनि सहज । चढवील साज । साहित्यासी ॥१९३२॥
 ऐसी देशी भाषा । योजोनि सुंदर । करूं "आविष्कार । गीतार्थाचा ॥१९३३॥
 चंद्रकलेहून । स्वभावे शीतल । अपूर्व रसाळ । बोल देखा ॥१९३४॥
 नादब्रह्मातें हि । मोहिनी घालोन । करील तल्लीन । रस-रंग ॥१९३५॥
 तथा रस-रंगें । मूढांच्या हि मना । आणूं प्रेमपान्हा । सात्त्विकाचा ॥१९३६॥
 मधुर रसाळ । ऐकोनि जे बोल । समाधि जोडेल । निर्मळांसी ॥१९३७॥
 वाचेचा विलास । ऐसा चि विस्तारूं । सर्व विश्व भरूं । गीतार्थानें ॥१९३८॥
 आणि आनंदाचें । बांधोनि आवार । सुखाचा संसार । करूं सर्व ॥१९३९॥
 फिटो आत्मानात्म- । विवेकाचें न्यून । येवो धन्यपण । काना-मना ॥१९४०॥
 ब्रह्मविद्याखाण । देखावया येथ । बळ होवो प्राप्त । कोणासी हि ॥१९४१॥
 सुखाचा सोहळा । येवो उदयास । दिसो सकळांस । पर-ब्रह्म ॥१९४२॥
^६ महा-बोधें होवो । सदासर्वकाळ । सर्वत्र सुकाळ । स्वानंदाचा ॥१९४३॥
 श्रीगुरु निवृत्ति । परम दैवत । तेणें अंगीकृत । केलें मज ॥१९४४॥
 म्हणोनि हें सर्व । घडोनि येईल । ऐसे भले बोल । बोलेन मी ॥१९४५॥

१ उदारपणानें. २ जेवणारें. रसिक; गुण घेणारे. ४ थोर बुद्धिवान्. ५ प्रकट करणें. ६ आत्मज्ञानानें.

१ उपमा-दृष्टांत-। श्लेष-रूपकादि। करोनि समृद्धि। १ भूषणांची ॥१९४६॥
 गीता-श्लोक-पदे। दावीन २ विशद। मेळवोनि शब्द। यथायोग्य ॥१९४७॥
 परिपूर्ण विद्या। एवढी ही मज। दिली गुरुराज। निवृत्तीनें ॥१९४८॥
 तयाचिये कृपें। जें जें मी बोलेन। तें तें ३ सामावोन। घ्याल तुम्ही ॥१९४९॥
 तुम्हां संतांचिया। सभेमार्जीं येथ। सांगाया गीतार्थ। ४ सिद्ध झालों ॥१९५०॥
 देखिले म्यां तुम्हां। संतांचे चरण। आतां कांहीं ५ न्यून। राहिलें ना ॥१९५१॥
 देवी शारदेच्या। पोटीं मुकें मूल। काय निपजेल। कौतुकें हि ॥१९५२॥
 नाहीं ६ सामुद्रिक-। चिन्हांची उणीव। जैसी ७ स्वयमेव। लक्ष्मीयेसी ॥१९५३॥
 तैसा तुम्हां संतां-। पाशीं ज्ञान-राशि। तेथें अज्ञानासी। ठाव केंचा ॥१९५४॥
 ह्या चि लागीं नव-। रसीं परिपूर्ण। ग्रंथ-निरूपण। करीन मी ॥१९५५॥
 आतां प्रभो तुम्हां। काय सांगूं फार। द्यावा ८ अवसर। मजलागीं ॥१९५६॥
 सांगेन बरवा। मग गीता-भाव। म्हणे ज्ञानदेव। निवृत्तीचा ॥१९५७॥

इति श्री स्वामी स्वरूपानंदविरचित श्रीमत् अभंग-ज्ञानेश्वरी

त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

हरये नमः। हरये नमः। हरये नमः। श्रीकृष्णार्पणमस्तु।

१ उपमा, दृष्टांत, श्लेष रूपक वगैरे भाषालंकार भरपूर योजून. २ स्पष्ट. ३ मान्य करून घ्याल.
 ४ तयार. ५ उणिव राहिली नाही. ६ शरीरावरील शुभ लक्षणांची. ७ स्वतः. ८ संधि.